

Traducere: Alina Gabriela NANGIU
Corectură: Elena LAZĂR
Coperta: Sebastian DIN
Tehnoredactare: Marieta ILIE
Editori : Elena FRANCISC și Horia ȚURCANU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LELOUP, JEAN-YVES

Așeza-te și mergi : elogiu călătoriei interioare /
Jean Yves Leloup ; ed.: Elena Francisc, Horia Țurcanu ;
trad.: Alina Nangiu. - București : Elena Francisc Publishing,
2012

ISBN 978-973-1812-52-6

I. Francisc, Elena (ed.)
II. Țurcanu, Horia (ed.)

2

Copyright © Édition Albin Michel, 2011

© Elena Francisc Publishing, 2012 pentru prezenta versiune românească

Toate drepturile asupra acestei cărți aparțin Editurii Elena Francisc Publishing. Reproducerea integrală sau parțială, sub orice formă, a textului din această carte este posibilă numai cu acordul prealabil scris al Editurii Elena Francisc Publishing.

JEAN-YVES LELOUP

AȘEAZA-TE ȘI MERGI

Elogiu călătoriei interioare

Traducere de Alina Gabriela NANGIU

Cărțile **E**
elena francisc

PARTEA A TREIA: Pelerinajul	161
1. Ce este un pelerin?	163
2. Ce fel de pelerinaj?	169
3. Care este direcția?	177
4. Calea pelerinului	180
5. Orice călătorie reprezintă un climat ce trebuie traversat	192
6. Prietenul meu, magnificul amator de plimbări	203
 Site-ul pelerinilor	207

Introducere

„Așază-te și mergi!”

Aceste vorbe pe care le-am auzit când aveam nouăsprezece ani, la Muntele Athos, puțin după o experiență de moarte clinică într-un spital din Istanbul, continuă să fie la fel de vii după patruzeci de ani, precum un suflu, și mă împing spre înălțimi și înainte.

Mi-a trebuit ceva timp până le-am înțeles și mai ales până ce le-am trăit.

„Așază-te” nu înseamnă să rămâi așezat.

„Mergi” nu înseamnă să mergi undeva.

„Așază-te” înseamnă să fii centrat în acest du-te-vino al Vieții.

„Mergi” înseamnă să fii stabil în însăși mișcarea Vieții care se dă.

Aceste vorbe pot fi asemănaute unui ecou al Numelui divin pe care l-am auzit la Istanbul ceva mai devreme, la bordul cutiei metalice ce trebuia să-mi conțină „rămășițele”.

„Așază-te”: „Sunt”.

„Mergi”: „Voi fi”.

Voi descoperi mai târziu că „Sunt/Voi fi” sunt vorbele pe care le aude Moise pe marginea drumului, dintr-un „rug care ardea, dar nu se mistuia”¹.

Statul și mersul nu reprezintă ele participarea și desfășurarea, în cel care le practică, a unei prezențe reale a lui A fi „care era, care este, care vine”, așa cum scrie în Apocalipsa?

„Mergând”, acest cuvânt capătă pe alocuri accente mai degrabă baudelairiane decât biblice: „O, durere, fii înțeleaptă și păstrează-ți mai mult calmul”, așază-te, ascultă Viața, Viața grandioasă care merge... Și mă vedeam atunci ca tânărul păstor din textul lui Kakuan, maestru Zen chinez din secolul al XII-lea, care, în urma mai multor aventuri, reuși să se așeze pe spatele bivolului în cele din urmă împlânzită. Câteodată nu e nevoie să te miști ca să avansezi, merge de la sine...

Nu are sens să vă mai vorbesc despre recunoștința pe care i-o port acestui sfânt bătrân pe care l-am cunoscut la Muntele Athos, pe care l-am întrebat despre sensul ce l-ar putea căpăta viața mea proaspăt regăsită și care, în loc să-mi răspundă printr-un discurs interminabil, m-a invitat la o practică. Devotamentul zilnic față de această practică a statului și a mersului mi-a revelat, de fapt, sensul „tregerii” mele pe pământ: „să aderi” la Viață, la propria-ți ființă, la Ceea ce devii: „Sunt/Voi fi”...

Am avut ulterior șansa să cunosc și alți maeștri care mi-au confirmat, m-au instruit și m-au ghidat pe această cale. În cartea de față îi voi evoca discret pe unii dintre ei: Graf Dürckheim în Pădurea Neagră, Jean Klein la Sainte-Baume, Krishnamurti la Ojai în California, pe dalai-lama

¹ *Ieșirea* III, 2.

cunoscut prin Huston Smith la Universitatea noastră din New York și mulți alții cunoscuți sau necunoscuți, care au murit sau care sunt încă în viață; le mulțumesc.

Recunoștința mea se îndreaptă, de asemenea, către toți cei cu care împărtășesc această practică de mulți ani, toți acești „prietenii de pe drum”, pe care i-am cunoscut fie în mănăstiri, în centrele de meditație sau în timpul lungilor drumeții prin deșert (Sahara, Libia, Siria, Egipt...), sau când urcam pe toți acești munți sfinți (Kailash, Arunachala, Sinai, Fuji, Machu Picchu), fără a uita de Pathmos, Muntele Fericirilor, muntele Taborului, „muntele umil”, mai degrabă niște „coline” dragi „Învățătorului și Domnului meu”, Cel care îmi spune neîncetat: „Odată ce ai ajuns în vârful muntelui nu te opri din mers”.

Să fie aceasta o invitație la a urca și mai sus sau la a coborî? Fără îndoială că la amândouă, căci *a sta și a merge* reprezintă o invitație la a integra contrariile, nu numai imobilitatea și mișcarea, ci toate elementele care ne constituie viața.

„Deși frunzele și rădăcinile în același fel se vor întoarce la sursă, fiecare își păstrează funcția. Lumina este de asemenea întuneric, dar nu o privești ca pe întuneric, întunericul este de asemenea lumină, dar nu îl privești ca pe lumină!...”

Nici îmbinate, dar nici separate, lumina și întunericul sunt asemenea mersului, piciorul din spate care trece mai apoi în față. Este vorba despre a dobândi o anumită viziune care nu amestecă și nu opune.

Practica noastră ce unește strâns statul și mersul ar trebui să conducă spre acest punct înăuntrul, dincolo de, peste

¹ *Sandokaï*, de Shitou Xiquian, maestru Zen din secolul al VIII-lea.

contrariile pe care le numim „centrul” sau „ochiul inimii”, de unde ia naștere această privire, nouă și eternă totodată.

O viață căreia îi lipsește centrul este o viață fără sens. Pacea (*hesychia*, la greci, *shalom*, la evrei, *shanti*, la indieni) înseamnă să fii prezent.

Încercați să faceți ceva fără a vă concentra (fiind distrați), apoi încercați același lucru concentrându-vă (cu atenție) – veți observa diferența! Ceea ce este important, indiferent de practică, este să fii centrat.

Nemișcarea fără inimă este o verticală de plictiseală.

Mișcarea fără inimă este o orizontală fără roade.

Centrul nu reprezintă un punct particular al corpului, ci o deschidere, un spațiu în care cu luciditate, recunoștință, compasiune, primim tot ceea ce ni se dă. Să rămâi în starea în care se află și astrul sau actul imobil, actul inițial și pur, conform lui Aristotel, „care face să se învântească pământul, sufletul omenesc și celelalte stele”... Dacă nu este vorba despre Dragoste, atunci este ceva care îi seamănă...

Așază-te, mergi, respiră, „cu dragoste” pe pământ, sub cer, în plin Duh... totul este absurd, totul este grație¹.

¹ Anumite pasaje din această lucrare sunt extrase din lucrările apărute la Albin Michel: *L'Évangile de Thomas (Evanghelia după Toma)*, 1986; *La Vie de Moïse (Viața lui Moise)*, 1993; *Écrits sur l'hésychasme (Rugăciunea isihastă)*, 1990; *La Montagne dans l'Océan (Muntele din Ocean)*, 2000; *L'Absurde et la Grâce (Absurdul și Grația)*, 1991.

PRIMA PARTE

Mișcarea și repausul

„Așază-te și mergi!” sunt două vorbe ce trebuie mereu ținute la un loc, dacă vrem să evităm impasul blocajului sau al dispersării. „Mergi”, pentru a nu ne închide sau opri la ceea ce ne fascinează sau ne alienează. „Așază-te”, pentru a nu ne împrăstia sau pierde printre elanuri și dorințe. Două practici complementare în fața existenței.

1.

Așază-te și mergi

Ceea ce vechii Evrei numesc *techouva*, „întoarcerea”, iar creștinii, *metanoia* sau *epistrophe*, „conversie”, sunt două expresii ale mișcării și ale nemișcării.

Este vorba despre întoarcerea din exil, pentru a regăsi pământul prim sau pământul promis. A se întoarce implică un drum (mersul). A regăsi implică statul (așezarea). Sfântul Ioan Damaschin vorbea, de asemenea, despre conversie – *epistrophe* – ca semnificând și reîntoarcerea de la ceea ce este nefiresc naturii noastre la ceea ce îi este propriu. Drumul întoarcerii la adevărata sa natură (sau la Sine) apare și în alte tradiții.

Există un loc, o așezare de la care vom fi fost îndepărtați, exilați sau alungați sau pe care o vom fi uitat sau ignorat... și un drum, un mers, întoarcerea în acest loc, cu etapele, probele și întâlnirile pe care le implică. Aceasta este o schemă universală care face din ființa umană un *Homo viator*. Nenumărate sunt itinerarele ce descriu întoarcerea omului la țara sa sau întoarcerea sufletului la Dumnezeu.

Dintre toate aceste itinerare îl voi privilegia pe cel al întoarcerii omului la sine, întoarcerea lui „ceea ce sunt”,

acum (chronos) la „Sunt ceea ce sunt” în clipă (kairos). Drumul vertical, mersul este cel care conduce de la realul analog și tranzitoriu la nemișcarea Realului suprem. Nu este vorba despre drumul lui Narcis către reflecția sau dublura sa, nici de cel al omului către o concepție, o imagine sau o reprezentare de sine. Mai degrabă este vorba despre un drum al aprofundării, al senzației, al conștiinței, al sentimentului și al presentimentului. Nu este vorba despre o călătorie în altă parte, o altă lume sau în lumea de dincolo: Realul suprem nu e altundeva decât peste tot, în toate realitățile care îl manifestă.

Viața nu e altundeva decât în ființele vii,

Conștiința nu e altundeva decât în ființele conștiente,

Libertatea nu e altundeva decât în ființele libere,

Dragostea nu e altundeva decât în ființele care iubesc,

Dumnezeu nu e altundeva decât în toate realitățile în care El se încarnează.

De ce l-am căuta în altă parte? El este „mai mult eu decât eu însumi și orice altceva decât eu însumi” (să devenim una cu Realul nu ne face să ne pierdem sensul analogiei, există diferite intensități ale Realului pe care nu le putem nici separa, nici amesteca). Este vorba deci despre a descoperi realitatea care este acolo dintotdeauna. Dezvăluirea (*apocalypsis*, în greacă) este drumul.

Drumul vieții pe care o am la viața care sunt,

Drumul conștiinței pe care o am la Conștiința care sunt,

Drumul libertății pe care o am la Libertatea care sunt,

Drumul dragostei pe care o am la Dragostea care sunt.

Acesta este drumul reîntoarcerii la Sursă, al lui „sunt pierdut” la „m-am regăsit”. Știind că „m-am regăsit” este totul, în timp ce „sunt pierdut” nu este nimic altceva decât

Eul aceluia care spune : „Gândesc, deci exist” și care se identifică potențialului său de a gândi și gândurilor sale tot așa cum alții se vor identifica senzațiilor și emoțiilor lor.

De ce este atât de lung drumul între acest „gândesc”, „sint plăcere, relaționez” și concluzia sa: deci „exist”? Acest drum nu este el oare un impas, concluzia „exist” putând fi doar o imagine, o reprezentare, chiar o simplă iluzie? Nu ar trebui oare să regăsim drumul antic al adevăraților filosofi și înțelepți care afirmau simplu: „Eu sunt. Eu sunt aceasta. Eu sunt totul. Eu sunt Realitatea”?

Nu este necesar să adăugăm un „așadar”, nu avem o concluzie de tras, este vorba doar despre experiența de a fi real; asta e tot. Eu sunt, deci pot gândi, mă pot bucura, pot suferi, pot muri, îmi pot imagina dumnezei, religii, politici, cu atât mai bine și ce contează: „Eu sunt...”

Iată un itinerar printre atâtea altele, o practică a întoarcerii din exil, un drum către așezarea, câteodată uitată, negată sau ridiculizată a Realului suprem, care, conform parabolei, nu încetează să ne aștepte, adică să fie ceea ce este, mereu în ascultarea ascultării noastre, atent la atenția noastră.

A rămâne sau a reveni neîncetat la senzația simplă:

„Eu sunt” – să o simt în tot corpul, cu toate simțurile.

Sunt viu – respir, e agreabil, e dezagreabil, plăcut, dureros.

Eu sunt aceasta: suflul, plăcerea, această durere.

Mai profund:

Sunt viu,

Sunt viața,

Sunt viața care suferă, care se bucură, care moare, care trece, care se dă,

care dă viață la tot ceea ce trăiește și respiră:
 săracilor și bogaților,
 celor mari și celor mici,
 celor drepti și celor nedrepti.
 Eu sunt Viața eternă.
 „Eu sunt”.

A reveni neîncetat la gândul simplu:

„Eu sunt”,
 eu sunt conștient,
 nu doar că eu sunt Viața și manifestările ei,
 ci sunt conștient că sunt viu, că sunt „eu”
 o formă unică și particulară în care se încarnează Viața.
 Sunt conștient că trăiesc, sunt conștient că sunt, că sunt
 ceea ce sunt.
 Sunt conștient că sunt această conștiință de a fi.
 Sunt Conștiință.
 Sunt Lumină care nu estompează lucrurile,
 însă le dă voie să fie cunoscute, să se cunoască și să fie iubite.
 Sunt strălucirea care luminează tot ceea ce trăiește și respiră,
 pe cei drepti, cât și pe cei nedrepti, pe cei bogați, cât și
 pe cei săraci, pe cei mari și pe cei mici.
 Sunt Conștiință, sunt Lumină,
 sunt Aceasta.
 „Eu sunt”.

A reveni neîncetat la intuiția simplă sau la presimțire:

„Eu sunt”.
 Sunt liber,

de orice condiționare,
 de orice limită,
 de orice amintire,
 de orice știință,
 de orice moștenire,
 de orice trecut,
 de orice viitor.

Sunt un spațiu care conține și care primește tot ceea ce
 trăiește și respiră:

pe cei drepti și pe cei nedrepti, pe cei mari și pe cei mici,
 pe cei săraci și pe cei bogați.

Sunt prezent,
 prezență reală a Realului suprem,
 eu sunt Aceasta,
 necondiționatul, nenumitul, neconceputul,
 intangibilul, necreatul, libertatea infinită,
 spațiu pur, vacuitate pură,
 eu sunt Aceasta.
 „Eu sunt”.

A reveni neîncetat la sentimentul simplu:

„Eu sunt”.
 Sunt bunățate,
 Bunăvoință,
 „difuziv de sine”,
 Dragoste-afecțiune-compasiune,
 eu sunt Aceasta.
 Sunt un soare care strălucește și îi încălzește
 pe cei drepti și pe cei nedrepti,

care îi iubește pe cei bogați și pe cei săraci,
pe cei mari și pe cei mici.

Sunt Dragostea care face să se învântească Pământul,
sufletul omenesc și celelalte stele,

eu sunt Aceasta.

„Eu sunt”.

Aceste exerciții nu au alt scop decât acela de a ne face să simțim că „Eu sunt” este acolo, viu, conștient, liber și binevoitor și de a ne recentra în prezența sa reală. Prezență care este „grație”, „gratuitate” care nu se merită și nici nu se cumpără. Așadar, aceste exerciții trebuie practicate fără vreo așteptare sau exigență.

Mai mult, pentru fiecare act de voință sau efort Darul Ființei este oferit destinderii și disponibilității noastre, adică esenței sufletului care înseamnă recunoștință.

Grația nu ne poate lipsi. Realul, asemenea Prezentului, nu ne poate lipsi, el este mereu aici!

Ce reprezintă această sinuozitate, această perversiune (căreia i se opune convertirea), care face ca „ceea ce este aici, prezent” să ne lipsească, ceea ce, de fapt, suntem să pară că ne lipsește?

Metanoia, mai mult decât *epistrophe*, ar fi un mijloc de întoarcere mai radical la Realul care este aici, prezent, scopul ei este acela de a îndepărta voalul sau obstacolul (*shatan*) care se află între noi și Realitate: mințitul, mentalul. Obstacolul nu este reprezentat numai de psyche, ci și de *nous*, care este fără îndoială reflecția cea mai pură a Realului în om, însă întotdeauna o reflexie, o contemplare (*theoria*) a Realului, mereu o reprezentare.

Metanoia ar oferi un acces direct și imediat la Real. „*Metanoite*”, spunea Iisus, „Regatul este aici”. Dincolo de *nous* – *meta-noia* –, se află regatul Pneumei, al „Duhului-Spirit”.

Momentul morții este momentul în care nimic nu mai reprezintă un obstacol (*shatan*), nimic nu mai pervertește (*diabolos*) ceea ce este aici, prezent. Este momentul devoalării (*apocalypsis*) Realului. Celui care va fi total prezent la Tot ce este aici, la Prezent, moartea nu îi va revela nimic. Realul, asemenea Prezentului, nu ne va lipsi niciodată, noi suntem cei care lipsesc din Real, noi suntem cei absenți.

Metanoia sau *epistrophe* sunt două modalități de a reveni din absență. Prin depășirea sau tăcerea mentalului, care „lasă ceea ce este aici așa cum este” (*metanoia*) sau prin atenție, laudă, invocare, care ne întoarce din uitare, distragere la ceea ce este aici, prezent (*epistrophe*).

Arta de a fi prezent, de a fi Prezența reală a ceea ce este viu, conștient, liber și iubitor, Prezența reală a lui „Eu sunt” care este Viața, Lumina, Libertatea și Dragostea; este marea Artă, aceea a meditației sau, mai exact, a „vieții contemplative”.

Totul este aici, Realul este aici, noi suntem aici; lipsește doar să percepem că totul este aici. În acest fel, Realul ne apare ca învăluit. Care este natura acestui voal? Fără îndoială o contracție, o tensiune a percepției? Cuprinderea obiectivă a unui obiect care ne privează de o cuprindere globală, și care ne privează de non-cuprindere...

Să deschidem porțile percepției înseamnă să ne destindem ochii, urechile, maxilarul, mâinile, picioarele, apoi organele interne... să ne destindem creierul, să observăm că și el este susceptibil de tensiune, ale cărei simptome le putem observa la nivel frontal sau la baza cefei. Stomacul, ficatul, inima sunt și ele capabile să

exprime o anumită indispoziție sau opresiune; să observăm aceste tensiuni, să le simțim fără să le judecăm, să le lăsăm pur și simplu „să fie” reprezintă, fără îndoială, un început de relaxare.

Vom putea descoperi apoi că așa-zisa noastră identitate este contracție, mecanism de apărare, reacție împotriva a ceea ce ea consideră a fi o amenințare de aneantizare; teama de a nu fi nimic (în particular) sau teama de a fi totul este una și aceeași teamă. *Metanoia* sau convertirea este momentul în care descoperim că teama de aneantizare reprezintă ocazia (*kairos*) împlinirii noastre; realul analog se împlinește în Realul suprem, micul „eu sunt” îi face loc lui „Eu sunt ce este ceea ce este”(YHWH). Bucuria ne invadează – o invazie care nu distruge nimic, este doar o fremătare a Întregului.

Întregul este *maya*, *lila* („joc divin”, în sanscrită). Întregul este Imaginație creatoare.

Când imaginea dispare, dispar știința, filosofia și religia, încetează jocul, încetează „eul”, încetează reprezentările Întregului și ale particularului, ale Esenței și ale existenței.

Rămân Întregul și particularul, Esența și existența.

Rămâne Realul.

Să ne simțim corpul ca pe o energie, ca pe un suflu, să lărgim spațiul în care ne aflăm, să ieșim din pachetul de noduri, de mușchi încordați, de creier greu; să fim suflul care vine de departe și pe care nimic nu-l oprește.

Să ne simțim corpul solid fără a ne priva de corpul fluid, apoi din ce în ce mai lejer, corpul aerian...

Unii vor vorbi despre un corp angelic sau despre un corp de lumină. Este vorba despre același corp, care se identifică

din ce în ce mai puțin cu ceea ce ar putea cuprinde sau obiectiviza din el însuși.

Fidelitatea noastră față de un timp privilegiat de meditație (în repaus sau în mers) nu ar trebui să fie dificilă. Ea reprezintă o întâlnire cu bucuria, cu Preafericitul care suntem. Grație unei practici susținute ni-l vom aminti de fiecare dată și nu se va mai lăsa uitat.

Mai blânde decât brațele lui Morfeu sunt brațele Sophiei: Înțelepciunea care ne oferă repausul fără a ne înlătura conștiința. Să ne destindem în brațele Sophiei, să ne încredem în înțelepciunea Întregului (creat și increat) care operează prin transformare silențioasă și ne plasează acolo unde suntem: prezenți, vii.

2.

Meditația: exercițiu terapeutic, exercițiu filosofic

În cazul în care considerăm meditația un exercițiu terapeutic, avem cel puțin patru motive bune să medităm.

În primul rând, medităm pentru a suferi mai puțin sau cel puțin pentru a ne trăi altfel suferința. Meditația este un exercițiu al „sănătății supreme”, al cărei scop nu este acela de a suprima orice durere, ceea ce ar însemna o durere chiar mai mare – o iluzie –, ci să o izoleze, pentru a nu se răspândi. Meditația este un fel de-a avea grijă de corp, de a-l destinde. Înseamnă să îi redai tonusul potrivit (nici crispare, nici lipsă de vlagă) pentru a dobândi un suflu profund și liniștit și a deveni fizic centrat, gata să traverseze probele și experiențele cotidiene.

„Sănătatea supremă” este în același timp sănătatea mintală și cel de-al doilea motiv pentru care am putea practica meditația. Să ne punem ordine în idei, să lăsăm calmul să ne pătrundă gândurile, să devenim capabili de liniște și atenție, având privirea clară și prezentă la tot ceea ce ni se întâmplă, eliberați de gânduri negative, obsesive și

de frânturi de amintiri care năvălesc neîncetat asupra a ceea ce ne este dat să trăim acum, în această clipă. În acest fel, anumite exerciții meditative se practică astăzi în spitale, în special în cele de psihiatrie, pentru a ajuta bolnavul dacă nu să-și stăpânească gândurile, cel puțin să-și folosească conștiința.

Să regăsești practica conștiinței este o dovadă că în noi încă se mai găsește urma unei libertăți. Medităm pentru a fi liberi. A medita înseamnă a rupe legăturile care ne țin legați de trecut, de angoase, de temeri și îndoieli; să ne eliberăm în primul rând de imaginea pe care cei din jur o au asupra noastră: familie, societate, știință, religie; să nu ne închidem în ideologiile înguste și iluzorii care ni se impun prin mediu sau prin educație. Înseamnă în primul rând să încetăm să ne mai identificăm cu aceste obstacole. A medita înseamnă să ne oferim nouă înșine un spațiu și un timp de libertate și de autonomie care să ne ajute să ne găsim locul potrivit nu numai în societate, ci și în Univers (fără creșteri excesive sau scăderi).

Când descoperi prin meditație acest „spațiu templu” de libertate înseamnă să-ți descoperi libertatea de a iubi. Dar și aici, înainte de a fi capabil de compasiune sau de dragoste necondiționată, sufletul are nevoie de vindecare. Vindecarea spiritului și vindecarea sufletului fac pereche, pentru că anumite amintiri traumatizante pot împiedica mișcarea vieții care ni se dă și care iartă. Meditația permite o „revigorare a amintirilor” care, dacă sunt primite în postura potrivită, un spirit vigilent și o inimă deschisă, ar putea, dacă nu să le dizolve, cel puțin să înceteze să ne mai manipuleze comportamentele.

În mod evident, acest proces de abreacție blândă care este câteodată meditația poate fi însoțit de o analiză sau

printr-o altă terapie ce îi va permite pe deplin eficacitatea și va permite afectivității să se exprime liber, fără componentele sale excesiv emoționale. În acest moment afectivitatea noastră se va putea pune în slujba bunăvoinței, dacă nu chiar a blândeții și a frumuseții.

Pe scurt, meditația ne poate ajuta:

Să fim mai puțin îndurerăți și mai vii;

Să fim mai puțin agitați, ocupați mintal și mai conștienți;

Să fim mai puțin alienați, mai puțin dependenți și mai liberi;

Să fim mai puțin temători și agresivi și mai iubitori.

În acest fel, exercițiul care la început a fost considerat a fi terapeutic se poate dovedi a fi un exercițiu filosofic sau spiritual care, dincolo de nevoile și de cererile sale, poate răspunde la patru mari dorințe ce animă sufletul omenesc:

Dorința de a fi și de a persevera în a fi: dorința de a trăi;

Dorința de a fi viu și în același timp dorința de a cunoaște, cunoaștere de sine și a Universului, cunoaștere și conștiință a ceea ce este cu adevărat: dorința de a fi conștient;

Dorința de a fi liber, nu doar de propriile amintiri și condiționări, dorința de libertate în ceea ce ne privește finitudinea (să fii liber înseamnă să o accepți) și determinismul: dorința de Infinit;

Dorința de a iubi și de a fi iubit, care este în același timp dorința de a fi fericit, dorința unei beatitudini independente de mediu și de circumstanțe.

Aceste patru dorințe sunt strâns legate una de cealaltă: la ce bun să fii viu și sănătos, dacă nu ești conștient, dacă nu ești liber, iubit și dacă nu iubești?

Ce folos că ești conștient dacă ești bolnav? La ce bun, dacă conștiința și vigilența nu ne eliberează de alienare, tristețe și teama de a iubi?

Ce folos că ești liber dacă nu ai un corp care să exprime această libertate, o conștiință care să vorbească despre ea și un suflet pentru a o oferi?

Ce folos să iubești atunci când corpul nu simte nimic, conștiința nu ne luminează dragostea și nu avem libertatea de-a o trăi?

Toate aceste patru dorințe sunt, de fapt, una singură: dorința unui Real suprem care să fie Sursa Vieții, Conștiinței, Libertății și Dragostei. Dorința și setea pentru acest Real suprem ne determină să pornim în căutarea Sursei. Meditația este unul dintre mijloacele de a intra în contact cu Sursa (vieții noastre, a conștiinței, a libertății, a afectivității) și să ne îmbroșăm din ea.

Conștienți de nevoia noastră de vindecare căreia îi poate răspunde meditația ca exercițiu terapeutic și conștienți de dorința noastră de inițiere căreia îi poate răspunde meditația ca exercițiu filosofic și spiritual, în acest moment ne întrebăm care este forma de meditație cea mai potrivită pentru noi. Care practică ne convine cel mai mult? Ce ne propun abordările contemporane și tradiționale ale sănătății supreme și ale Realului suprem?

3.

Ce formă de meditație alegem?

Nu există meditație „prêt-à-porter”, ceea ce se potrivește unuia nu se potrivește neapărat și celui alt. Să vrei să impui o formă de meditație anume sub pretextul că este universală e totuși o atitudine pe care o întâlnim la numeroși terapeuți, la câțiva maestri așa-zii „spirituali” și chiar la adepții practicilor tradiționale. Fiecare formă de meditație trebuie să ia în considerare corpul, psihicul și căutarea interioară a fiecărui individ (condiționată de natura și cultura care îl înconjoară). Așadar, recunoașterea în prealabil a celor mai urgente nevoi ale noastre și a celor mai intime dorințe ar putea să ne ajute în luarea acestei decizii.

Anumite practici meditative insistă înainte de toate pe atitudinea corpului, pe observarea tensiunilor, a ținutei..., în acest caz meditația va fi axată pe postură. „Postura este Buddha”, spunea maestrul Deshimaru. Într-o singură postură putem cunoaște iluminarea, „postura care exclude impostura”.

Alții vor spune că postura sau atitudinea corpului nu este primordială, că importantă este în fiecare moment atitudinea spiritului, vigilența, atenția: fie că stăm în poziția șezut, culcat sau în picioare, așezați sau în mers, este

vorba de a păstra spiritul limpede, de a observa proiecțiile, atracțiile, repulsiile care ne împiedică să vedem ceea ce este aici, prezent. Să îți amintești de corp sau de cutare sau cutare punct de sprijin în sensibil va fi considerat drept preliminar, suport sau, în cel mai bun caz, concentrare, dar nu o meditație propriu-zisă.

Pentru alții, meditația nu este nici o atitudine a corpului, nici o concepție a spiritului care încearcă să se ajusteze mai bine la ceea ce este sau la ceea ce urmează să vină, ci mai degrabă o deschidere a spiritului la ceea ce îl transcende. Grație acesteia, spiritul va putea primi informațiile și claritatea necesare unui comportament just în realitatea spațio-temporală care ne este familiară, ea fiind considerată unul dintre nivelurile de realitate în fața căruia dacă ne închidem, ar putea fi o ocazie de suferință de ignoranță. Să medităm înseamnă să ne păstrăm deschisă „ființa pentru moarte” la un Altul posibil.

În fine, anumite practici sau tradiții scot în față „unicul necesar”: este vorba despre a iubi, oricare ar fi postura, atitudinea sau deschiderea sufletului. Oricare ar fi tipul de meditație (sau terapie) pe care îl practici, întreabă-te dacă are un suflet.

Dacă o postură impecabilă nu te face mai respectuos, mai răbdător, dacă vigilența nu trezește în tine nici un fel de compasiune, dacă rămâne o limpezime rece, nu este lumina deșteptării tale cea care crește, ci aceea a dezvoltării excesive care consideră că vede și știe, însă nu face altceva decât să judece și atunci, la ce folos? Cât despre deschiderea ta la transcendență, dacă aceasta face din tine un spirit superior fără îndatoriri și milă, la ce folos?

Să ne amintim de avertismentul filosofului: „Cine vrea să facă pe îngerul ajunge să fie o bestie” [Pascal – „Qui fait l'ange fait la bête”]; cei care s-au ridicat pe cele mai înalte culmi ale acestor forme de meditație adesea au coborât apoi foarte jos, în depresie spre exemplu, într-o dificultate recurentă de a se integra lumii și cotidianului pe care ajunseseră să le considere o lume inferioară, de o trivialitate insuportabilă.

E nevoie să o mai amintim? Nici unul dintre tipurile de meditație tradițională nu ar ști să închidă practicantul într-unul din elementele compusului uman (corp-spirit-intuiție sau afectivitate). Ceea ce este specific meditației tradiționale este dimpotrivă concilierea ansamblului aspectelor umanului în relația sa cu ceea ce el consideră a fi Sursa Vieții, a Dragostei și a Libertății. O meditație atentă ar putea insista pe un anumit aspect sau pe o anumită funcție a compusului uman, făcând din aceasta punctul de plecare în respectiva practică, însă în nici un caz nu va închide acea persoană în acest aspect sau în această funcție.

Găsim aici bazele psihologiei profunzimilor: toți avem în noi aspecte sau „funcții” bine dezvoltate, câteodată subdezvoltate, iar altele oculte, uitate sau refulate. În momentul în care trebuie să luăm o decizie, o facem în urma unei îndelungate reflexii logice, a unei veritabile analize? Sau mai degrabă din pasiune, dintr-o mișcare a afectivității? Sau poate ne urmăm instinctul, un presentiment care vine din pânțec? Sau ne păstrăm deschisă ascultarea interioară în așteptarea unui mesaj sau a unei informații care ar veni de la un nivel de realitate considerat superior?

Această simplă întrebare ne-ar putea permite să ne descoperim funcția dominantă sau funcția uitată. Ne ascultăm mai degrabă corpul (instinct, senzație), mentalul (rațiune, inteligență), intuiția (considerată a fi aici deschidere spre transcendență, premoniție) sau sentimentele (emoție, afectivitate)?

Pentru psihologia profunzimilor, armonia globală a unei ființe umane este ruptă în momentul în care una dintre funcții se dezvoltă în detrimentul alteia. Funcțiile uitate stau la baza a ceea ce numim „umbră”. În funcție de persoane, se poate manifesta în feluri diferite: prin refuzul corpului și a senzualității la unii, prin deprecierea dimensiunii raționale, a analizei sau a cuvântului la alții, prin teama de necunoscut, de inexplicabilul la care avem acces prin intuiție și presentiment.

Tot ceea ce nu este rațional nu este considerat a fi real, „ceea ce nu poate fi explicat nu există”, spuneam odată în fața unor evidențe care ne deranjau sau deranjau consensul ideologic (materialism non-științific) în care trăiam. În final, pentru alții umbra se poate manifesta prin neîncrederea în afectivitate și în tot ceea ce este în afara imperiului simțurilor și rațiunii. Dacă umbra fizică este o lumină retractată care nu se difuzează, umbra la nivel afectiv este o dragoste retractată care nu se poate da, o viață care se învârtă în jurul ei înseși și care ne roade (*mahala*, în ebraică, „boală”, înseamnă „a se învârti în cerc”).

Așadar, în momentul alegerii și pătrunderii într-una dintre practicile de meditație va trebui să discernem care sunt funcțiile pe care aceasta are tendința să le dezvolte și care sunt cele pe care le-ar putea neglija sau chiar izola.

Este o chestiune de bun-simț să-i propui cuiva care este ancorat în mental o practică ce redă corpului și afectivității locul cuvenit, cu o deschidere restrânsă spre ceea ce debordează de explicații și de reprezentări ale lumii. Cuiva ancorat în corp, relaxat în ceea ce privește sexualitatea și simțurile, trebuie să i se propună o practică vizând deschiderea acestei conștiințe corporale la alte forme de conștiință și de atenție care vor reda locul cuvenit intuiției și afectivității.

Să meditezi înseamnă a decola sau a ateriza?

Pentru cei care au tendința să rămână prea mult cu picioarele pe pământ, experiența unui așa-zis „zbor” ar fi salutară și le-ar revela ceea ce spațiul și cerul au drept comori față de pământ. Pentru cei la care, dimpotrivă, tendința este de a „plana”, o meditație i-ar înrădăcina în pământ, în corp, ceea ce le-ar fi fără îndoială necesar.

Să meditezi nu înseamnă „să ieși din corp”, ci mai degrabă să te încarnezi. Corpul ne-ar putea fi o țară în care noi să nu putem ajunge niciodată, iar cei care au dezvoltat un grad de intuiție foarte înalt și o afectivitate puternică știu asta foarte bine.

Să meditezi înseamnă să decolezi și să aterizezi, să capeți greutate (în prezență) și apoi să devii ușor.

Fiecare simte dacă forma de meditație care i se propune i se potrivește, dacă răspunde nevoilor și dorințelor sale, așa cum am stabilit în capitolul precedent. Însă, în același timp, fiecare vede dacă dezvoltă în egală măsură aspecte și funcții ale sinelui ignorate sau uitate, conducând în acest fel la un echilibru profund și o armonie mai înaltă. Să fii în pace înseamnă să fii întreg. O practicare corectă a meditației nu ne favorizează tendințele latente în fața

fragmentării și a schizofreniei, ci mai degrabă colaborează la un drum de împlinire și de realizare a „întregii noastre ființe”.

Cele patru tipuri de așezare

Fiecare metodă de meditație își are coerența proprie și o funcție particulară. În același timp își are și propria istorie, constituită din descendența celor care o transmit. Ceea ce este important este să o practicăm „în întregime” și să nu uităm că scopul acestei practici este de a ne apropia de Sursa sănătății noastre (*ki*, așa cum o numeau japonezii), de luciditate (conștiința noastră), de demnitate (libertatea noastră), de fericire (capacitatea noastră de a iubi).

Urmând această cale mi-a fost dat să întâlnesc numeroși martori cunoscuți sau mai puțin cunoscuți ai Realului suprem, a cărui manifestare suntem chiar noi, figurile și învățămintele lor luminându-mi practicile și drumul. Dintre aceștia, doresc în mod special să-i amintesc pe Karlfried Graf Dürckheim, Jean Klein, Krishnamurti și părintele Serafim. Fiecare dintre ei mi-a inspirat această așezare în patru dimensiuni pe care o putem integra marelui exercițiu al Prezenței reale pe care o recunoaștem și o trăim în cotidian:

Sederea în viața și în corpul care suntem (postura, *hara*, coloana vertebrală, ținuta și tonusul, suflul...);

Sederea în conștiința care suntem (atenția, vigilența);

Sederea în spațiul care suntem (ascultarea, deschiderea, disponibilitatea);

Sederea în sufletul care suntem (bunăvoința, compasiunea).

4.

Așezarea în corpul care suntem

Corpul este ceea ce Viața ne arată despre ea însăși, rămânând ascunsă. Este felul nostru de a fi aici, de a o manifesta. Realul suprem se face cunoscut sub această formă prețioasă și fragilă în același timp. Lui Graf Dürckheim îi plăcea foarte mult să îmi amintească deosebirea care se poate face între corpul pe care îl avem și corpul care suntem:

„Există trei noțiuni diferite ale corpului, în funcție de criteriul considerat: sănătatea, frumusețea sau transparența. Toate exercițiile de inițiere pe calea interioară au ca obiect transparența ființei totale a omului, deci și a corpului său. Doar că, în acest caz, când vorbim despre corp, nu este vorba despre corpul pe care îl avem, ci despre corpul, substanța care suntem și care nu există doar pentru a-și îndeplini fidel funcțiile, ci trebuie să ajute omul să se manifeste în totalitatea lui și să se realizeze în lume¹.”

Când spui despre un bărbat sau o femeie că este „în apele sale” [*être dans son assiette*, lit. „a fi în farfuria sa”, n. tr.],

¹ Karlfried Graf Dürckheim, *Exercices initiatiques dans la psychothérapie*, Le Courrier du Livre, 1977.

aceasta nu este doar o atitudine a corpului fizic, ci a întregii persoane, cu felul său de a fi aici, într-o prezență martoră a Realului suprem, și nu a unui eu pretențios și autosuficient:

„La începutul expirației relaxați-vă umerii. Profitați de expirație pentru a vă lăsa să coborâți în bazin. Asta înseamnă să vă lăsați să coborâți «în farfuria voastră» (...) Francezii au o expresie pentru a fi în apele sale: «a fi în farfuria sa». Dar puțini sunt cei care își dau seama că farfuria este, de fapt, bazinul. Se poate spune despre un om că nu este în bazinul său, că nu este în *hara* (centrul său).”

Care sunt exercițiile care îi vor permite ființei umane să-și găsească centrul? În primul rând, poziția în care se meditează. Într-o primă fază, Graf Dürckheim nu a făcut altceva decât să îmi propună poziția Zen tradițională, așa cum este ea descrisă de către Dogen:

„Alegeți un loc în care să exersați, puneți un covoraș gros pe jos și încă unul peste, apoi așezați-vă într-una dintre pozițiile următoare: *Kekka-fuza* (lotus complet) sau *Hanka-fuza* (semi-lotus). În primul caz – *Kekka-fuza* – talpa stângă se așază pe pulpa dreaptă și se lasă să se relaxeze, apoi talpa dreaptă pe pulpa stângă și se lasă să se relaxeze. Pentru poziția *Hanka-fuza* este suficient să se așeze talpa stângă pe pulpa dreaptă. Hainele să fie lejere, dar niciodată în dezordine. Puneți mâna dreaptă pe piciorul stâng și lăsați-o să se relaxeze, apoi mâna stângă în palma dreaptă și lăsați-o să se relaxeze. Extremitățile degetelor mari să se atingă. Trebuie să stați drept, într-o poziție așezat foarte strictă. Nu vă aplecați corpul nici în stânga, nici în dreapta, nici în față, nici în spate. Aveți grijă ca urechile și umerii, pe de o parte, și nasul și buricul, pe de alta, să fie unul în prelungirea celuilalt. Țineți limba în așa fel încât să atingă cerul gurii. Aveți grijă ca gura să fie închisă, iar cele două rânduri de dinți să se

așeze unul peste celălalt. Ochii vor fi constant întredeschiși. Inspirați și expirați ușor pe nas. Aceasta este cea mai bună poziție pentru corp¹.”

Pentru cei care simt că nu pot sta în această poziție, există și altele posibile: pe călcâie spre exemplu (e bine să se așeze o păturică rulată sub capută sau să se strecoare un covoraș între călcâie și fese ceea ce ar face șezutul mai puțin dureros). Putem foarte bine să stăm pe marginea unui scaun, fără să ne aplecăm, cu gamba perpendiculară pe podea, cu picioarele paralele, cu tălpile ferm întinse, genunchii mai jos de nivelul bazinului pentru a permite centrului vital să se elibereze.

Fie că este vorba despre o poziție șezută, despre mers sau despre orice act cotidian, esențialul este să rămânem în centrul vital pe care japonezii îl numesc *hara*.

„Cuvântul *hara* vine din japoneză și înseamnă literalmente «pântece». Sensul său transpus este acela al unei dispoziții de ansamblu a omului cu trupul pe care îl reprezintă. Această atitudine, eliberată din strânsoarea micului eu este ancorată în centrul său terestru (regiunea abdomenului și a bazinului). Dacă deține *hara*, omul este capabil să facă față cu ușurință și seninătate exigențelor lumii, precum și a acelora ale căii sale interioare.

Pentru a dezvolta *hara*, trebuie să ne folosim în mod conștient de respirația naturală: elevul își ascultă respirația, modul în care se duce, se duce, se duce, vine – se duce, se duce, se duce, vine și se folosește de partea de început a expirației pentru a se relaxa în umeri.

¹ Karlfried Graf Dürckheim, *Exercices initiatiques dans la psychothérapie*, op. cit., p. 55.

O a doua mișcare o urmează pe prima: «a se așeza». La finalul expirației ne «stabilim» în bazin. Să te abandonezi în partea de sus și să devii stabil în bazin sunt două aspecte ale aceleiași mișcări, însă pentru un începător acestea nu decurg natural una din cealaltă. Pentru a-ți da seama de asta este suficient să ridici mai întâi umerii, apoi să-ți relaxezi partea de sus a corpului: vom constata că încă nu s-a întâmplat nimic în regiunea bazinului și a abdomenului, acolo contracția este aceeași. Este nevoie de ceva mai mult pentru a se stabili acolo. Adesea elevul este mai mult sau mai puțin capabil să-și destindă bustul, însă nu poate încă să se sprijine cu încredere pe bazin, fără să se aplece. Trebuie să învețe să observe că nu doar bustul, ci și întregul abdomen se află într-o stare de contracție care se opune relaxării. Teama de a intra cu adevărat în contact cu solul – teama care separă omul de forțele cosmice – apare aici¹.”

Graf Dürckheim ne propunea la Todtmoos Rütte tot felul de jocuri pentru a ne face să luăm aminte de *hara* și de „forța” (*ki*, în japoneză) care emană din aceasta, începând cu cel al copilului care încearcă să devină greu și care, în pofida greutateii sale scăzute, cu efort reușim să-l eliberăm, până la exercițiul ce constă în formarea unei bucle cu degetul mare și arătătorul.

„Cineva încearcă să vă depărteze cele două degete. Dacă nu sunteți ancorați în *hara*, va reuși; dacă dețineți *hara*, îi va fi imposibil să vă depărteze degetele și veți avea impresia că vă forțează cu mult mai puțin decât prima dată. O capacitate de percepție fină poate observa că diferența nu este doar în intensitate, ci și în calitatea forței aplicate.

Iată un alt exercițiu destinat să faciliteze percepția forței *ki* deținute de *hara*: un braț întins poate fi îndoit de o altă persoană

¹ Karlfried Graf Dürckheim, *Méditer, pourquoi et comment*, Le Courrier du livre, 1978.

atunci când încercăm să rezistăm doar prin propria voință, și nu prin *hara*. Dacă deținem *hara*, am putea rezista surzând și fără pic de oboseală asaltului adversarului, chiar ținând brațul relativ lejer¹.”

Și mai interesantă ar putea fi, în orice caz mai puțin anecdotică, insistența cu care Graf Dürckheim ne cerea să integrăm conștientizarea *harei* în cotidian. *Haragei* este arta de a face totul pornind de la *hara*: să faci un buchet de flori, să servești un ceai, să ai grijă de un copil sau de un bolnav, să conduci mașina înseamnă să rămâi centrat în orice ocazie și în mod special în mers:

„Există această poveste frumoasă a unui maestru al Antichității care se mândrea cum că poate să-și recunoască discipolii de la o sută de metri. Cum făcea? Prin noblețea mersului lor. Astăzi, foarte rar ne mai este dat să vedem un mers nobil. Specialiștii în sport folosesc toate forțele pe care le au la dispoziție în favoarea îmbunătățirii timpului performanței. Însă, odată ce aceasta se încheie, nu au nici o conștiință a corpului «care sunt». Veți spune poate că aspectul fizic este o chestiune de modă, de frumusețe? Ba dimpotrivă, este o chestiune de justete. Este fie adevărat, fie fals, în raport cu ceea ce Ființa noastră esențială, care încearcă să se realizeze într-o formă existențială, cere. Mersul pornește din *hara*, din centrul de gravitate. Mersul lent este un exercițiu excelent pentru a regăsi *hara*².”

Așadar, așezarea în corpul care suntem nu înseamnă doar practicarea adoptării imobile a posturii pe care am evocat-o (deși, dacă vrem să fim onești, de aici trebuie să începem și să ne măsurăm în acest fel dificultatea de a

¹ *Ibid.*

² Karlfried Graf Dürckheim, *Le Centre de l'être (Centrul ființei)*, op. cit.

rămâne nemișcați, fericiți și liniștiți, fie și de două ori pe zi câte o jumătate de oră). Exercițiul *harei* este un exercițiu fizic și filosofic în același timp, el înlocuiește ființa umană în mișcarea Vieții care se dă și care îl conduce spre o transparență ce devine neîncetat ceea ce Graf Dürckheim numește „Ființa esențială”, Realul suprem.

5.

Așezarea în conștiința care suntem

Cu cât Karlfried Graf Dürckheim insista asupra importanței corpului și a ancorării acestuia în marea Viață care ne traversează, prin intermediul tonusului potrivit și al abandonării, pe atât Jiddu Krishnamurti ne invita să ne păstrăm libertatea vizavi de orice postură, de orice atitudine exterioară. Pentru el era importantă așezarea silențioasă a spiritului prin intermediul atenției și al observării a ceea ce este, ceea ce este fiind totalitatea a ceea ce se întâmplă atât în interiorul, precum și în exteriorul oricărui act conștient.

La umbra arborilor înalți din Ojai, California, unde ne plăcea să-l ascultăm, părea că ne invită la o experiență „imediată” a Realului suprem, însă mai întâi trebuia să observăm că această „neîntârziere” era imposibilă atât timp cât conștiința ne era împovărată de cunoscut.

„Mentalul” (*mind*, în engleză), este cunoscutul, adică tot ceea ce am experimentat și pe el îl luăm drept referință în încercarea noastră de a descoperi necunoscutul. Este totuși evident că niciodată cunoscutul nu va putea cunoaște necunoscutul; nu poate cunoaște decât ceea ce a

trăit, ceea ce a fost învățat, ceea ce a acumulat. Mentalul nostru își poate conștientiza incapacitatea de a cunoaște necunoscutul? Incapacitatea sa de a cunoaște imediatul fără vreun fel de proiecție, fără ceea ce a fost înainte? Dificultatea sa de a pătrunde profunzimile a ceea ce este aici, prezent? Astfel, înainte de a putea atinge așezarea conștiinței, trebuie să o „eliberăm de cunoscut”, adică de trecut, de amintirile care ne constituie eul. Pe această cale, toate cunoștințele noastre, fie ele științifice, filosofice sau religioase, reprezintă mai degrabă obstacole ce împiedică liniștea spiritului care „cunoaște”.

Cu Krishnamurti ne aflăm mai degrabă pe o cale a cunoașterii, *jnana yoga*, decât pe o cale a energiei sau a devotamentului. „Fără îndoială”, spunea el, „dacă văd foarte clar că spiritul meu nu poate cunoaște necunoscutul, în mine se instalează un calm și o liniște absolută”, părăsesc orice reprezentare, ies din mintal, nu mai există „conștiință de”, ci doar conștiință; aici începe meditația:

„A medita înseamnă să te eliberezi de cunoscut. Cunoscutul înseamnă trecutul. Nu este vorba să-l elimini după ce l-ai acumulat, ci mai degrabă să nu îl fi acumulat deloc. Ceea ce a fost nu poate fi eliminat decât în prezent, iar aceasta nu se poate face prin gând, ci prin acțiunea a ceea ce este. Trecutul este o mișcare a concluziei în concluzie, la care se adaugă și judecata a ceea ce este, pronunțată prin concluzia finală. Orice judecată este o reglare, iar această evaluare însăși împiedică spiritele să se elibereze de cunoscut; deoarece cunoscutul este mereu o apreciere, o definiție. Cunoscutul este acțiunea voinței, iar actul de voință reprezintă o prelungire a cunoscutului, astfel că acțiunea voinței nu poate niciodată să golească spiritul. Nu putem cumpăra un spirit vid din sanctuarele aspirațiilor; un astfel de spirit se naște atunci când gândirea devine conștientă de actele

sale, nu atunci când cel care gândește devine conștient de felul în care gândește¹.”

Mă gândeam mereu că acest om fusese așteptat ca un Mesia, venerat ca un Dumnezeu. În acest fel îi puteam înțelege mai ușor reacțiile împotriva oricărei forme de biserică sau religie, împotriva oricărei forme de dependență față de o doctrină, ideologie sau guru. Cineva care îl urmărea de multă vreme mi-a spus că în ultima vreme devenise mai puțin violent față de religioși și religie. Recunoștea că anumite persoane ar putea avea nevoie de ea, că religia ar putea constitui un ajutor de moment, întotdeauna mai bun decât îndobținerea consensului social sau a spoturilor publicitare, însă aceasta, după părerea lui, nu dispensa pe nimeni de la a fi singur și de la a trebui să facă față propriei realități...

Cu toate acestea, faptul că s-a ridicat deasupra fanatismelor și integrismelor, face ca discursul său din momentul desțărării Ordinului Stelei să rămână mereu de actualitate:

„Adevărul este o țară fără drum, la care nu putem ajunge, indiferent de ce rută am aborda: orice religie, orice sectă... chiar de ar fi doar cinci persoane care să vrea să audă, să trăiască, ale căror priviri să fie îndreptate spre eternitate, ar fi de-ajuns. La ce folos să ai mii de persoane care nu înțeleg, definitiv închistate în prejudecăți, care nu vor lucrurile noi, originale, ci doar traduse, reduse la măsura individualității lor sterile și stagnante? Vreau ca cei care încearcă să mă înțeleagă să fie liberi, și nu să mă urmeze, să facă din mine o cușcă ce va deveni o religie sau o sectă. Ar trebui mai întâi să-și învingă toate temerile: teama de religii, de salvare, de spiritualitate, de dragoste, de moarte sau de viața însăși. Asemenea unui artist care pictează un tablou pentru că

¹ Krishnamurti, *La Révolution du silence (Unica revoluție)*, Stock, 1977.

propria artă îi este bucuria, expresia, gloria, dezvoltarea, tot așa acționez și eu, și nu pentru a obține orice din orice!”

La fel de mult îmi place acest citat pe care l-am auzit de la unul dintre prietenii săi și care a fost pentru mine ecoul unor cuvinte pe care le auzisem la Muntele Athos: „Nu cunoaștem adevărul, ci doar ceea ce stă în calea lui”.

„Nu mi-am imaginat niciodată”, spunea Krishnamurti, „ce ar putea fi adevărul. Nu am avut niciodată această sete de a-l deține. Cum să vrei să posezi ceva atunci când nu știi de fapt ce este? Însă cunoșteam toate lucrurile care mă subjugau, care îmi mutilau gândirea, emoțiile și îmi risipeau energia. Pe scurt, cunoșteam ceea ce este ușor de cunoscut. Și, eliberându-mă de setea interioară, ce cauza nenumărate obstacole, am știut ce este adevărul; însă dacă mi-ar fi spus cineva ce este adevărul, dacă mi l-aș fi imaginat și mi-aș fi croit viața după forma acestei idei, ar fi fost ceva lipsit de viață, o împlinire transformată în cenușă².”

În momentul în care spiritul se liniștește, când încetează să se mai proiecteze în viitor și când nu se mai află în trecut, sub tensiunile dorinței sau ale nostalgiei, când este cu adevărat calm, „așezat” în esența sa care este liniștea, în acest moment se manifestă Realul suprem. Este inutil să pornești în căutarea lui și imposibil să îl inviți; nu căutăm și nu invităm decât ceva ce cunoaștem – iar Realul suprem nu îl cunoaștem, el este cel care trebuie să apară. Însă acesta poate veni doar atunci când câmpul este pregătit, când pământul este bine muncit, „dar dacă munciți pentru singurul motiv de a face necunoscutul să vină la voi, atunci vă va scăpa”, îmi spunea Krishnamurti.

¹ Ibid.

² *La Révolution du réel*, Le Courrier du Livre, 1985.

Și, la fel ca mulți alții, „așezat acolo”, lângă el, l-am întrebat: „Nu asta înseamnă să mori înainte de a muri? Să lași interpretările și limitele gândirii pentru a pătrunde într-o conștiință pur atemporală?” Iar el mi-a răspuns: „Da, mentalul și gândurile creează timpul; dacă spiritul vă este tăcut, atunci unde este trecutul și unde este viitorul? Nu există decât eterna prezență.” Apoi, devenind un pic mai ironic și mai incisiv: „Eu, care sunt extrem de cultivat și de erudit, care am avut experiențe și am făcut eforturi nenumărate, acest «eu» are el un final? «Eul» este amintirea a tot ceea ce este înregistrat în memorie; așadar, poate el înceta să mai existe? Fără ca finalul să fie cauzat de un accident sau de o boală, am putea noi, voi și eu, să cunoaștem acest final atât timp cât suntem așezați aici? Atunci veți descoperi că nu veți mai putea pune întrebări stupide referitoare la moarte și continuitate sau la existența unei lumi de dincolo. Veți cunoaște atunci voi înșivă, prin așezare, fundamentul conștiinței voastre: răspunsul. Ceea ce este de necunoscut (Realul suprem) va înflori în voi. Atunci veți respinge toate aceste povești despre reîncarnare, precum și nenumăratele voastre temeri, teama de a trăi și teama de a muri, teama de-a îmbătrâni și de a pune pe umerii altora corvoada de-a avea grijă de voi, teama de singurătate și de dependență, toate acestea vor lua sfârșit, iar acestea nu sunt cuvinte în van.”

Bărbatul care stătea acolo, în fața mea, tremura ușor, un început de boală Parkinson îl făcea să vibreze ca o frunză deja uscată în bătaia vântului. Fragilitatea corpului făcea să fie și mai evidente forța și suflul Verbului care îl hălăduiau – Verbul „a fi”, care continuă să respire în cei care „ascultă”...

6.

Așezarea în spațiul care suntem

Experiența Realului suprem ca spațiu, ca deschidere, fără îndoială că am simțit-o cel mai bine alături de Jean Klein. În timpul sejururilor de la Sainte-Baume și a meselor pe care le luam împreună, nimic din prezența sa nu părea să ne atragă atenția, unii spuneau chiar că ar fi „lipsit de personalitate”. Totuși, în asta consta învățătura sa: ființa pe care ne-o transmitea nu era ființa *sa*, ci Ființa însăși. Nu era prezența a „ceea ce sunt”, ci evidența lui „Eu sunt”.

Aceasta este ceea ce Pandiji, cel pe care îl considera a fi maestrul său, adică cel cu care împărtășea Realitatea (cu toate astrele, oamenii și furnicile), îi transmisese: „Tu ești cunoscătorul corpului tău, al simțurilor și al spiritului, însă cunoscătorul nu poate fi niciodată cunoscut, pentru că asta ești tu și nu există nimeni altcineva să îl cunoască. Nu poate deveni niciodată un obiect de observare, pentru că este însăși totalitatea ta.”

Să te dizolvi în totalitate nu înseamnă să-ți pierzi forma și conștiința, ci pur și simplu să te relaxezi, să te deschizi și să rămâi în această deschidere în care Realul suveran se poate manifesta. Atunci când deschiderea se transformă

în ființa noastră însăși, dualitățile dispar, toate lucrurile „diferite” exprimă frumusețea Unicului.

Toate astea ar părea pură speculație dacă aceste învățăminte nu ar fi prins rădăcini în corpul care suntem, într-o manieră încă diferită de cea a lui Graf Dürckheim.

Jean Klein ne atrage atenția asupra corpului energetic și asupra necesității unei anumite „igienă” dacă vrem să-l facem capabil de deschidere și de disponibilitate.

„Identificarea cu ceea ce nu suntem este confirmată și întărită de contracția la nivel psiho-somatic. Conceptul «Eu» nu este decât o contracție la nivelul corpului-gând. Nu e mai reală decât un obicei rău. Reprezintă o formă de apărare împotriva fricii de a nu fi nimeni. În momentul în care ajungem să cunoaștem corpul-gând, putem descoperi mai clar natura identificării și în acest fel o putem lăsa să dispară. Corpul relaxat reprezintă o gândire relaxată. Având un corp și o gândire relaxate devenim receptivi, primitivi, disponibili, deschiși spre deschidere. Corpul-gând relaxat, ușor, energetic, satvic este o exprimare apropiată a adevăratei voastre naturi. Este aproape imposibil pentru un corp-gând condiționat să fie receptiv la adevăr, deschis la grație¹.”

William Blake scrisese deja în *Căsătoria raiului cu iadul*: „Dacă porțile percepției ar fi purificate, atunci lumea ar apărea așa cum este: infinită.”

„Ușile, deschideți ușile!”, mai spune liturghia ortodoxă, însă cine ar putea deschide ușile, fie ele și uși ale percepției, ale afectivității sau ale inteligenței? Creierul este cel care ar trebui să descopere condiționările, ereditatea, pentru a fi liber? Pentru a descoperi că prezența Realului nu rezidă în

mecanica subtilă prin care se exprimă: melodia nu este în tranzistor, chiar dacă acesta ne ajută să o ascultăm.

Jean Klein este singura persoană pe care o cunosc care propune un exercițiu ce pornește de la creier, creierul ce produce gândirea indubitabilă, însă acest sediu al conștiinței nu este decât o altă componentă a corpului.

„Fabrica de gânduri se află în creier, de aceea consider că în primul rând trebuie să reușim să relaxăm creierul, emisfera stângă, precum și pe cea dreaptă. În momentul în care ne ascultăm creierul, corpul nostru se abandonează. Percepem creierul drept și creierul stâng ca pe niște bureți ce se deschid și se închid, apoi iar se deschid și se închid, o vibrație constantă. Când vă aflați în regiunea creierului arhaic, veți observa o anumită energie neorientată, o pulsație care nu se traduce prin gânduri sau dorințe particulare. Pentru un timp, veți rămâne cu această pulsație de energie în care gândurile și dorințele nu au nici o șansă să atingă creierul. Și aici este vorba despre abandonul acestei energii neorientate și vă veți găsi în astfel în regiunea inimii, în centru. Aici veți fi liberi de spațiu și timp¹.”

Oricare ar fi exercițiul, scopul este întotdeauna libertatea. Este vorba despre a găsi acest spațiu, „deschisul” care suntem. Pentru a rămâne la această deschidere, cel mai simplu e să admirăm și să iubim. Nu există nici o tehnică, este vorba doar despre a asculta.

„Ascultarea nu este o funcție; nu este o activitate, nu este dirijată nici spre exterior și nici spre interior. Ea este atemporală, și, pentru a atinge această ascultare atemporală nu trebuie să conștientizăm decât momentele în care nu

¹ Jean Klein, *Transmettre la lumière*, Éd. du Relié, 1993.

¹ Jean Klein, *Transmettre la lumière*, op. cit.

ascultăm; este suficient. Când observați că nu ascultați, întoarceți-vă la percepția globală, readuceți ceea ce este perceput la percepție; atunci vă veți afla în ascultarea atemporală. În momentul în care această ascultare durează va duce la liniște. Atunci când tot ceea ce ați înțeles pe plan intelectual este complet absorbit prin ascultare, când nu mai există nici un fel de reprezentare, atunci se instalează liniștea. Tot ceea ce ascultați se raportează la ascultare, la leagănul său din ascultare, din liniște. În ascultare și în liniște nu există nimeni care să fie liniștit, iar această liniște nu trimite la nici un obiect; este complet lipsită de obiect; aceasta este adevărata noastră natură; totalitatea noastră¹.”

„*Shema Israel! Ascultă!*” Nu este aceasta prima poruncă, marele exercițiu? Această ascultare reprezintă în același timp un abandon, o încredere. Înseamnă să te fixezi într-un spațiu în care tot ceea ce există se poate întâmpla fără ca nimic să fie fixat sau reținut.

Am descoperit un ecou al acestor învățăminte la maeștrii tibetani, în special la Lama Gwendune Rimpoché:

„Relaxează-ți spiritul fără artificii. În această stare, privește mișcările gândurilor, stabilește-te în această mișcare fără să forțezi. În această stare se revelează un calm, nici un atașament la calm, nici o mișcare, nici o diferență între calm și activitate...”

„Nici un atașament la calm”, acesta este calmul; nici un atașament la o formă de conștiință particulară, aceasta este Conștiința...

¹ Ibid.

„Nu găsești fericirea prin efort și voință, ea este aici, foarte aproape, în relaxare și abandon. Nu te îngrijora, nu este nimic de făcut.”

„Nu este nimic de făcut”, trebuie doar să fii și să fii deschis. „Să dorești să exprimi inefabilul ar fi o epuizare în van. De îndată ce renunțăm la această dorință, spațiul ni se deschide ospitalier și confortabil, așadar bucură-te și încetează să mai cauți, totul îți aparține deja...”

Îmi amintesc de acest spațiu care înconjură Muntele Kailash. Totul era acolo dintotdeauna și pentru totdeauna și se putea auzi cântecul lui Milarépa:

„Luați drept exemplu spațiul, meditați asupra lipsei centrului și limitelor. Luați exemplul Soarelui și Lunii, meditați asupra strălucirii și a umbrei. Luați drept exemplu muntele și meditați asupra a ceea ce nu se mișcă și nu se schimbă. Luați exemplul marelui lac. Meditați asupra adâncimilor insondabile. Meditați fără aviditate sau desconsiderație.”

Această nemișcare nu este lipsită de suflet. Am descoperit chiar că să privești pe cineva fără atracție, fără indiferență sau aversiune este un început de compasiune.

7.

Așezarea în sufletul care suntem

Părintele Serafim insista în mod particular pe așezarea în suflet, deși aceasta este prezentă în toate formele de meditație tradițională, în special la tibetani în cadrul practicii *tonglen* a lui dalai-lama și pe care o întâlnim de asemenea și la terapeutii din Alexandria:

„Pentru a dezvolta o astfel de atitudine trebuie să ne bazăm pe un antrenament în meditație: schimbul de sine cu ceilalți, așa numita practică *tonglen* – a lua și a da.

Mai întâi trebuie să ne lăsăm spiritul să se destindă complet și să se stabilească într-o stare de repaus total, fără să ne oprim asupra nici unei senzații sau percepții asupra sinelui sau asupra a ceea ce ne înconjoară. Trebuie să dezvoltăm certitudinea că tot ceea ce se manifestă este propriul nostru spirit și să nu mai vedem lumea exterioară ca fiind separată de noi. Să rămânem relaxați în această conștiință, cu spiritul calm și pașnic. Încetul cu încetul vom deveni conștienți de mișcarea respirației noastre.

Să lăsăm această mișcare să curgă natural, fără a încerca să o modificăm sau să îi impunem un anumit ritm. Ne imaginăm cum, la fiecare expirație, meritele și virtuțile pe care le-am acumulat încă din noaptea timpurilor și care sunt motivele fericirii noastre prezente, ies din noi odată cu aerul pe care îl expirăm și se

dizolvă în toate ființele din toate lumile. Aceste merite și virtuți au capacitatea de a face să dispară toate suferințele, toate bolile și toate obstacolele, în același fel în care soarele disipează ceața când începe să strălucească. Toate aceste ființe vor simți atunci un sentiment de mare ușurare și bucurie.

Apoi ne imaginăm cum, în momentul inspirării, absorbim toate dificultățile, relele și suferințele tuturor ființelor care se vor dizolva în sufletul nostru și în acest fel aceste ființe vor fi în cele din urmă eliberate. Ne bucurăm la gândul că sunt eliberate de suferință și învăluite în bucurie pentru totdeauna.

La finalul acestui exercițiu de meditație, vom intra într-o stare de vacuitate în care simțirea bolii și a suferinței ca pe ceva care există cu adevărat va dispărea complet. Ne vom elibera de noțiunea de subiect, de obiect și de act, de orice fixație. Rămânând astfel în această vacuitate fără referință, ne vom depăși teama de a fi contaminați de suferința celorlalți.

Dorința noastră de-a acționa pentru binele tuturor ființelor trebuie să fie complet dezinteresată și necondiționată. Trebuie aplicată tuturor în mod egal, fără a face diferență între cei care ne răspund pozitiv și cei care ne refuză ajutorul.”

Însăși sufletul lui Buddha „gândește” și practică în acest fel:

„Toate ființele să fie fericite, pline de bucurie, siguranță și sănătate.

Orice lucru viu, slab sau puternic, lung, mare sau mediu, scurt sau mic, vizibil sau invizibil, apropiat sau îndepărtat, născut sau pe cale de a se naște, toate aceste ființe să fie fericite.

Nimeni să nu dezamăgească pe nimeni, nici să disprețuiască o ființă, oricât de puțin.

Nici unul, din furie sau ură sau ignoranță, să nu dorească răul cuiva, așa cum o mamă își veghează și își protejează singurul copil, tot așa trebuie să îngrijim orice lucru viu.

Iubiți fiecare ființă cu tandrețe.

Iubiți lumea toată fără limite, cu o bunătate milostivă și infinită. În picioare sau mergând, așezați sau culcați, lucrând sau în

repaus, atât timp cât suntem treji este frumos și bine să cultivăm această dorință, acest jurământ.

Asta numim maniera supremă de a trăi¹.”

Această manieră supremă de a trăi mi-o transmite părintele Serafim la Muntele Athos. Evident, pentru el și pentru tradiția creștin ortodoxă, Realul suprem nu avea imaginea lui Buddha, ci a lui Christos. Dacă nu există altă realitate în afara Realității, nu trebuie să ne mirăm că cei ce par a fi ruși din „inima Realului” se aseamănă, însă nu prin fizic, cultură sau ritualuri, ci prin trăsături de forță, noblețe și bunătate care le luminează toate actele. Pe de altă parte, părintele Serafim a avut grijă să-mi amintească faptul că așezarea sufletului amintea toate celelalte așezări despre care mă învățase: acelea ale corpului, conștiinței și deschiderii.

„Să fii bine așezat, să fii orientat înainte, spre lumină, să respiri ca un ocean, nu doar în asta constă meditația”, îmi spuse părintele Serafim, „trebuie acum să înveți să meditezi ca o pasăre” și mă conduse într-o celulă mică, aproape de ermitajul său, unde trăiau două turturele. Ciripitul lor mi s-a părut la început încântător, însă la scurt timp începu să mă enerveze. Își alegeau momentul în care eu eram pe cale de-a adormi pentru a-și ciripi cuvinte tandre.

L-am întrebat pe părintele Serafim ce însemna asta și dacă această comedie va mai dura mult. Muntele, oceanul, macul, fie (deși te-ai putea întreba ce există creștinesc în toate acestea), însă să-mi propună acum aceste păsări indolente drept maeștri de meditație era prea mult!

¹ *Metta Sutta* sau „Discours sur la bonté bienveillante” („Discurs asupra bunăității milostive”), extras din Canonul budist.

Părintele Serafim îmi spuse că în Primul Testament, meditația este exprimată prin termeni formați cu rădăcina *haga*, care cel mai adesea în greacă sunt redați de *melete*, *meletan*, iar în latină de *meditari*, *meditatio*. Sensul primitiv al acestei rădăcini este „a murmura încet”. Ea este în egală măsură folosită pentru a desemna țipete de animale, spre exemplu, răgetul leului (Isaia XXXVIII, 14), dar și mormăitul ursului.

„La Muntele Athos lipsesc urșii. De aceea te-am pus în fața turturelelor. Însă lecția este aceeași. Trebuie să meditezi cu gâtul nu numai pentru a dobândi suflul, ci și pentru a murmura numele lui Dumnezeu zi și noapte... Atunci când ești fericit, aproape fără a-ți da seama fredonezi, murmuri câteodată cuvinte fără importanță, însă acest murmur îți face tot corpul să vibreze de bucurie simplă și serenă.

Să meditezi înseamnă să murmuri ca o turturea, să te lași pătruns de acest cântec care pornește din suflet așa cum ai învățat să te lași pătruns de parfumul florii... A medita înseamnă să respiri cântând. Fără a mă opri asupra semnificației pentru moment, îți propun să repeți, să murmuri, să fredonezi ceea ce se găsește în sufletul tuturor călugărilor de la Muntele Athos: *Kyrie eleison*, *Kyrie eleison*...”

Această idee nu-mi plăcea deloc. Pe parcursul anumitor slujbe de căsătorie sau înmormântare auzisem deja asta, tradusă prin „Dumnezeule, ai milă”. Părintele Serafim zâmbi: „Așa e, este una dintre semnificațiile acestei invocații, însă mai sunt și altele. Spre exemplu: «Dumnezeule, trimite spiritul tău! Fie ca tandrețea ta să coboare asupra mea și asupra tuturor, ca numele tău să fie venerat» etc., însă nu încerca prea mult să pătrunzi sensul

acestei invocații, ea însăși ți se va revela. Pentru moment fii atent la vibrația pe care ți-o trezește în inimă și în trup. Încearcă să o armonizezi ușor cu ritmul respirației tale. Când ești răscolită de gânduri, întoarce-te încet la această invocație, respiră adânc, stai drept și nemișcat și vei cunoaște un început de *hesychia*, pacea pe care Dumnezeu o împrăștiie fără măsură asupra acelor care îl iubesc.”

După câteva zile, *Kyrie eleison* îmi devenise ușor familiară. Mă însoțea la fel cum zumzetul însoțește albina când face miere. Nu o repetam mereu cu buzele; atunci zumzetul devenea interior, iar vibrația sa era mai adâncă. Renunțând să-i mai caut sensul, ajungeam câteodată într-o liniște necunoscută având atitudinea apostolului Toma în momentul în care l-a descoperit pe Iisus înviat: *Kyrie eleison*, „Stăpânul meu este Dumnezeul meu”.

Invocarea mă scufunda încetul cu încetul într-un climat plin de respect intens față de tot ceea ce există și în același timp de adorare pentru ceea ce rămâne ascuns la rădăcina tuturor existențelor.

Toate tradițiile care văd în epoca actuală finalul unui ciclu al umanității afirmă că, într-o astfel de fază, cea mai bună speranță de salvare constă în meditația Numelui; este metoda cea mai bine adaptată la omul acestor timpuri, calea cea mai sigură...

Așa cum spunea profetul Joel: „Atunci când Soarele se va schimba în tenebre, iar Luna în sânge... cel care va invoca Numele Stăpânului va fi salvat.”

Pentru tradiția sufistă, la finele timpului, omul nu va putea îndeplini decât o zecime din lege, iar această zecime este invocarea Numelui.

În tradiția hindusă, *Vishnu-Dharma Uttara* este categoric: „Ceea ce obținem la prima vârstă (vârsta de aur) prin meditația silențioasă, apoi la vârstele care urmează prin sacrificiu și devotare, vom obține în ultima vârstă (vârsta de fier) celebrând Keshava (Vishnu), iar în *Kali-Yuga* (vârsta sumbră) repetarea Numelui lui Hari ajunge pentru a înlătura toate greșelile.”

Shri Ramakrishna mergea până la a spune că „amintirea permanentă a lui Dumnezeu este *dharma*. Legea proprie acestei vârste”.

Anumite forme ale budismului consideră că la vârsta actuală trebuie să ne căim pentru greșelile noastre, să cultivăm virtuțile și să pomenim numele lui Buddha Amitâbha.

Într-o lume împânzită de obstacole, plină de tentații subtile, Buddha sfătuiește la „concentrarea asupra pomenirii Numelui său”.

Am putea multiplica referințele. Coranul spune: „Amintiți-vă de mine și Îmi voi aminti de voi. (...) Invocarea lui Dumnezeu este lucrul cel mai mare.”

Asta spuneau deja călugării din Egipt și din Siria, precum și *Mahābhārata*: „Dintre toate activitățile umane, invocarea este cea mai înaltă (*japa*).”

Shiva-Samhita adaugă: „Prin repetarea mantrei dobândim beatitudinea în lumea de aici și de dincolo... Primită de la un maestru, mantra trebuie rostită cu mare grijă, fără grabă sau întârziere, având o inimă încrezătoare și atentă meditând asupra secretului ei.”

În cartea sa despre Muntele Athos, Jean Biès precizează: „În India se spune că mai degrabă oamenii pomenesc

Numele decât să pătrundă în religie sau să deprindă obiceiul religios¹.”

În cadrul tradițiilor semite, Numele este de asemenea Prezența, Energia, nu este deci vorba despre a invoca pe oricine sau orice; în același fel în care devenim ceea ce iubim, devenim și ceea ce gândim sau invocăm.

În mănăstirile ortodoxe grecești, în general invocarea este *Kyrie eleison* sau *Gospodi pomijul* în mănăstirile rusești.

Înainte de a pătrunde într-o practică mai înaltă și mai silențioasă, mai apropiată de *Abba* care pentru Iisus era rugăciunea inimii, părintele Serafim m-a sfătuit să mă opresc îndelung asupra invocării Numelui lui Iisus, nu doar pentru că acest Nume conține cele patru litere ale tetragramei sacre YHWH, Numele inefabil, „Acela care este ce este”, ci pentru că acest Nume reprezenta pentru el, ca și pentru Maxim Confesorul, un „arhetip al Sintezei”. Acesta este Numele lui Dumnezeu și Numele omului într-un singur Nume, Arhetipul Întâlnirii umanului cu divinul, finitului cu infinitul, eternității cu timpul.

„Invocând numelui lui Iisus nu uiți umanitatea, nu uiți divinitatea, căci nu există Dumnezeu fără om și nici om fără Dumnezeu. Numele lui Iisus te coboară pe pământ și te înalță spre ceruri. Nimic nu este separat în el, acest Nume este creator de echilibru, favorizează în tine integrarea și sinteza, este instrumentul pe care Dumnezeu ni-l oferă astăzi pentru *theosis* (divinizare).

Poți invoca numele și în același timp să-i vizualizezi Figura prin funcția icoanelor de a trezi în tine această Figură; icoana și Numele te conduc spre Prezența suverană

ce ar putea «domni» asupra inimii tale. Acum poți medita asemenea muntelui, macului, oceanului, turturelei, poți începe să meditezi ca o ființă umană, ca Avraam.”

Până aici, învățămintele starețului erau de ordin natural sau terapeutic. „Cei vechi”, conform mărturiei lui Filon din Alexandria, erau de fapt terapeuți. Rolul lor, înainte de a conduce spre iluminare, era acela de a vindeca natura, de a-i oferi cele mai bune condiții astfel încât să poată primi grația, aceasta nefiind în contradicție cu natura, ci dimpotrivă, restaurând-o și împlinind-o.

Asta făcea părintele Serafim cu mine, învățându-mă o metodă de meditație pe care unii ar putea-o califica drept pur naturală. Muntele, macul, oceanul, pasărea sunt tot atâtea elemente ale naturii care îi amintesc omului că, înainte de a merge mai departe, trebuie să recapituleze diferitele niveluri ale ființei sau chiar diferitele regnuri care alcătuiesc macrocosmul: regnul mineral, regnul vegetal, regnul animal. Adesea, omul pierde contactul cu cosmosul, cu stânca, cu animalele, și aceasta nu fără a-și provoca tot felul de necazuri, boli, nesiguranță, anxietate. Începe să se simtă străin de această lume.

Să meditezi înseamnă în primul rând să pătrunzi meditația și elogiul Universului, căci, conform „Părinților”, „toate aceste lucruri știu să se roage înaintea noastră”. Omul este locul în care rugăciunea lumii se conștientizează pe sine; el este aici pentru a numi ceea ce toate creaturile bălmăjesc. Să meditezi ca Avraam înseamnă să pătrunzi o conștiință nouă și măreață pe care o numim credință, adică adeziunea inteligenței și a inimii la acel „Tu” sau „Tine” – care este, care transpare din tutuiala multiplă a tuturor ființelor. Acestea sunt experiența și meditația lui Avraam: în spatele freamătului stelelor se află doar stelele,

¹ Jean Biès, *Mont Athos*, Albin Michel, 1963.

o Prezență dificil de numit, pe care nimic nu o poate numi, dar care are totuși toate numele....

Doar inima poate simți asta. Există ceva mai mult decât Universul și care totuși nu poate fi observat în afara Universului. Diferența dintre Dumnezeu și Natură este aceeași dintre albastrul cerului și albastrul unei priviri... dincolo de tot albastrul, Avraam căuta această privire...

După ce am învățat așezarea, înrădăcinarea, orientarea pozitivă spre lumină, respirația calmă a oceanelor, cântecul interior, am fost invitat la o trezire a inimii. „Iată cum deodată ești cineva.” Ceea ce este propriu inimii este personalizarea tuturor lucrurilor și, în acest caz, personalizarea Absolutului, Sursa a tot ceea ce este și respiră, numirea ei, chemarea „Dumnezeu meu, Creatorul meu” și mersul în prezența ei. Pentru Avraam, a medita înseamnă să menții, sub aparențele cele mai variate, contactul cu această Prezență.

Această formă de meditație face parte din detaliile concrete ale vieții cotidiene. Episodul stejarului din Mamvri ni-l arată pe Avraam „la vremea prânzului șezând la intrarea în cort”, unde va întâmpina trei străini care se vor dovedi a fi trimiși ai lui Dumnezeu. „Să meditezi ca Avraam, îmi spunea părintele Serafim, înseamnă să practici ospitalitatea: paharul cu apă pe care îl oferi celui cărui îi este sete nu te îndepărtează de liniște, ci te apropie de sursă. Înțelegi că a medita precum Avraam îți aduce nu doar pace și lumină interioară, ci și dragoste față de toți oamenii.” Și părintele Serafim evocă acum faimosul pasaj din Cartea Genezei unde se vorbește despre mijlocirea lui Avraam: „Avraam se afla în fața lui YHWH, «Cel care este, care a fost și care va fi». Se apropie de el și spuse: «Oare

îl vei nimici pe cel drept împreună cu cel păcătos? Poate că se află cincizeci de drepti în cetate; vrei tu cu adevărat să-i nimicești și pe ei? Oare nu vei cruța cetatea pentru cei cincizeci de drepti care sunt în ea?» (XVIII, 32).

Încetul cu încetul, Avraam trebui să reducă numărul dreptilor pentru ca Sodoma să nu fie distrusă. «Poate că se vor găsi patruzeci... treizeci... douăzeci... zece.» (XVIII, 32).

Să meditezi ca Avraam înseamnă să intervii pentru viața oamenilor, să nu le ignori degradarea, dar nici să nu «îți pierzi vreodată speranța în mila lui Dumnezeu».

Acest tip de meditație eliberează sufletul de orice judecată sau condamnare, în orice moment și în orice loc; oricare ar fi ororile ce i-au fost date spre a fi contemplate, el face apel la iertare și binecuvântare.

„Să meditezi ca Avraam te va duce chiar și mai departe...” Cuvintele ieșeau cu greu din gura părintelui Serafim, ca și cum ar fi vrut să mă scutească de o experiență prin care el însuși trecuse și a cărei amintire îi stârni un ușor tremur: „Poate duce la sacrificiu.” Și cită pasajul din Geneză în care Avraam este gata să-și sacrifice propriul fiu, pe Isaac. „Totul este la Dumnezeu”, continuă murmurând părintele Serafim. „Totul este de la El, prin El și pentru El; să meditezi ca Avraam te va conduce spre această totală depozedare de sine și de ceea ce îți este mai scump... Descoperă la ce ții cel mai mult, cu ce anume îți identificezi eul: pentru Avraam era fiul său, unicul său fiu. Dacă ești capabil de acest dar, de acest abandon total, de această încredere nemărginită în cel care transcende orice rațiune și orice bun-simț, atunci vei fi răsplătit: «Dumnezeu va oferi.»

Să meditezi ca Avraam înseamnă să nu îl ai în suflet și în conștiință decât pe El. În timp ce urca muntele, Avraam nu se gândea decât la fiul său. La coborâre, se gândea la fiul pe care Dumnezeu i-l dăruise. Să cunoști culmea sacrificiului înseamnă să descoperi că nimic nu aparține eului. Totul îi aparține lui Dumnezeu. Moartea egoului și descoperirea Sinelui. Să meditezi ca Avraam înseamnă să aderi prin credință la Cel care transcende Universul, să practici ospitalitatea, să intervii pentru salvarea tuturor oamenilor. Înseamnă să uiți de sine și să rupi legăturile cele mai legitime pentru a te descoperi, pentru a-i descoperi pe cei apropiați și Universul, învăluite în infinita prezență a „aceluia singur care este”.

În tradiția Zen se vorbește mai puțin despre sacrificiu și mai mult despre abandon sau detașare. Nu este oare o supremă detașare ceea ce i se cere lui Avraam? Și nu este, de asemenea, și o abandonare sau un sacrificiu al egoului, al punctului său de vedere „uman, prea uman” cu scopul de a se trezi la o nouă dimensiune? În momentul în care i-am cerut părintelui Serafim să îmi vorbească mai mult despre Hristos și despre această trezire a sufletului, care tradițional este cunoscută drept „centrul vital umano-divin”, căpătă un aer preocupat, ca și cum i-aș fi cerut ceva indecent, ca și cum ar fi trebuit să-și dezvăluie propriul secret. Cu cât mai mare este revelația pe care am trăit-o, cu atât mai mare este umilința simțită în momentul împărtășirii acesteia. Fără îndoială că nu se simțea prea umil: „Doar Spiritul Sfânt te poate învăța asta. «(...) nimeni nu știe cine este Fiul și nimeni nu știe cine este Tatăl, în afară de Fiul și acela căruia vrea Fiul să i-L descopere» (Luca X, 22). Trebuie să devii fiu pentru a te ruga precum fiul și pentru a întreține cu Acela pe care îl numește Tatăl său și Tatăl nostru aceleași

relații de intimitate ca și el, și aceasta este opera Spiritului Sfânt, el îți va aminti tot ceea ce Iisus a spus. Evanghelia va prinde viață în tine și te va învăța să «te rogi așa cum trebuie».”

În acel moment am insistat: „Mai spune-mi încă ceva.” Bătrânul îmi zâmbi: „Acum”, spuse el, „aș face mai bine să latru. Însă tu vei considera și asta tot un semn de sfințenie. Mai bine ți-aș spune lucrurile simplu. Să meditezi precum Iisus include toate formele de mediație pe care ți le-am transmis până acum. Iisus este omul cosmic. Știa să mediteze ca muntele, ca macul, ca oceanul, ca porumbelul. Știa să mediteze și ca Avraam. Cu un suflet fără limite, iubindu-și inclusiv dușmanii, călăii: «Tată, iartă-i, căci nu știu ce fac.» Practicând ospitalitatea față de cei considerați bolnavi sau păcătoși, paralizați, prostituate, trădătorii... Noaptea se retrăgea pentru a se ruga în secret și acolo, asemenea unui copil, spunea *Abba*, care înseamnă «tată»... Ți se poate părea derizoriu să îl numești «Tată» pe Dumnezeul transcendent, infinit, negrăit dincolo de toate! Este aproape ridicol dar, cu toate acestea, aceasta era rugăciunea lui Iisus și cu acest simplu cuvânt spunea totul. Cerul și pământul devin incredibil de apropiate. Dumnezeu și omul erau una... Poate că trebuie să îi spunem «tată» în mijlocul nopții pentru a înțelege asta... Însă astăzi, aceste relații intime ale unui tată și ale unei mame cu fiul lor nu mai spun nimic, poate că este o imagine urâtă...

Iată de ce preferam să nu îți spun nimic, să nu folosesc imagini și să aștept ca Spiritul Sfânt să-ți insufle sentimentele și cunoașterea care se aflau în Iisus și ca acest *Abba* să nu vină din vârful buzelor, ci din adâncul sufletului. Atunci vei începe să înțelegi ce înseamnă rugăciunea și meditația isihastă.”

Rugăciunea sufletului și meditația nu trebuie comparate cu *hara*; important este să fii centrat. Așa cum am mai spus deja, o viață fără sens este o viață fără centru; atunci când faci totul rămânând centrat, totul se schimbă, perspectiva și felul de a fi. În tradiția isihastă se vorbește despre a fi centrat în suflet, locul de integrare al mentalului și al vitalului. Inima este organul care permite trecerea de la lumea obiectelor la lumea prezențelor; viața nu mai este doar o energie anonimă, devine Prezență.

8.

Fericirea constă în mișcare

I-am întrebat pe oamenii care merg: „Se poate trăi așa, cu un pas în spatele celui alt, se poate trăi după cum ne mișcăm, lejer?” Foarte puțini mi-au răspuns, așa îngrijorați și în goana de a ajunge undeva. Totuși, câte unii au scos una-două vorbe din tolba cu povești. Aceste vorbe mă mai trezesc încă dis-de-dimineată, mă țin în picioare și, atunci când vreau să rămân în pat, copleșit de cea mai grea oboseală, ele îmi amintesc că fericirea constă în mișcare.

„Pășește cu blândețe pe pământ, căci este sacru”

Îmi amintesc de un om care vorbea cu arborii sau care mai degrabă știa să asculte arborii și să găsească alături de ei simțul realității. Pentru că arborii știu să se înrădăcineze adânc în pământ, în materie, și în același timp să se înalțe spre lumină. În aceeași mișcare, seva împinge spre rădăcini și spre înalt, înspre cer.

Într-o zi mi-a spus aceste cuvinte: „Pășește cu blândețe pe pământ căci este sacru...”

Fericirea constă în mișcare, dar mai ales în felul în care te miști. Există un fel de a merge care face din noi niște turiști, un altul care ne face niște plimbăreți, un altul care face din noi niște pelerini. Nu este vorba de a le opune unele altora.

Să mergi ca un turist înseamnă să mergi pe scoarța pământului. Să mergi ca un drumeț înseamnă să cunoști seva, să pătrunzi mișcarea, energia Universului, și să te întorci seara încărcat de mirosul naturii, al pădurii prin care ai trecut, sau al mistrețului după ale cărui urme ai mers... Să mergi ca un pelerin înseamnă să mergi aproape de Duhul sevei, de ceea ce-i dă arborelui scoarța, verticalitatea vie pe marginea drumului.

Nu este vorba despre a opune scoarța, seva și suflul, turistul, drumețul și pelerinul, ci doar de a aminti că pământul sfânt se află sub pașii noștri. Nu este aici și nu este acolo; felul nostru de a merge, calitatea mersului pot face pământul sfânt sau „profan”.

Hölderlin spunea că „în chip poetic locuiește omul pe acest pământ”, am putea spune că în chip poetic merge omul pe pământ. Să mergi în chip poetic, să mergi într-un fel care califică fiecare dintre pașii pe care îi facem înseamnă să mergi în chip profund, nu doar în lung și-n lat... Fiecare pas ne poate conduce spre noi înșine, spre cel care locuiește profunzimea pe care o reprezintă fiecare dintre noi și pe care mersul ne-o revelează... „Mergând” lăsam în urmă un anumit număr de bagaje, de măști și ne regăsim adevărata figură și Prezență a Aceluia care merge în însuși sânul mersului nostru.

Există un mod de a călca pământul și există un mod de fi purtat de acesta. Este chiar însuși mitul Paradisului pierdut

și al căderii. Paradisul este comuniunea cu Invizibilul prin intermediul speciilor lumii, prin intermediul formelor spațiului și timpului: comuniunea cu Invizibilul prin intermediul vizibilului. Căderea înseamnă să cazi din această stare de comuniune, de relație intimă cu Ființa, cu ființele și cu lucrurile într-o stare de consumare în care nu mai există comuniune, ci doar o consumare a ființelor și a lucrurilor. Se face atunci trecerea de la o lume pe care am putea-o califica drept sacră, saturată de Prezență, la o lume profană, turmentată de absență. Să mergi ca și cum ai merge pe un pământ sfânt. Să mergi precum Adam care se plimba în „adierea ușoară” a serii. Să regăsim profunzimea sub pașii noștri. Să mergem în chip poetic pe pământ.

În cartea *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, Alexandr Soljenițin spune povestea unui condamnat care, în fața gamelei cu iahnie, în loc să se arunce asupra mâncării, începe să-și spună rugăciunea. Există un mod de a te hrăni, un mod de a merge în comuniune cu ființele și lucrurile. În timp ce pătrundem această dimensiune spirituală nu mai este vorba de a „consuma” kilometri sau cum, într-un mod ușor vulgar, spuneam odată: „Am făcut vârful Ballon d'Alsace!”, „Am făcut Grecia!” Înteleptul taoist Lao Tseu ne amintește într-unul dintre dialogurile sale că putem face înconjurul lumii fără să fi făcut un singur pas dincolo de sine sau ne putem plimba peste tot fără a vedea nimic.

Să mergi cu blândețe pe pământ înseamnă în mod concret să pui un picior în fața celui alt și să știi pe unde calci. Să mergi cu blândețe pe pământ înseamnă să rămâi ancorat în tandrețea respectului. Ceea ce trimite la una dintre fericirile Evangheliei: „Preaferiți cei blânzi, căci aceia vor moșteni pământul.” Pământul se împotrivește

celor violenți, celor care vor să îl consume, să îl uzeze și se dăruiește celor care îl tratează cu blândețe.

Bătrânul îmi spunea: „Dacă mergi cu blândețe pe pământ, acesta nu te va trata ca pe un străin, ci ca pe o mamă, nu îți va primi doar praful, ci te va reda suflului, suflului cu care l-ai luminat, cu care l-ai făcut să respire. Mergi cu blândețe pe pământ, căci este sacru...”

„Are drumul tău un suflet?”

Alte vorbe care „să mă țină în picioare” mi-au fost spuse de cineva căruia îi plăceau foarte mult operele lui Carlos Castaneda: „Oricare ar fi drumul tău, oricare ar fi drumul pe care apuci, întreabă-te dacă acest drum are un suflet. Poți merge fără hartă sau fără ghid, dar nu merge niciodată fără busolă!”

Nu este vorba doar despre a merge cu blândețe, este vorba și despre a merge orientat, având un punct de reper, o busolă. Pe timp de ceață, timp dificil, ne indică nordul, ne orientează, ne păstrează la distanță de dezorientare în sens fizic. Să deții o busolă înseamnă să ai centru, să fii centrat. Iar pentru o ființă umană înseamnă să ai inimă, dar nu doar în sensul organului sentimentelor, emoției sau afecțiunii, ci o inimă în sensul de loc de integrare al tuturor elementelor personalității noastre, în sensul de centru în care inteligența și pulsunile se reîntâlnesc, se reintegrează.

Să ai o inimă înseamnă să fii centrat. Putem merge „cu inimă” sau putem merge „fără inimă”. În momentul în care drumul ne este impus, nu profităm cu adevărat de el. Dimpotrivă, dacă ne pierdem sau ne rătăcim, dacă inima este acolo și dacă mergem în prezența ei, o lumină ne va călăuzi mereu. „Mergi acolo unde te poartă inima”, spunea

Qohelet. Să mergem acolo unde ne duce inima reprezintă un risc care adesea ne conduce în impasuri, aceste drumuri care „nu duc nicăieri” (*Holzwege*) despre care vorbește filosoful Heidegger. Să nu confundăm însă inima busolă cu inima giruetă. Trebuie să știm care ne este busola și care ne este girueta.

Care ne este girueta gata să se întoarcă la fiecare vânt? Pentru unii este vorba de cap, de mintal, gândurile care urmează toate vânturile sau moda. Ea arată în ce direcție bate vântul, ceea ce se întâmplă poate fi la prezent, însă nu ne va arăta niciodată direcția bună pe care trebuie să ne îndreptăm. Pentru alții este vorba despre emoții. Dincolo de girueta care suntem adesea, este vorba despre a descoperi busola; inima, orientul, orientarea spre lumină. Cel mai greu în viață este să știi ceea ce îți dorești cu adevărat. Suntem asaltați și dezorientați de o multitudine de dorințe. Care este dorința noastră cea mai profundă? Cea care să ne conducă drept spre Orient, spre Lumină? Să te ții aproape de această dorință înseamnă să te ții aproape de propriul drum. „E mai bine să mori în propria lege decât sub legea altcuiva”, spunea *Bhagavad-Gîtâ*. Mai bine să mori conform legii proprii, propriei căi sau propriei voci – care ne vorbește din interior –, decât să asculți vocea altcuiva. Să îți urmezi propria cale, chiar și imperfect, mai degrabă decât să urmezi fără greșală calea altcuiva, legea altcuiva.

Să ai o busolă nu înseamnă să fi descoperit un drum deja conturat. Mai mult decât un drum, acest mers este o călătorie. Fericirea constă în felul în care mergi. Nu este vorba nici de a urma un itinerar, nici de a fi într-o stare de rătăcire. Itinerarul gata trasat riscă să ne închidă și să ne facă să trecem pe lângă un peisaj, o comoară, o lumină,

o stare de conștiință, un stadiu al ființei care ne-a fost destinat... Însă nu este vorba nici de a fi în rătăcire, de a deveni jucăria tuturor vânturilor, tuturor chemărilor de pretutindeni. Cel care merge ghidat de busola interioară își poate păstra capul pentru că și-a descoperit orientul.

În tradiția antică, cuvântul *hamartia*, „păcat”, în greacă, înseamnă literalmente „fără țintă”. Vizăm ținta, săgeata cade alături. Să fii în starea de *hamartia* sau în stare de păcat, înseamnă să fii lipsit de scop, să nu îți atingi ținta, orientul. Să fii dezorientat înseamnă să fii pe lângă propriul drum, să urmezi o cale care nu este a ta. Este vorba despre a redescoperi axa dorinței noastre profunde, a dorinței noastre esențiale, să ne regăsim axa și ținta.

Adesea ne imaginăm teologii ca fiind bărbați sau femei care stau în camera lor, înconjurați de cărți. Aceasta înseamnă să uităm că ei nu au încetat să străbăta lumea, ca Toma d'Aquino care a străbătut Europa pe tot parcursul existenței sale și a murit călătorind, în drum spre Lyon. Multe dintre gânduri, cugetări, le veneau pe drum. Dacă în programul seminariilor sau al mănăstirilor ar fi fost înscrise și aceste ore de mers zilnic – mai multe ore de mers pe zi – teologia contemporană ar arăta altfel.

Deoarece privirea pe care o aruncăm asupra materiei și lucrurilor în mers trezește și privirea asupra invizibilului. Lumea materială și lumea spirituală nu sunt separate. Evanghelia după Ioan este totodată evanghelia cea mai mistică, dar și cea mai concretă. Cuvintele sale sunt acelea ale vulturului care ne conduce spre înălțimile și profunzimile Logosului, precum și spre cele ale realității terestre. Descrie peisajele Palestinei, ora la care Iisus

vorbea, precum și oboseala acestuia... Mistica și viața concretă nu sunt antagonice. Cu cât arborele vrea să se înalțe mai mult spre lumină, cu atât mai profunde trebuie să-i fie rădăcinile. Cu cât mai mult vrem să ne interesăm de viața spirituală, de stările de conștiință neobișnuite – stările pe care acum le numim transpersonale –, cu atât mai mult trebuie să avem picioarele pe pământ pentru a nu ne pierde rădăcinile. Acest echilibru este esențial.

„Dacă papa îți cere să faci ceva, iar conștiința îți zice să mergi în altă direcție, pe cine vei asculta?” a fost întrebat Toma d'Aquino. Răspunsul lui a fost următorul: „Chiar dacă este papa cel care îți cere ceva, iar conștiința îți dictează altceva, urmează-ți conștiința pentru că, neurmând-o, vei reprimă însăși vocea lui Dumnezeu.” Este o întrebare de care fiecare dintre noi se va lovi într-o zi: pe cine trebuie să ascultăm? Autoritatea interioară sau exterioară? Vocea conștiinței noastre este atât de încărcată de proiecții și false credințe încât, dacă am asculta-o, de unde am ști că într-adevăr este Dumnezeu sau Spiritul Sfânt care ne vorbește prin intermediul ei? Nu este oare egoul, eul încărcat de amintiri, de fantasme?

Indubitabil, însă avem dreptul la greșală, avem dreptul să greșim drumul, iar dacă greșim, putem oricând să ne întoarcem la „drumul cel drept”. Ar trebui oare să experimentăm greșeala, rătăcirea? Să cădem doar pentru a ne ridica; căderea ne îndeamnă la recuperare.

Să ai o busolă interioară și să o urmezi. Dacă ceea ce ne arată busola nu coincide cu legea exterioară, dacă se dă peste cap, în continuare trebuie să o urmăm; în aceste momente suntem cu noi înșine. Ne putem înșela, însă nu mai putem să ne mințim. Pentru Toma d'Aquino pericolul constă în ipocrizie: „Urmez drumul altuia, însă inima-mi este în

altă parte”. Se alătură vocii marilor profeți: „Mă onorați cu buzele, îmi cântați tot felul de laude, însă sufletul vă este departe de mine.” *Redire ad cor*, „întoarce-te la inimă”...

Redire ad cor: sunt vorbele profeților, ale sfinților și ale înțelepților în toate tradițiile. Regăsește-ți busola, regăsește-ți centrul și mergi! Vei găsi fericirea în mers. Mergi cu blândețe, mergi centrat. Are drumul nostru o inimă? Suntem oare centrați? Vocea pe care o ascultăm este ea aceea care vine din profunzimi sau este una dintre nenumăratele voci care încearcă să ne seducă din toate părțile? Nu vom regreta niciodată că ne-am urmat vocea inimii, chiar dacă ar fi ea dureroasă sau ne-ar duce spre impasuri. Aceasta înseamnă că trebuia, poate, să le trăim. Dreptul la greșală este de asemenea dreptul de a se converti, de a reveni asupra pașilor făcuți și de a-și recunoaște greșelile. Ascultă-ți conștiința încercând continuu să o luminezi...

Să te întorci la inimă, să regăsești axa, să regăsești centrul. Labirintul de la Chartres era pentru cei care nu aveau nici puterea și nici mijloacele necesare pentru a ajunge la Ierusalim un simbol al drumului pe care fiecare trebuie să îl parcurgă pentru a-și regăsi sufletul, centrul. Labirintul nu este doar un simbol exterior al unei istorii cretane – confruntarea cu Minotaurul, găsirea firului Ariadnei –, ci și un simbol interior. Ne aflăm cu toții într-un labirint în care nenumărate tururi și retururi trebuie traversate. Trebuie să trecem de proba Minotaurului, monstrul pe care trebuie să-l întâlnim, umbra din fiecare dintre noi. Apoi, firul Ariadnei ne va conduce spre inimă. Acest fir al dragostei care ne conduce pe drumuri anevoioase, dar care ne păstrează pe axa profunzimii apropiate de dorința noastră, în inimă, în apropierea și în Prezența „Ființei care este ceea ce este”.

„Întreabă-te dacă drumul tău este ghidat de inimă...”

„Mergi, lasă totul să treacă...”

A treia vorbă mi-a fost adresată în Thailanda, în momentul în care mi-am pierdut toate bagajele. Îmi amintesc de acest om mărunț și calm care îmi spunea într-o franceză stricată: „Mergi, mergi și lasă să treacă! Mergi, mergi... lasă să treacă, lasă să treacă...”

Una dintre evidențele pe care ni le arată drumul: când avem un drum lung de făcut, ar fi bine să nu avem prea multe bagaje. Când plec într-o călătorie, nu pot să-mi iau cu mine biblioteca! Îmi este foarte greu să aleg doar o singură carte. Mersul ne învață cum să trăim lejer.

Este adevărat din punct de vedere material, este adevărat din punct de vedere psihologic. Cel care merge, care se îndreaptă spre înainte, trebuie să renunțe la anumite concepte, imagini, credințe, reprezentări și să avanseze dinspre cunoscut spre necunoscut... ceea ce nu este întotdeauna ușor. Îmi vin în minte aceste cuvinte mari care i-au fost adresate lui Avraam: „Ieși din țara ta, dintre rudeniile tale și din casa tatălui tău și vino în țara pe care ți-o voi arăta Eu. Mergi, mergi spre tine însuși.” Să părăsim cunoscutul, de care suntem legați, atașați, pentru a descoperi ceea ce suntem, înseamnă câteodată să traversăm un deșert, o golire.

Din punct de vedere spiritual, drumul ne învață să trecem de la adevărurile pe care le avem la adevărurile care suntem. Cu cât avansăm, cu atât mai puțin deținem adevărul, dar cu atât mai mult devenim adevărați. Iisus nu a spus: „Eu dețin adevărul”. Din fericire, pentru că

În acest caz, acest adevăr, al cărui posesor ar fi fost și pe care ni l-ar fi putut transmite, noi l-am fi folosit pentru a-i domina pe ceilalți. „Eu dețin adevărul, tu nu îl deții!” Drama războaielor religioase constă în aceea că ele se dau întotdeauna între cei care *dețin* adevărul și niciodată între cei care *sunt* adevărul, între cei care sunt drepti. Iisus a spus: „Eu sunt adevărul”. Pentru a-l urma și pentru a pătrunde pe drumul său nu trebuie să deții adevărul sau adevăruri, ci să devii din ce în ce mai adevărat. Iar această veridicitate trece printr-un anumit număr de dezgoliri, chiar și în cadrul reprezentărilor pe care ni le facem despre Dumnezeu sau despre Absolut.

Durerea lui Iov constă în faptul că el nu își pierde doar sănătatea, copiii – pentru că tot ceea ce are îi este luat –, el își pierde, de asemenea, și Dumnezeu pe care îl are, „Bunul Dumnezeu”.

Să descopere că Dumnezeu nu este drept sau că nu este bun, că Dumnezeu pe care îl are nu este Dumnezeul care este, reprezintă o mare suferință pentru Iov. Așadar, de-a lungul vieții noastre adesea descoperim că Dumnezeu nu este ceea ce credeam noi că este sau ceea ce am fost învățați că este. El este ceea ce este.

În acel moment, efectiv fără bagaje, fără imagini, pătrundem în ceea ce Sfântul Ioan al Crucii numea „noaptea obscură” (*noche oscura*). Este experiența lui Moise de pe vârful Muntelui Sinai, când pătrunde în „tenebrele supraluminoase”, în timp ce jos fusese vorba despre experiența rugului care ardea, adică a luminii percepute în cadrul constituenților materiei, rugul spinos al lumii. Prin acest rug poate contempla o lumină care strălucește fără să se consume: flacăra lucrurilor.

Asta ni se poate întâmpla pe marginea unui drum, în timpul mersului, când ne oprim brusc și... totul este acolo, totul este bine. Niciodată nu suntem mai aproape de ceea ce suntem cu adevărat ca în acel moment; în același timp, o altă dimensiune ni se arată, flacăra lucrurilor se revelează în noi, flacăra rugului care arde.

Dacă mergem mai departe, cu cât avansăm în claritate, descoperim că fundalul luminii este negru; nu este doar mistic, ci și fizic. Urmărind un principiu fizic, lumina este reflexia fotonilor în materie și, dacă nu apare nici un obstacol pe care fotonii să se poată reflecta, lumina este neagră.

Dacă pătrundem această stare a conștiinței în care nu mai avem cuvinte sau imagini sau puncte de reper, lumina este neagră – nu negrul absenței sau al lipsei, ci negrul „supraluminos” despre care vorbesc Părinții Bisericii. Sfântul Grigore de Nisa, Sfântul Denis numeau „tenebra supraluminoasă” această noapte care luminează mai puternic decât soarele. Limbajul misticilor este la fel de paradoxal precum cel al fizicienilor.

Realitatea este paradoxală. Fie că suntem credincios, om de știință sau am urmat o cale spirituală, toți ne aflăm în căutarea realității. Busola noastră interioară desemnează o realitate care o magnetizează. Realitatea respectivă o putem numi sau nu, aceasta este mai puțin important, ceea ce este important e că ea reprezintă polul nostru. Fizicianul, misticul, savantul sau psihologul caută Realul, ceea ce află în sufletul realității.

În zilele noastre, omul de știință nu mai este un scientist, el știe foarte bine că ceea ce observă din realitate nu este

Realul. Heisenberg vorbește despre un „principiu al incertitudinii”, nu realitatea este ceea ce vedem, ci ceea ce instrumentele noastre mai mult sau mai puțin perfecționate pot observa. Și are și mai multă dreptate când vorbește despre Dumnezeu... Mințim întotdeauna când vorbim despre Dumnezeu, nu despre Dumnezeu vorbim noi, ci despre ceea ce am putut observa în urma unei experiențe particulare sau colective. Dumnezeu este mereu dincolo de ceea ce putem noi exprima.

Mersul ne spune că Dumnezeu pe care îl aveam nu mai este același. Nu este El cel care s-a schimbat, ci conștiința noastră care evoluează, drumul nostru care înaintează, instrumentele noastre de percepție care se rafinează. Când un adult merge la universitate, nu i se va repeta ceea ce a învățat la fizică sau la chimie în clasa a șasea. La fel se întâmplă și în teologie, nu este momentul să repetăm ceea ce am învățat din catehism. Suntem într-un fel „subdezvoltați” în acest domeniu, nu studiem suficient limbajul simbolic al Bibliei sau al inconștientului. Mulți dintre psihanaliști se interesează azi de biblioteca ebraică și citesc Biblia ca și cum și-ar asculta inconștientul. Nu este un limbaj rațional sau științific, este însuși limbajul inconștientului, acela al imaginilor și al arhetipurilor.

Este bine să ascultăm vocea care ne vorbește prin intermediul viselor, al imaginilor, al simbolurilor. Este la fel de bine să ascultăm vocea, cuvintele, Logosul prezent prin intermediul imaginilor, arhetipurilor, simbolurilor bibliotecii ebraice. Nu trebuie citită ca o antologie științifică, ci ca o carte cu imagini, știind că limbajul său „din imagini” reprezintă mai mult decât imaginație. Biblia este cartea aceea mare la care mergem să ne reîncărcăm cu imagini. Acestea pot da un sens, ne pot structura

inconștientul și ne pot magnetiza busola interioară spre ceea ce dorința noastră caută.

Drumul este format din etape și din transformări. Imaginea pe care o avem despre Dumnezeu, despre Absolut, nu încetează să se schimbe. Nu ne vom opri pe drum cu gândul să repetăm ceea ce am cunoscut sau am trăit la un moment dat în trecut. Așa cum spunea Sfântul Ioan al Crucii: „Să înaintezi fără teamă în Profunzime, să savurezi obscuritatea, la asta ne conduce „cealaltă” Lumină.”

„Cunosc această Lumină”, continuă el, este aici, „dar aparține nopții”, este „un nu știu ce, un aproape nimic”, cum spunea Vladimir Jankelevitch. „Un nu știu ce, un aproape nimic” care ne revelează acolo unde vrem să cădem, care ne revelează acolo unde lășitățile voiau să ne pună la pământ, iar disperarea să ne grăbească sfârșitul. Această Voce, acest Duh, această Lumină sunt ceea ce tenebrele nu pot stinge și care ne repun pentru încă puțin pe drum.

Mergi, lasă să treacă.

Relaxează-te în privința posesiunilor, a averii. Mergi precum Avraam care, pe drumul său, a trebuit să renunțe la ceea ce ținea mai mult, la propriul său fiu, lumina ochilor săi, copilul promisiunii. Într-o zi sau alta ni se va cere ceea ce iubim cel mai mult... Dacă suntem în stare să spunem da, să spunem da nenumitului, imposibilului, în această abandonare ni se poate oferi totul... Asta a trăit și Avraam.

Așa cum spun cei vechi, urcând pe vârful muntelui, Avraam se gândea la fiul „său”, coborând de pe munte, prin intermediul abandonării, nu se mai gândea la fiul său, ci la „fiul pe care Dumnezeu i-l dăruise”. Prin intermediul

unui anumit număr de abandonări pe parcursul întregii noastre vieți ne dăm în cele din urmă seama că nimic nu ni se cuvine, totul ne este dat. Nu ni se cuvine nici prietenia și nici sănătatea. Trebuie doar să fi fost bolnav, să fi fost aproape de moarte, pentru a înțelege cât de fragilă este sănătatea. Este suficient să fi fost înșelat, trădat sau abandonat pentru a înțelege că nici prietenia nu ni se cuvine. Nimic nu ni se cuvine. Prin intermediul acestui mers, al acestei abandonări, descoperim că totul ne este dat: să respirăm, să punem un picior în fața celuiilalt, să continuăm să iubim, deși ne credeam incapabili de a mai iubi, să continuăm să trăim, deși nu mai aveam poftă de viață...

Drumul lui Avraam nu duce lipsă de aceste momente de renunțare, în care ne simțim pierduți, când nu mai vedem nici ziua și nici steaua care ne ghida. Dacă reușim să spunem da, să traversăm prăpastia, întunecimea – experiență trăită concret pe munte, în râpe, când, rămași fără speranță și disperați, atingem „altceva” –, ar fi ca și cum s-ar fi deschis în noi un nou drum, ca și cum, în însuși sânul suferinței, ceva din noi nu suferea, ca și cum în sânul însuși al singurătății – acceptate – am atinge o dimensiune a comuniunii pe care nimeni și nimic nu ne-o poate lua.

În acest fel, mergând, se descoperă o fericire care nu este orice fericire: iar pe aceasta nimic nu ne-o poate smulge, nici măcar moartea... La aceste întrebări care persistă: „Ce nu îmi va lua oare drumul? Ce mai rămâne atunci când nu ne mai rămâne nimic? Ce nu mi se va lua?” răspunsul rămâne: „Singurul lucru care nu îmi poate fi luat este ceea ce eu am oferit.”

Atât timp cât mai putem merge, este bine să dăm, să împărtășim, să „ne dăm viața”. Căci nu ne va mai putea

fi luată, ne învață asta drumul. Putem alege între o viață pierdută și o viață dată; savoarea drumului nostru depinde de alegerea pe care o facem. Dragostea este această comoară care crește pe măsură ce o oferim, o bogăție care se înmulțește pe măsură ce o cheltuim, „al doilea suflu” care câteodată ni se oferă chiar în mijlocul epuizării și care ne va ajuta să ajungem în vârful muntelui.

„Cum să privim întoarcerea?”

A patra vorbă este o întrebare. Am vorbit despre mers în sensul de mișcare, de mișcare bună, care ne duce mereu mai departe. Însă nu există mers fără întoarcere. Ce s-a schimbat în privirea noastră în urma unui mers bun? Dar atunci când se vorbește de „a reveni”?

În legătură cu asta îmi amintesc de povestea a doi prieteni care s-au trezit într-o dimineață cu gândul să escaladeze un munte. Mergând, privirea li s-a limpezit. Privirea este diferită atunci când luăm telefericul de atunci când o luăm la picior pe munte, deși peisajul este același. Așadar, cei doi prieteni merg. Drumul este lung, obositor, dificil. Cu toate acestea, ceva din privire, din suflu li se schimbă. Suflul devine mai profund, se adâncește odată cu urcarea, se obișnuiesc cu aerul înălțimilor. Ajunși în vârf, fiecare dintre ei trăiește o experiență „fundamentală”. Unul dintre ei privește în jos: de sus, descoperă că acolo jos totul este atât de mic, că ceea ce pentru el avea o însemnătate atât de mare arată ca o pată de ceață sau de praf strivită de lumină... Este o învățătură pentru el: „Dacă aș putea privi de la înălțime ceea ce pentru mine are atâta importanță, aș vedea că, de fapt, nu este mare lucru, este aproape

nimic...” Să oferi atât de multă importanță lucrurilor este câteodată semn al lipsei de înălțime sau de recul. Văzut de acolo, de sus, ceea ce consideram a fi un absolut se dovedește a fi ceva relativ... Kierkegaard spunea: „Drama lumii contemporane constă în absolutizarea relativului și relativizarea Absolutului.” Văzute de acolo, de sus, lucrurile își recapătă locul, primul mergător ajunge să relativizeze relativul și să absolutizeze Absolutul. Acum poate lua drumul de întoarcere, deoarece a dobândit discernământul...

Prietenul său, alături, trăiește o altă experiență. Ajuns în vârful, privește în jos și înțelege că nu poate să zboare. Ajuns sus, descoperă că este, de fapt, tot jos, cerul este în sus într-un alt fel. Și pentru el este tot o învățătură: „Dacă ajung la capătul capacităților mele umane, al cercetărilor mele științifice și intelectuale, la capătul a ceea ce poate descoperi rațiunea mea, voi rămâne mereu în domeniul limitelor mele, a ceea ce pot, omenește, vedea și înțelege, în timp ce cerul sau transcendența este de o altă natură, este o altă conștiință.” Alteritatea de care vorbea Levinas; există Celălalt mai degrabă decât nimic și mai degrabă decât ceva, există un „dincolo” conștiința și cunoașterea îl pot cuprinde.

Doi mergători ajunși în vârful, două experiențe diferite. Cei doi prieteni coboară la poale și păstrează cu prețiozitate în priviri amprenta a ceea ce au contemplat... Ajunși în sat, unul dintre ei continuă să-i privească pe săteni „de sus”, le amintește că nu sunt decât praf, praf în lumină, poate, dar praf; pentru el este o experiență puternică și sinceră. La întâlnirea cu el, interlocutorii se simt un pic striviți de privirea lui, fără îndoială că ar vrea să-i inițieze în vacuitatea lor, în materia lor neînsemnată și evanescentă,

fără îndoială că vrea să-i scape de pretențiile pe care le au, să împărtășească discernământul pe care l-a dobândit în urma îndelungului mers spre înălțimi...

Prietenul său nu îi privește pe oameni de sus, continuă să îi privească „de jos”. Privindu-i de jos, îi face să-și ridice capul, nu îi strivește, ci îi redresează... El a descoperit că lumina din vârful muntelui este aceeași cu lumina de la poalele lui. Dacă am deschide ochii la ceea ce este acum, aici, la acest invizibil care ne învăluie, la acest spațiu care ne conține... „Nu lumina este cea care scapă ochilor noștri, ci ochii noștri sunt cei care nu văd lumina”, scria Gustave Thibon.

Lao Tseu spunea: „Câteodată ajungem mult mai departe mergând până în capătul grădinii decât atunci când facem de trei ori înconjurul pământului.” Totul depinde de deschiderea privirii. Lumina de pe culme se află și la poale, dar fiind acolo, sus, cum o privim? Ce privire avem de la capătul drumului pe care a trebuit să-l parcurgem, fie acest capăt un vârf de munte sau o experiență interioară? În urma drumurilor noastre abrupte putem raporta două tipuri de înțelepciune, ce constau în două moduri de a privi: privirea care strivește, amintindu-ne tot timpul de praf, însă avem oare cu adevărat nevoie de această privire? Viața, moartea există pentru a ne aminti că nu însemnăm mare lucru. Cum am putea uita asta? Avem poate mai mare nevoie de cealaltă privire care ne amintește că, deși schiopătăm, deși nu mai putem escalada înălțimile, deși nu mai avem vârsta sau sănătatea să mai urcăm atât de sus... cu toate acestea, lumina pe care o căutăm pe culmi este acolo cu noi, la poale, trebuie doar să deschidem ochii. Unde am putea noi să căutăm și să găsim „Ființa care este” dacă nu în tot ceea ce este? Dumnezeu nu poate fi nicăieri în altă parte decât peste tot.

„Fii trecător!”

O a cincea vorbă, un fel de „chintesență” pentru cel care merge, este extrasă din evanghelia după Toma¹, o vorbă scurtă, așa cum sunt toate vorbele autentice atribuite lui Iisus. *Evanghelia după Toma* este unul dintre textele descoperite la Nag Hammadi în Egiptul de Sus în 1945. Nu este o prezentare istorică sau o prezentare a unor minuni, nici o culegere de fapte sau gesturi pe care le-ar fi făcut Iisus, ci o culegere de vorbe scurte. Anumiți cercetători consideră că aceste vorbe sunt cu mult anterioare redactării celorlalte evanghelii. Ele ar aparține tradiției „vorbelor taților” din iudaismul antic.

Iisus spunea: „Fii trecător.”

Acestea sunt cuvinte importante nu numai pentru un creștin, ci pentru orice om. Cuvântul „Paște” – *Pessah*, în ebraică, *Pasqua*, în greacă – reprezintă „trecerea”, înseamnă a trece. Să treci de la întuneric spre lumină, să treci de la această lume a spațiului și a timpului la lumea încreată, cum spunea Iisus, „din această lume la Tată”, să treci de la această lume spațio-temporală spre Originea care ne poartă; spre Duhul care ne inspiră și care ne expiră... „Fii trecător” ne amintește că suntem niște ființe trecătoare.

Există ceva ce nu trece în viața noastră? Ceva ce nu va trece? Totul trece. Un adevăr care nu este deloc trist. Dimpotrivă, care ne învață să gustăm din plin fiecare clipă... Tocmai pentru că totul este trecător este important

¹ Jean-Yves Leloup, *L'Évangile de Thomas (Evanghelia după Toma)*, Albin Michel, 2002.

să apreciem ceea ce avem atât timp cât avem, cât este în floare. Nu întoarceți spatele trandafirului în momentul în care își oferă parfumul. Să fim prezenți la ceea ce ni se oferă în fiecare clipă. Trecătorul nu este indiferent. El este cel care vede lucrurile pentru prima și pentru ultima oară. În acest fel le privește cu o atenție și o intensitate extreme. Pentru că el cunoaște și aceste cuvinte: *Panta rei*, care înseamnă „totul trece, totul curge”. Aceasta nu ar trebui să ne conducă la o stare de indiferență sau de dispreț. Dimpotrivă, am putea învăța să observăm fiecare lucru în momentul în care ni se dă, în care ni se oferă.

Să mergem spre Ierusalim nu înseamnă că nu vedem ceea ce înflorește pe marginea drumului, că scopul ne-ar ascunde pământul promis, care este deja aici, în praful cărărilor care ne conduc...

„Fii trecător!” Nu ne construim casa pe o punte. Suntem pelerini pe acest pământ, mergem. Pentru a rămâne trecător nu trebuie să ne îngreunăm, să ne împovăram, să ne încrustăm, aceasta ne-ar distruge esența umană, mișcarea, devenirea. Omul nu este o ființă, ci ar putea fi...

Ar putea apărea în noi conflictul dintre necesar și esențial, deoarece este greu să discerni între cele două. Câteodată ni se cere chiar să ne lăsăm purtați în ceea ce privește necesarul, însă fără a pierde Esențialul, adică Dorința, deschiderea spre Etern care ne însoțește și al cărei templu și loc de trecere îi suntem...

O poveste bine cunoscută este aceea a regelui ciclotimic, așa cum fiecare dintre noi ar putea fi. Trece prin suferințe și coborâșuri, momente de exaltare și de deprimare, contrastele îl distrug, iar durerea este simțită atât de către el, cât și de anturajul său... Într-o noapte visează că

deține un inel fermecat. Atunci când îl privește, dacă este excitat, enervat sau în extaz, se va calma; dacă privește inelul când este deprimat, își va regăsi echilibrul. A doua zi dimineața, cere să i se fabrice sau să i se spună unde ar putea găsi acest inel magic. Înțelepții, oamenii de știință, sfinții caută peste tot acest inel minunat, însă fără succes. În cele din urmă, într-o bună zi, îl descoperă pe degetul unei femei care nu pare nici fermecată, nici extraordinară, doar calmă și liniștită. Probele la care viața a supus-o pe această femeie ar fi trebuit să-i graveze pe față trăsăturile disperării, însă, dimpotrivă, privirea sa răspândea calm și seninătate și zâmbea... Când îi este cerut inelul, aceasta spune: „Desigur, acum am înțeles, pot să vi-l dau.”

În interiorul inelului este scris ceva. Să fie în ebraică, în aramaică, în greacă sau în sanscrită? Înțelepții traduc această scurtă frază incredibil de banal: „Și aceasta va trece.”

Se ascunde aici o foarte mare înțelepciune: „Și aceasta va trece”? Este înțelepciunea tuturor zilelor, însă este bine să ne-o amintim pe patul de spital, când ne vom răsuci de durere, să ne amintim că „și aceasta va trece”. Nu există durere eternă. Relele, chiar și cele mai mari și mai îngrozitoare, se sfârșesc trecând... Însă, în același timp, trebuie să ne amintim aceste cuvinte și în momentele de plăcere și de fericire. Să știi că „și aceasta va trece”, altfel te vei agăța, altfel te vei smulge. Altfel, această atașare de fericirea de o clipă va deveni cauză de suferință. Dacă suntem capabili să auzim aceste vorbe, să le trăim și să le „verificăm”, atingem ceva în noi care este dincolo de ceea ce numim fericire sau nefericire, dincolo de ceea ce place sau de ceea ce nu place, dincolo de ceea ce numim plăcere sau durere. Atingem ceea ce este liber în noi, „necondiționat”.

Purtăm cu toții această alianță la deget. Toți avem o alianță cu timpul care trece. Să ne amintim de ceea ce este scris ne readuce la realitate: din țărână am fost făcuți, ne vom întoarce în țărână, din lumină am fost făcuți, ne vom întoarce la lumină... Trebuie să ținem cele două elemente la un loc: suntem țărână în lumină. Trebuie să discernem între ceea ce trece și ceea ce nu trece. Forma pe care viața o capătă în mine va înceta, va trece, cu toate că fluxul vieții continuă. Să știm să ne discernem Paștele veritabil în pragul marii treceri, ceea ce va trece și ceea ce va continua, să observăm acest spațiu din care ne vine suflul și în care se întoarce.

Ce se află între o inspirație și o expirație? Există o liniște, „un nu știu ce, un aproape nimic” pe acela care – încă din această viață – l-a atins aceasta, moartea nu îl va învăța nimic. Între o expirație și o inspirație va fi atins o realitate pe care, în anumite tradiții, o numim „viața eternă”. Cuvintele sunt adesea uzate, șterse. Când spui „viață eternă” te gândești la ceva ce nu se termină niciodată: ceva atât de lung, atât de plictisitor... În timp ce „viața eternă” înseamnă „non-timp”, ceea ce se află dincolo de ceea ce numim „spațiu-timp”. Așadar, dacă este etern, nu este după moarte, ci înainte, în timpul și după. Viața eternă este dimensiunea eternității care locuiește însăși sufletul acestei vieți, de unde și importanța de a cunoaște, începând cu această viață, cu această clipă: *kairos*, momentul favorabil, clipa eternă, în poziție cu *chronos*, timpul care devorează.

Atunci când mergem, respirăm praful drumului, care se lipește de față, de piele, de veșminte... Cu toate acestea, în însăși sufletul acestui praf putem descoperi lumina. Iată cum, deodată, în urma unui mers bun, fluxul gândurilor ni se oprește. Mersul se oprește. Înțelegem atunci că sensul mersului – dacă am mers cu adevărat –, era de-a ajunge la

această clipă de repaus pe care tradiția evreiască o numește „*shabbat*” („sabat”).

Un prieten rabin îmi spunea: „Noi, ceilalți, existăm pe pământ pentru a aminti lumii că oamenii nu sunt făcuți pentru a munci, ci pentru a se odihni.” Cel care a mers bine știe aceasta, el a mers pentru a cunoaște beatitudinea acestei clipe în care corpul și gândul se opresc; voința și dorința intră atunci în repaus și devin *shalom*, un cuvânt care nu înseamnă doar pace, ci și întregime și plenitudine. Mersul ne golește și ne umple în același timp, ne golește de eul mic, îl epuizează, pentru a face loc unui alt eu, care, spălat de drum se poate așeza, se poate odihni.

Literalmente, *shabbat* în ebraică vrea să spună „a se opri”: a se opri din a face, din a produce, din a acționa, dar și a înceta să mai gândești ceea ce este pentru a fi cu Ceea ce este. Tradiția ne spune că în ziua de sabbat toți oamenii sunt egali. Nu mai suntem comercianți, profesori, muncitori; suntem copii ai lui Dumnezeu, fii ai Suflului, copil a Ceea ce inspiră și a Ceea ce expiră prin intermediul nostru. „Aceasta” nu este proprietatea nimănui, așa cum dragostea nu este proprietatea creștinilor, lumina nu este proprietatea budiștilor. Viața aparține celor care îndrăznesc să trăiască până la capăt, până la moarte...

În Evanghelia după Toma, alte vorbe ale lui Iisus spun:

„Dacă veți fi întrebați:
Care este semnul Tatălui din voi?
Atunci să răspundeți:
Este o mișcare și o nemișcare¹...”

¹ *Ibid.*, agrafonul 50.

Există în noi o mișcare, o dorință. Dumnezeu nu ne copleșește niciodată dorința, mai degrabă o adâncește. Françoise Dolto spunea că „Iisus este Maestrul dorinței”. Nu este Cel care o satisface, ci Cel care o adâncește, care o menține deschisă și care nu permite inimii noastre să se închidă asupra prăzii, să transforme ființele și pe Dumnezeu însuși în obiecte, atunci când facem din El un „fiind”, în timp ce Dumnezeu este „Deschisul”, deschiderea totală a inimii și a conștiinței. Este Lumina pe care nu o putem vedea, nici atinge, nici înțelege, și, cu toate acestea, lumina fără de care nu putem vedea nimic, nu putem face nimic, nu putem gândi.

„*Mergi!*”

Și, în sfârșit, mai există aceste vorbe prin care Iisus îi îndreaptă pe cei pe care îi întâlnește pe drum: „cei care plâng”, „înfometații și însetații de justiție”, „persecutații”... Le spune: „Mergi!” În acest fel, André Chouraqui¹ traduce *makarios* din Fericiri în loc de „fericiți”. În acest fel redă textului dinamismul său „ebraic”, în sensul pe care Filon din Alexandria îl dă acestui termen: „trecător”.

„Mergeți, voi, cei săraci! Mergeți, voi, cei blânzi! Mergeți, voi, cei umili! Mergeți, voi, miloșii!” Aceasta înseamnă că putem merge drept pe drumurile sinuoase, să ne ținem pe picioare acolo unde toată lumea ar vrea să ne vadă culcați. În Evanghelie, Iisus este cel care ne determină să mergem, care repune în mișcare ceea ce avem mai bun

¹ *Un Pacte Neuf. Le Nouveau Testament traduit et présenté par André Chouraqui, Brepols, 1984.*

în noi. Ne invită la „blândețe”, care nu este o slăbiciune, ci o dovadă de respect față de Ceea ce este. Puritatea aceasta nu este sentimentalism, ci luciditate. Este vorba despre a vedea lucrurile așa cum sunt, încetând să ne mai proiectăm în ele amintirile, falsele credințe sau experiențele trecute; să vedem necunoscutul în cunoscut, să vedem orice lucru ca și când l-am vedea pentru prima dată. Mergeți, suflete pure, îl veți vedea pe Dumnezeu! Veți vedea Ceea ce este, îl veți vedea pe Cel care este în tot ceea ce este.

„Mergeți, matricealilor, milostivilor!” Sunt cuvinte frumoase, deoarece drama noastră, unii față de ceilalți, este că ne etichetăm fără încetare, că îl închidem pe celălalt în imaginea pe care o avem asupra lui și care, de cele mai multe ori, nu are nimic de-a face cu ceea ce este el cu adevărat. Nu ar trebui să spunem despre cineva că este un hoț, ci că a furat. Am putea fi mirați descoperind că anumiți criminali nu sunt doar „asta”, chiar dacă au furat sau au omorât, mai există și altceva în ei.

„Mergeți, voi, matricealilor!” Este o invitație la a privi toate ființele cu ochii mamei, la a recunoaște în ele copilul nefericit, și pe alocuri periculos, fără a-l închide într-o imagine deja creată. Este în același timp o invitație la a nu ne lăsa închiși în imaginea pe care ceilalți o au asupra noastră, la a ne păstra privirea deschisă, la a vedea ceea ce este de văzut și la a presimți ceea ce rămâne invizibil.

Iisus a spus: „Eu sunt drumul.” Nu a spus: „Eu sunt scopul.” Și a mai spus: „Cel care crede în Mine nu crede în Mine, ci în Cel care M-a trimis pe Mine” (Ion, 12:44-46). Astăzi, creștinii vorbesc mult despre Iisus și nu îndeajuns de Cel în care El crede. Iisus se prezintă ca fiind drumul spre acest Celălalt, acest Celălalt pe care îl numea Tatăl său și pe care în limbaj metafizic l-am putea numi Originea,

Principiul, Sursa ființei. Când Iisus spunea: „Eu și Tatăl una suntem” (Ioan 10:30-33), aceasta însemna că Eu și Originea mea, fluviul și Sursa sunt una. Este vorba despre a ne scoate la lumină actele de tandrețe umană în relație cu Sursa, cu Principiul, deoarece ele sunt manifestarea a ceea ce se menține la sursa suflului nostru, la sursa ființei noastre. Iisus încarnează în acest fel Logosul, Informația secretă și creatoare „prin care există totul”, își dă ei carnea, sângele... Și noi trebuie să încarnăm verbul. Maestrul Eckhart spune că Verbul nu s-a încarnat o singură dată în Iisus din Nazaret, ci că el se încarnează în fiecare clipă în fiecare dintre noi. Viața se încarnează în fiecare dintre noi. În acest moment, Viața ia o formă particulară în fiecare dintre noi, iar fiecare dintre noi reprezintă o formă particulară, unică de a încarna Viața, Dragostea, Inteligența.

Fiecare dintre noi are o formă unică, particulară, de a fi inteligent. Unii sunt inteligenți cu mâinile, alții cu vorbele, alții cu discursurile, alții cu discernământul. Alții și mai mult prin intermediul actelor lor, al corpului, al inteligenței corpului. Fiecare dintre noi are și un fel de a iubi. Pentru unii, spre exemplu, prin a vorbi; pentru alții, îngrijind. Nu este vorba despre a compara: există la fel de multă dragoste într-un ermit care s-a retras în munți pe cât există în Maica Tereza care îngrijea leproșii. Nu noi suntem cei care să judece, este vorba despre a vedea ceea ce se află în sufletul fiecăruia. Fiecare dintre noi reprezintă un drum pe care Verbul vine pe lume.

Ceea ce i se cere drumului este să ne conducă până la capătul său... Fiecare dintre noi este un drum, ceea ce se cere unuia nu se cere și celuilalt. Nu vom cere un măr să facă smochine, cerem mărului să facă mere, iar smochinului,

smochine. Singurul lucru care ni se cere și pe care Viața ni-l cere este de a ne produce propriile fructe, fructele propriei noastre seve, cântecul propriei inimi, mersul propriei noastre vieți. Ne transformăm adesea în arbori artificiali, un pic asemenea pomilor de Crăciun. În acel moment nu coacem fructele propriului arbore, ci alte fructe, care vin din afară. Fără îndoială că sunt strălucitoare, apetisante și frumoase la vedere, însă le lipsește seva și savoarea. Astfel, ne săturăm să fim doar un pom de Crăciun și vrem să fim, în sfârșit, un arbore bine înrădăcinat, pentru a ne purta propriile flori și pentru a coace propriile fructe, îndreptate spre lumină. În acest sens ne este suficient să ne cunoaștem maniera proprie de a încarna viața, dragostea, de a deveni, așa cum spunea Elisabeta a Trinității, o formă, o manifestare nouă, de neînlocuit, un „fiu unic”... Depinde de fiecare să devină numele, secretul pe care îl reprezintă, de a revela forma particulară pe care o deprinde Ființa, Viața din el. Fiecare dintre noi este un drum unic, acela care folosește Dragostea pentru a face lumină.

„La drum!”

PARTEA A DOUA

Trecătorul

Pe parcursul vieții mele am descoperit texte esențiale pe care le-am citit, le-am comentat sau tradus. Sunt texte care mi-au deschis noi drumuri. Au făcut din mine, de fiecare dată, un trecător. Primul pasaj pe care vreau să îl relatez este acela care, în textul de origine, m-ar putea conduce spre sensul pe care l-ar avea azi, în cotidianul meu. Al doilea pasaj este acela care ar duce de la aceste comentarii spre cititorii săi. Adesea, o singură rută m-a împins spre descoperirea de rute noi. Trecătorul, odată ajuns la capătul drumului, descoperă drumuri noi pe care le abordează cu același entuziasm.

În această a doua parte voi prezenta noi descoperiri sau voi relua un anumit număr de traduceri, de comentarii pe care am reușit să le scriu pe parcursul mersului meu îndelungat pe căile Ființei. Toate au legătură unele cu celelalte.

1. „La drum!”

Când l-am întrebat pe bătrânul înțelept taoist: „Ce înseamnă Tao?”, el a răspuns: „Mergi!” Acest cuvânt apare neîncetat în Evanghelie; ar putea-o chiar rezuma. Iisus se oprește doar pentru a zice: „Mergi!” El spune aceste cuvinte femeii adultere care urmează să fie ucisă cu pietre, paralticului, celui orb din naștere, lui Lazăr când trebuie să rămână pe pământ, publicanului, fariseului, Mariei Magdalena când, după Înviere, vrea să îl rețină. În Geneză, YHWH îi spune lui Avraam: „Mergi spre tine însuși”.

„Mergi! La drum!” Dacă Iisus o spune, este pentru că o și face, și pentru că El o face, ne dă dorința de-a o urma... Omul este o punte, precum și un drum. Sănătatea, la fel ca și fericirea, rezidă în mers. Suferința sau boala, dimpotrivă, înseamnă să te oprești din drum. *Mahala*, în ebraică înseamnă „boală”, dar și „așezare în cerc”: înseamnă să te învâртеști în cerc, să fii închis în prinsorile corpului, ale gândului și ale sufletului, reprezentate de durere, ignoranță, nebulie. Astfel, marile mituri prezintă căile de vindecare ca pe niște drumuri pe care simptomele dureroase ar trebui văzute doar ca niște etape, popasuri pe care spiritul le face

pentru a reflecta. Însă ele nu sunt nici adăpostul și nici portul în care să ancoreze sufletul vagabond al omului care merge.

Calea este una, drumurile sunt multiple. Există drumurile pământului promis, alcătuite din exiluri și reveniri. Există drumurile mării, ale furtunilor, ale naufragiilor și ale insulelor cu comori nesigure. Există drumurile cerului, ascensiunile celeste, zborurile și căderile icariene, însă și Asumarea fără cale de întoarcere. Există drumurile de foc, unde călătorul este consumat pe loc sau renaște din propria cenușă precum pasărea Phoenix, lăsându-și nopții provizia de scânteieri. Atâtea metafore la care să ne gândim și aventuri pe care să le trăim pentru a merge dincolo de ceea ce ne ține închiși fără a ne putea reține vreodată, spre „scăparea frumoasă” a psihicului sau a sufletului care, în adeziunea la propriile limite, s-a deschis spre ceea ce moartea nu ar putea defini.

Pentru Învățător, nefericirea constă în a se opri, în a se identifica unei situații date, de a se confunda cu simptomele sale. Fericirea, sănătatea, salvarea sunt, dimpotrivă, în mers. De aceea El va trebui să le spună neîncetat tuturor celor pe care îi întâlnește în cale: „Mergi!”

Ceea ce Iisus spune sus, pe munte, este opusul unei predici. Este o invitație la a abandona acostările, la a nu ne atașa de ceea ce ne provoacă durere, la a nu ne opri nici în zâmbetele, dar nici în lacrimile noastre, să ne oprim doar „la viața care curge”... Știm cu toții mai bine astăzi că textul Fericirilor din *Evangelia după Matei*, mai degrabă decât un apel la pasivitate în fața încercărilor vieții, este o invitație la a ne ridica în picioare, la a ne revela, la a ne pune în mișcare, oricare ar fi greutățile și durerile care

împrejmuiesc drumul. Suntem invitați să auzim această chemare la mișcare.

În timp ce primul verset este în mod obișnuit tradus prin „Fericii cei săraci cu duhul”, André Chouraqui propune: „Mergeți, umili ai suflului!”¹ Eu aș propune: „Mergeți, voi, cei al căror suflu este umilit!” Pentru că suflul nostru (*pneuma*) poate fi umilit, tăiat, împiedicat de emoții sau de teamă.

„Mergeți, voi, cei umili și voi, cei blânzi!”

Blândețea voastră reprezintă forță, pământul rezistă celor violenți și se oferă celor care îl respectă. „Pășește cu blândețe pe pământ”, îmi spunea bătrânul Indian, „căci este sacru”. Să faci lucrurile cu blândețe nu înseamnă să le faci mai lent sau fără energie, ci cu mai multă conștiință și dragoste. Înțelegem așa de ce pământul este oferit ca moștenire celor blânzi și refuzat celor violenți.

„Mergeți, voi, aceia care plângeți, căci voi veți fi consolati!”

Chouraqui traduce: „Mergeți, voi, cei îndoliați!” Ar fi trebuit să precizeze: „Cei care își țin doliul”. Pentru că suntem invitați să acceptăm că trecutul este trecut, este însăși condiția pentru a putea merge înainte. Nu este vorba că nu avem voie să plângem, însă ni se cere să nu ne complacem în lacrimi, să nu ne poticnim în emoții, chiar dacă pentru aceasta este nevoie de timp. Trebuie să ne aflăm întotdeauna în mers, spre o serenitate mai înaltă și o maturitate mai tândră.

¹ *Un Pacte Neuf. Le Nouveau Testament traduit et présenté par André Chouraqui, op. cit.*

„Mergeți, voi, cei înfometați și însetați de justiție, căci voi veți fi săturați!”

Cel căruia îi este foame sau sete nu rămâne imobil, ci se află într-o căutare. Căutarea justiției, adică a sfințeniei, nu se poate niciodată pretinde a fi încheiată. Nu este vorba despre a fi continuu nesatisfăcut, ci despre a înțelege că omul și lumea sunt infinit perfectibili. Este o sarcină fără sfârșit.

„Mergeți, voi, suflete pure, căci voi îl veți vedea pe Dumnezeu!”

Pentru a-l vedea pe celălalt, este nevoie ca ochiul să fie curățat de prejudecăți. Pe bună dreptate, pentru a-l vedea pe Dumnezeu, suntem invitați la un mers lung, acela al retragerii din proiecțiile pe care ni le-am creat. Trebuie să ne detașăm chiar și de cele mai frumoase dintre ele, de acelea pe care le-am putea lua drept experiențe spirituale, sau drept Dumnezeu, în timp ce ele nu au nimic de-a face cu Realitatea pe care o reprezintă El. Ceea ce se aseamănă și mai mult fantasmelor egoului nostru și viselor sale infantile. Cunoaștem adjectivele, calitățile Ființei; doar sufletele purificate Îl pot gusta așa cum este, „fără calitate”, cu ceea ce El are sfânt, adică incomparabil.

„Mergeți, milostivilor, căci vouă vi se va da mila!”

Fericiți cei care au un suflet și care știu să rămână sensibili la suferințele și necazurile celuilalt. Viitorul este al celor „puri și blânzi”, și nu al celor „puri și duri”, acei oameni așa-zisi perfecți, „puri precum îngerii, orgolioși precum

demonii”. Dimpotrivă, ei sunt la fel de periculoși precum toți marii și micii inchizitori care varsă sânge în numele purității, al credinței sau al rasei... Cele mai mari crime împotriva umanității se fac întotdeauna în numele binelui, al integrității și al purității care ar trebui salvate. Nu am arătat încă suficient care sunt riscurile purității fără milă.

Nu vom avea niciodată suficientă compasiune pentru a înțelege suferința și necazurile celuilalt; nu vom avea niciodată sufletul suficient de pur și de tandru pentru a-i cere totul și pentru a-i ierta totul. „Cel care înțelege totul poate ierta totul”, spunea Platon. „Cu cât mai mult cunosc, cu atât mai mult iubesc; cu cât mai mult iubesc, cu atât mai mult cunosc”, spunea mai târziu Ecaterina de Siena. Cu cât sufletul meu este mai pur, cu atât mai bine vede și este cu atât mai milos. Cu cât sufletul meu este mai milos, cu atât mai bine vede și atunci devine mai pur.

„Mergeți, voi, artizani ai Păcii, căci pe voi vă vor numi fiii lui Dumnezeu!”

Pacea este fructul unui artizanat; este mersul cel mai lent, cel mai răbdător; ea nu se poate obține nici cu bani, nici prin lovituri de stat; ea îl reprezintă pe Fiul Omului și pe Fiul lui Dumnezeu care se află în fiecare dintre noi. Tatăl pământean al lui Iisus era un artizan, de la el a aflat Învățătorul cum să „sculpteze sufletele”, tot așa cum se sculptează și se lustruiește lemnul cel mai dur, pentru ca apoi acestea în frumusețe să se ajusteze unul altuia și să-și îndeplinească „funcția”.

„Mergeți, atunci când sunteți insultați, persecutați și atunci când vi se spun tot felul de răutăți din cauza mea! Bucurați-vă, căci recompensa care vă așteaptă în ceruri este mare. În acest fel i-am persecutat pe profeții care v-au devansat.”

Iisus nu spune: „Preafericiți cei nefericiți, bucurați-vă de loviturile rele!”, ci „Nu vă lăsați opriți de calomnii, persecuții, violențe de tot felul. Transformați-le într-o ocazie de conștientizare și de dragoste, dovediți-vă vouă înșivă răbdarea (pasiunea) de care am dat eu dovadă în momentul în care îmi înfruntam adversarii. Aceasta este într-adevăr ocazia de a trăi «marele exercițiu», care este dragostea față de adversari. Veți descoperi atunci în voi «această forță terifiantă a dragostei umile» capabilă «să îi ierte pe cei care nu știu ce fac» și să continue să îi instruiască nu doar prin vorbe, ci și prin acte.”

„Mergeți! Anunțați Evanghelia Regatului!”

Prin însăși puterea și simplitatea devenirii voastre anunțați Regatul care urmează. Arătați că se poate ca un alt Spirit, o altă Conștiință să domnească asupra voastră, ca o ființă nouă să vă locuiască... Nu mai trăiți sub imperiul trecutului vostru, al inconștientului sau al anturajului; actele vă vor fi determinate de ceea ce este mai intim în voi, de acolo de unde nimic nu vă poate forța, de acolo de unde Spiritul vă inspiră: Acela despre care fizic nu știm „nici de unde vine și nici unde se duce”, dar despre care ontologic știm că „vine de la Tată și se va întoarce la Tată”.

El este acest Suflu conștient care vine din spațiul nenumit de unde se naște inspirația și unde se întoarce expirația, acest spațiu fără limite pe care îl putem gusta câteodată când totul în noi nu este decât Liniște...

2.

Evanghelia după Toma

Am evocat deja vorbele „Fii trecător!”. În buzunarul pelerinului și al mergătorului, alături de marele text al Fericirilor, aş așeza câteva vorbe din Evanghelia după Toma: mai mult decât oricare altele, ele au inspirat spiritul mișcării și al nemișcării, iar așa cum ne spune Învățătorul, după aceste semne îi recunoaștem pe discipolii Viului: „Este vorba despre o mișcare și este vorba despre un repaus” – o anumită alură, un anume calm, „binele” acelora pe care îi întrebăm: „Ce faci?”

„Să mergi bine” înseamnă să cauți și să găsești, să continui să cauți și să te miri că totul este aici și că se lasă descoperit. Nu trebuie să mergem nicăieri, ceea ce căutăm se află în noi înșine, însă ceea ce suntem este plăcerea de a căuta, o rugăciune, un elogiu numit dorință...

„Iisus spunea:

Fie ca cel care caută
să fie mereu în căutare
până când găsește,
iar când va fi găsit,

se va simți dezorientat,
fiind dezorientat, se va minuna,
și va domni asupra Întregului¹.”

Această parte descrie etapele principale ale gnosticis-
mului și constituie un veritabil itinerar inițiativ.

Prima etapă este căutarea; a doua este descoperirea; a treia
este tulburarea și bulversarea pe care le produce această
descoperire; a patra este mirarea, minunarea; a cincea este
domnia, prezența Întregului.

Manuscrisul lui Oxyrhynchia (654, nr. 1), Clement din
Alexandria (*Stromata* II) și Evanghelia după Filip preci-
zează ultima etapă a acestui itinerar legat de domnia asupra
Întregului: marele Repaus.

S-ar potrivi câteva cuvinte asupra fiecăreia dintre aceste
etape.

A căuta

Fie ca cel care caută să fie mereu într-o căutare: adevărul
se ascunde pentru a fi găsit. Dumnezeu, după cum spune
profetul, este un „Dumnezeu ascuns”, pentru a ne invita la
„marele joc”, la căutare.

Un rabin bătrân încearcă să-și facă fiul să înțeleagă
aceasta: „În timp ce te joci de-a v-ați ascunselea cu un
prieten, încearcă să-ți imaginezi așteptarea și durerea sa
dacă atunci când el se ascunde tu nu îl mai cauți!”

Dumnezeu se ascunde, iar noi nu îl mai căutăm, suntem
pe jumătate pe dinafara jocului divin. Totuși, viața noastră
nu are sens decât în interiorul acestui joc, al acestei căutări.

¹ Jean-Yves Leloup, *Evanghelia după Toma*, op. cit.

Întreaga istorie a Israelului, nu este ea istoria acestui joc
de-a v-ați ascunselea a unui popor cu Dumnezeuul său?

Primul pas pe drumul inițierii constă în regăsirea dorinței
jocului, a gustului căutării, transformării în căutător și, în
momentul în care am găsit, să rămânem mereu în căutare
pentru a descoperi fără încetare profunzimi noi în ceea ce a
fost deja descoperit.

A găsi

A căuta, într-un anume fel înseamnă să fi găsit deja.
Ne dorim ceva ce deja cunoaștem, altfel de unde ne-ar
veni ideea? Am cunoscut cu toții „momente înstelate” în
existența noastră care mărturisesc, oricare ar fi dimensiunea
noptii noastre, că lumina există.

„Nu m-ai fi căutat dacă nu m-ai fi găsit deja.”

Astfel, însăși mișcarea căutării constă în a se deschide
mai mult la ceea ce este deja prezent, dar ce noi nu
cunoaștem încă suficient: „Există printre voi cineva pe care
nu îl recunoașteți”, le spunea Ioan Botezătorul discipolilor.
Există printre voi o Prezență ce trebuie recunoscută și
afirmată. A căuta-a găsi înseamnă să te deschizi mai mult
la Ceea ce – dintotdeauna – ne-a fost dat.

A fi tulburat, bulversat

Recunoașterea Ființei ne tulbură, ne bulversează.
Trezirea la această nouă dimensiune ne chestionează
viziunea ordinară asupra lumii. În timp ce în fizica cuantică
descoperim că un obiect poate fi în același timp prezent
și absent, undă și particulă, inteligența ne este tulburată,

logica și coerența sa obișnuită nu mai sunt de-ajuns pentru a explica acest fenomen.

Experiența Ființei este o reconsiderare a viziunii noastre asupra realului condiționat de instrumentul conceptual prin intermediul căruia încercăm să-l descoperim. Această relativizare a modurilor noastre de cunoaștere obișnuite nu trece fără tulburări, fără bulversări, și, cu toate acestea, dacă luăm aceasta drept o etapă din cadrul procesului evolutiv al conștiinței noastre, vom fi conduși încetul cu încetul spre uimire.

A fi uimit

În secolul al IV-lea, episcopul Grigore de Nisa spunea deja că „conceptele creează idoli lui Dumnezeu, doar uimirea ne-ar putea explica asta”. Filosofi precum Platon și Aristotel vedeau în mirare și minunare începutul Înțelepciunii. Einstein, mai recent, spunea: „Doar imbecilii nu se miră” (imbecilii: cei care cred că știu și se opresc din căutare).

Cu cât mai mult descoperim, cu atât mai mult ne minunăm. Pentru Einstein, ceea ce este minunat nu este feeric, ci înseamnă că pe alocuri lumea pare a putea fi înțeleasă, că există posibilitatea unui acord, al unei rezonanțe între inteligența noastră, între sentimentele noastre și cosmos ca și cum ar fi animate de una și aceeași conștiință. Dovedind aceasta, vom fi pătruns misterul ce domnește asupra Întregului.

A domni asupra Întregului

Nu ne mai percepem ca fiind separați de lume, ci ca fiind unul dintre locurile posibile în care Universul se

conștientizează pe sine. Suntem una cu ceea ce domnește asupra Întregului; este același Spirit, același Suflu, aceeași Energie care mă traversează și care face munții să vibreze („ele zburdă ca mieluşei”, spunea psalmistul, iar un fizician contemporan nu ar afirma contrariul). Inteligența care gândește în mine face, de asemenea, câmpurile să înflorească și păsările să cânte. Viața care curge prin vinele copilului nu este deosebită de seva care face arborii să crească...

Pe mine mă percep doar ca pe o expresie particulară printre altele care alcătuiesc acest Întreg care este unul, și, în interconexiunea trăită de toate lucrurile, cunosc imensitatea și repausul.

A se odihni

Sabatul este important pentru evrei. După muncă, făcut și avut, a venit momentul să fii: să te așezi în fața lui Dumnezeu și să fii pur și simplu.

Tema repausului este la fel de importantă și la gnostici. Inteligența și sufletul unificate în această conștiință care animă toate lucrurile se poate odihni. Ceea ce înainte apărea ca fiind contradictoriu sau opus apare acum ca fiind complementar; există o trecere dincolo de dualitate. Se descoperă reflectările multiple, în toate lacurile lumii, ale unei luni unice.

Această non-dualitate trăită este pacea, repausul, scopul fără încetare căutat pe parcursul tuturor etapelor acestui drum inițiat în care este vorba de a rămâne în căutare fără teama de necaz, de a fi uimit și de a face din această uimire și din acest repaus propriul sejur.

„Iisus spunea:

Dacă veți fi întrebați: De unde sunteți?

să le spuneți:

Ne-am născut din Lumină,

acolo unde Lumina se naște din ea însăși

se ține dreaptă

și se reveală în imaginea lor.

Dacă veți fi întrebați: Cine sunteți voi?

să răspundeți:

Noi suntem Fiii Săi

și suntem preaiubiții Tatălui.

Dacă sunteți întrebați:

Care este simbolul Tatălui care este în voi?

să le spuneți:

Este o mișcare și un repaus¹.”

Gnosticismul este o experiență a luminii, aceasta îi spune călugărul Serafim filosofului Motovilov când acesta din urmă îl vizitează în sihăstrie. Nu este un discurs asupra luminii, ci o participare la strălucirea sa eternă.

Pentru Grigore Palamas și pentru călugării de la Muntele Athos, scopul vieții creștine este însăși această experiență a luminii eterne, lumina care a strălucit din tufișul arzând, la Muntele Taborului și în ziua Învierii; „ea se ține dreaptă”, în picioare precum o dimineată de Paște. „Există o lumină care strălucește dincolo de toate lucrurile de pe pământ, dincolo de cel mai înalt dintre cerurile cele mai înalte. Aceasta este lumina care strălucește în inima ta”, spunea *Chandogya Upanishad*.

¹ *Ibid.*, agrafonul 50.

Așadar, la tripla întrebare: „De unde venim, cine suntem și încotro ne îndreptăm?”, putem răspunde fără a ezita: „Din Lumină m-am născut, Lumină sunt și în Lumină mă voi întoarce.” Este însuși adevărul Fiului viu din noi, este Realitatea care rămâne în mijlocul veșmintelor care fac să se schimbe aparențele.

Semnul legăturii noastre cu această Realitate luminoasă „este o mișcare și un repaus”, este unificarea contrariilor, unitatea acțiunii și a contemplării, liniștea din acțiuni și repausul eficace.

3.

Pyrrhon, filosoful mereu pe drum

Cu prilejul fiecărui sejur la Atena, îmi plăcea să merg pe acest drum, *peripatos*, care duce de la ruinele templului lui Dionisos în sus spre templul Atenei, trecând pe lângă teatrul recent descoperit și pe lângă templul lui Asclepios. Mi se părea a fi o parabolă a oricărui drum inițiat, pornind de la haosul lui Dionisos spre cosmosul Atenei, de la umbră spre lumină, trecând prin *catharsis* (teatrul) și prin îngrijirea terapeutică (*asclepios*). „E nevoie să mai purtați în sinea voastră haosul pentru ca să se poată naște o stea dănțuitoare”, spunea Nietzsche prin Zarathustra. Aș adăuga că ar mai fi nevoie și de un drum. Filosofii antici, având ca singure bagaje rațiunea și voința, mergeau adesea pe acest *peripatos*, dar își și acordau timp să poposească împreună cu discipolii lor. Acest drum pe care l-au trasat mi se pare just și suficient.

Mă simțeam fericit să merg pe urmele lui Aristotel, Platon, Socrate, Zenon, Epicur și câți alții, și să mă așez acolo unde și ei, la rândul lor, au șezut îndelung, contemplând, dincolo de măslini, orașul agitat, plin de drame și de jocuri. În mod special unul dintre ei mi se părea

că ar putea încarna pe deplin figura filosofului, a „omului care merge”, totodată centrat, dar și deschis, mereu în port, dar niciodată ajuns acolo de fapt, mereu la drum, dar într-o nemișcare neîntreruptă. În ochii mei, acest om este Pyrrhon, fiul lui Pleistarchos. Pentru el, *peripatos*, drumul, nu avea direcție sau orientare: nici ascensiune, nici cădere. De ce să alegi ordinea (Apollo, Atena) mai degrabă decât haosul (Dionisos)? Lumina mai degrabă decât umbra? „Nu mai degrabă aceasta decât cealaltă¹” sunt unele dintre vorbele sale cele mai cunoscute. În acest fel, Pyrrhon a fost desemnat fondatorul unei noi școli filosofice: scepticii.

Cu toate acestea, Pyrrhon nu se îndoiește de nimic, ci se miră de tot, nu intră în contradicție cu cutare sau cutare filosofie, observă doar cum acestea se contrazic unele pe celelalte, fiecare având dreptate, fiecare având doar dreptate. Ceea ce el le reproșează riguros este dogmatismul lor, pretenția lor de a deține adevărul sau de a le impune altora propriul lor mod de viață (spiritualist pentru unii, materialist pentru alții), în timp ce pentru el realitatea este acataleptică, din grecescul *acatalepsia*, „incognoscibilitatea tuturor lucrurilor”. Pentru el deci, realitatea este de necunoscut, de nesesizat. Ceea ce convine este faptul de „suspenda judecata” (*epoche*), de a nu se opri din mers și nici din investigarea interioară: să rămâi „trecător”, fondul este fără fond, iar drumul, infinit.

¹ Învățătura lui Pyrrhon (secolul al III-lea î.H.) a fost compilată de Diogene Laerțiu (secolul al III-lea d.H.) în *Vies, doctrines et sentences des philosophes illustres*, traducere de Robert Genaille, Flammarion, Colecția „GF”, 1965.

Pyrrhon își acordă timp pentru a se așeza în fiecare dintre școlile pe care le întâlnește și dialoghează cu toți filosofi pe care îi găsește acolo, cu un fel de ironie, în stilul lui Socrate. Le amintește de ignoranța lor: „Că mierea este dulce nu pot să vă asigur, dar că pare a fi dulce, sunt de acord.” Pentru el, faptul că lucrurile par a fi într-un fel sau într-un altul depinde de percepția fiecăruia, dar ceea ce ele sunt cu adevărat este fără îndoială rezonabil să spunem că nu știm.

Nu spune, ca Socrate, că „el știe că nu știe nimic”: i se pare a fi o sentință și mai dogmatică, afirmarea unei cunoașteri superioare, a unei „ignorante docte”. Pyrrhon se mulțumește cu a ști ceea ce știe și cu a nu ști ceea ce nu știe. Aici se apropie de teologii apofatici care spuneau că dacă esența Realului rămâne „inesizabilă”, ea poate „fi cunoscută” în energiile sale sau prin intermediul manifestării sale, aporie care recunoaște fiecare nivel al realității la locul care i se cuvine, fără a se lăsa obnubilată de un anumit nivel mai degrabă decât de un altul. Totul este Real, Absolutul ca și relativul, însă nimic nu poate pretinde să exprime Totalitatea Realului, nici materia și nici spiritul, nici aceasta, nici aceea: „Este adevărul, dar nu tot adevărul”, spunea Jacques Lacan. Pyrrhon încearcă în acest fel să trezească pe fiecare la această conștiință martor, care vede toate lucrurile apărând și dispărând, fără să încerce să obțină sau să rețină ceva: nici atracție, nici repulsie, nici indiferență, „ceea ce este, este, ceea ce nu este, nu este”, spunea mai târziu Evanghelia.

Pentru a vorbi mai bine despre Pyrrhon, ar trebui să-i evocăm mai degrabă blândețea (*prautes*) decât impasibilitatea (*apatheia*). Felul în care practică filosofia este în același timp blând și solicitant: inteligența nu trebuie oprită

prin ceea ce ea însăși spune, dorința nu trebuie oprită prin ceea ce ea însăși dorește, privirea prin ceea ce vede, sufletul prin ceea ce iubește, credința prin ceea ce crede. Ceea ce îi permite lui Pyrrhon să fie preot, să celebreze zeli fără a deveni idolatru, este acest drum continuu. Totul este un simbol, o analogie, o epifanie a unui Real pe care nu știm să-l atingem. Dar nu mai este vorba despre a nega manifestările acestui Real, de a nega aparențele, este suficient să păstrăm în spirit faptul că ele sunt doar niște aparențe, prin caracterul lor minunat, derizoriu și mereu impermanent.

Acest calm, această egalitate de suflet în orice circumstanțe, să le fi adus Pyrrhon din voiajele sale cu Alexandru prin Asia? Multe dintre păreri și atitudinile sale par să spună că da, fie și prin puțină considerație față de propria viață și moarte, ca și când conștiința sa s-ar afla dincolo de ceea ce numim viață și moarte cu cortegiul lor de întrebări, justificări, de explicații vane și parțiale. Cu toate acestea el vorbește, fără a dori să învețe pe cineva, pentru că „tot ceea ce se învață nu merită oboseala să fie învățat”. Pentru el, a vorbi sau a tăcea nu face nici o diferență, găsește la fel de frumos cântecul, dar și tăcerea păsării.

El este filosof fără a fi filosof, fără a apăra nici o doctrină, este preot fără a fi preot, fără a fi garantul vreunei religii. Totul are dreptul să existe, dumnezeii, ideile, viciile, virtuțile, binele, răul etc. Totul este relativ real, relativ adevărat și de ce să nu ne temem sau să nu onorăm aceasta și aceea, nimic nu ne merită adorarea, asentimentul inteligenței sau al afectivității noastre. Toate acestea, pentru a rămâne vii, trebuie să se mențină la începutul unui drum mereu gata să fie descoperit, dacă nu trasat sau inventat.

În toate școlile pe care le traversează, învață să dezvețe, se eliberează de toate îndoielile și de toate certitudinile, adică de toate întrebările, precum și de toate afirmațiile sau negațiile. El practică foarte mult aporia, își păstrează spiritul și sufletul deschise.

Astfel, ființa sa, care nu este nici fixată, nici pietrificată într-o anumită reprezentare, înaintază fără griji prin mijlocul furtunii. Adesea, vorbindu-se de el, se amintește această anecdotă: „În timp ce membrii echipajului erau îngrijorați din cauza unei furtuni, el, păstrându-și serenitatea, le ridică moralul arătându-le în colț un porcușor care mânca, spunându-le că înțeleptul ar trebui să se mențină într-o stare asemănătoare de imperturbabilitate¹.” Nu este un simplu elogiu al nepăsării, ci luarea în considerare a vacuității eforturilor noastre de a dori să schimbăm ceva de-a lungul timpului².

„Și cine dintre voi, îngrijindu-se, poate să adauge staturii sale un cot, cine poate să facă un fir de păr alb, negru?”, întreba mai târziu Evanghelia. Da, bineînțeles, se poate, ar replica un contemporan citând progresele medicinei și ale tehnicii... Dar nu acolo este întrebarea. Pentru Pyrrhon, nu adăugăm și nu înlăturăm nimic Realului, modificăm anumite forme sau anumite aspecte ale agregatelor noastre, însă esențialul rămâne același. Cerul nu este pătat de grosimea norilor și nici de cea a poluării noastre. Un film horror nu lasă pete pe ecranul mereu imaculat al Conștiinței pure.

Pyrrhon se ține drept în acest Spațiu în care mulți ar fi luați pe sus de vârtej. „Să trăiești fără sprijin și totuși

¹ Diogene Laertius. *Vies et doctrines des philosophes illustres*, trad. Marie-Odile Goulet-Cazé, Le Livre de Poche, 1999.

² Christian Jambet, „Eloge de Pyrrhon”, în *Le Caché et l'Apparent*, L'Herne, 2003.

sprijinit.” Care este deci această artă de a trăi, acest „a merge” într-acolo unde totul pare să vrea să ne oprească?

Într-o vreme în care lumea devine din ce în ce mai grea, Pyrrhon, filosoful mereu pe drum, peripateticianul magnific, reprezintă omul ușor, fără greutate. Îl observăm cu greu acolo unde se află, și totuși acolo pe unde merge este primăvară; cei care îl întâlnesc înverzesc sau încep să înflorească. Ființa lor se naște. Un surâs implacabil și binevoitor îi luminează din când în când fața, nu este o lumină împietrită, nu este o necesitate care și-ar impune climatul. Serenitatea sa este alcătuită din străluciri. El vede toate lucrurile nu prin intermediul unei grile (de lectură sau alt tip), ci în lumină, această lumină care nu atinge și nu este atinsă de ceea ce dezvăluie, privirea îi rămâne la mijloc între subiect și obiect, iar în acest fel el nu separă și nu amestecă nimic. Nu este acesta scopul nemișcării precum și al mișcării, acela de a rămâne treaz, să vedem ziua care s-a ridicat de multă vreme peste cele o mie și una de pleoape ale noastre?

Ne mirăm câteodată că Pyrrhon poate fi preot și chiar protopop: cum se poate aceasta la un filosof? Pentru Pyrrhon, putem crede dacă știm că credem, ne putem imagina dumnezei, explicații sau un sens al lumii, doar dacă nu uităm că ni le imaginăm. În același fel, un gânditor poate gândi toate gândurile, toate doctrinele pe care le vrea, dacă îl cunoaște pe cel care le gândește; poate afirma toate îndoielile și toate certitudinile pe care evenimentele i le inspiră, dacă nu îl uită pe cel care se îndoiește sau pe cel care crede. Important este să cunoști conștiința care se ține departe de orice concept sau de orice reprezentare.

Pyrrhon nu are vreo religie anume în afară de aceea a orașului, nu are o filosofie particulară, ci doar pe aceea a

filosofilor și a școlilor cu care merge pas la pas, însă nu aderă la nici una, pentru că se menține în afara tuturor formelor și reprezentărilor particulare. Și, după toate acestea, este mai bine să fii preot decât filosof, imaginile sunt câteodată mai puțin alienante decât ideile; la un spirit de neoprit, chiar și idolii pot fi icoane. Zeus nu există, numele său ne arată drumul spre lumină, Dionysos nu există, numele său ne arată drumul spre teroare sau spre bucurie.

Pyrrhon nu râde de nimeni și de nimic, nu este un cinic; nu ia nimic în serios pentru că nu poate avea o judecată clară sau definitivă asupra a nimic.

Ar mai fi atât de multe de spus despre acest peripatetician, despre inocența sa, despre disponibilitatea sa, despre ființa sa care înaintează. Demersul său este la fel de suplu și de delicat precum acela al elefanților, are grijă să nu strivească nimic în jur, nici doctrină, nici credință, și, cu toate acestea, la vederea sa, lumea se îndepărtează, miturile și dreptățile se estompează.

El este asemenea vântului printre copaci. „Nu știi nici de unde vine, nici încotro se duce”, ar spune Evanghelia. Pyrrhon nu este pyrrhonian tot așa cum nici Iisus nu este creștin. Ca și el, este un om care merge, care se așază atunci când inima i-o cere, pentru a le vorbi copiilor, pentru a mângâia păsările, pentru a spăla un porcușor¹. Le râde îngerilor, celebrează zeii. De ce? Pentru nimic... la fel ca acest pelerin pe care îl întâlnește într-o zi maestrul Eckhart: „De ce, vagabondule, ești atât de fericit, pentru ce trăiești tu? «Trăiesc pentru că trăiesc», răspunse acesta.

¹ Diogene Laertius, *Vies et doctrines des philosophes illustres*, cartea a IX-a, op. cit., p. 115, nr. 1.

Există deci altceva de făcut decât a trăi clipă după clipă, decât a fi viu?”

Pyrrhon vede Increatul în toate lucrurile și tocmai acest Increat îl celebrează el în formele multiple și diverse sub care acesta apare. Întreg vizibilul este o apariție a Invizibilului. El trăiește într-o lume a aparițiilor mai degrabă decât într-una a aparențelor, iar cu ochiul inimii deschis, înaintează. Moartea, sau mai degrabă ideea morții, este departe de el. El este prezent la ceea ce nu s-a născut niciodată și la ceea ce nu va muri niciodată. Practica sa constă într-o atenție permanentă, o disponibilitate la tot ceea ce apare (*oerkomenos*, spunea cartea Apocalipsei după Ioan), o ascultare fără judecată a tot ceea ce se spune, se gândește, se imaginează... El aude cum totul este adevărat și cum totul este nimic,

înaintează,

pasul său lejer ne reamintește că școala s-a terminat, dar nu și primăvara.

4.

„Erosul gregorian”
sau dorința de a merge

Grigore de Nisa s-a născut la Cappadocia în jurul anului 331. El aparține „fraternității abisale a ființelor de diamant”, după cum mai erau numiți capadocienii, a căror influență și căutare a Esențialului unic au marcat istoria Orientului și a Occidentului creștin. Vasile cel Mare, fratele lui Grigore de Nisa, un geniu al organizării, este fondatorul vieții monastice. Grigore din Nazianz, poetul, este liturgistul și cantorul Trinității. Grigore de Nisa apare mai mult ca filosof. Pentru el, ca și pentru Justin, Origene sau Clement al Alexandriei, să fii creștin nu înseamnă să te pleiezi pe credințele tale într-o manieră sectantă, ci să te deschizi întrebărilor epocii tale și să încerci să le răspunzi în lumina experienței și a grației.

Este puțin probabil ca Grigore de Nisa să fi cunoscut Evanghelia după Toma, cu toate acestea, cartea sa, *Vie de Moise*, amintește agrafoanele pe care le-am citat până acum; cartea descrie foarte bine drumul și etapele a ceea ce am putea numi „erosul gregorian”.

Câteva texte vor fi suficiente pentru a arăta bogăția și puterea gândirii lui Grigore, precum și drumul și etapele *erosului* gregorian, drum pe care trebuie să-l traverseze dorința omului spre Realitatea de care este însetată. Cauza suferinței și a stării de rău a omului este pentru Grigore această separare a omului de Real, ignorarea ființei ale cărei nostalgii și dorință încă le mai poartă, în pofida densității uitării.

Înrudirea sa cu infinitul face din om un animal nesatisfăcut, o ființă a dorinței:

„Tot așa cum ochiul participă la lumină grație principiilor luminoase care s-au depus acolo în mod natural și atrage spre sine, în virtutea acestei puteri înăscute, ceea ce are aceeași natură, tot așa o anume afinitate cu divinul a fost amestecată în natura umană pentru a inspira omului, prin intermediul acestei corespondențe, dorința de a se apropia de ceea ce îi seamănă¹.”

Dorința nu se naște din om, ea este creată prin această afinitate cu natura divină pe care Dumnezeu a depus-o în noi: în definitiv, Dumnezeu este cel care, în acest fel, ne atrage spre el:

„Astfel omul a fost dotat cu viață, cu rațiune, cu înțelepciune și cu toate avantajele divine, astfel ca fiecare dintre oameni să facă să se nască în el dorința de ceea ce îi seamănă².”

Astfel, există în omul creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” o dorință de ceea ce îi seamănă, însă această dorință rămâne liberă: „Omul este o oglindă liberă”.

¹ Grigore de Nisa, *Discours catéchétique*, tradus de autor.

² *Ibid.*

Această imagine a oglinzii le este familiară filosofilor Antichității. Pe vremea aceea oglinda era făcută din metal și, urmându-l pe Plotin, Grigore precizează că este nevoie să îndepărtezi rugina pentru ca lumina să se poată reflecta, dar și mai înainte de aceasta, trebuie să orientezi bine oglinda. Nu este suficient să recunoști dorința, trebuie să o purifici, iar apoi să o orientezi: „Ceea ce privim se reflectă în noi”. Oglinda îndreptată spre haos reflectă haosul, îndreptată spre lumină, devine ea însăși lumină. Devenim ceea ce privim, devenim ceea ce iubim.

Evanghelia spune: „Asemenea este împărăția cerurilor cu o comoară ascunsă în țarină, pe care, găsim-o un om, a ascuns-o, și de bucuria ei, se duce și vinde tot ce are și cumpără țarina aceea.”

„Ce merită cu adevărat să fie iubit?” să pui această întrebare înseamnă să faci apel la cunoaștere, la gnosticismul inspirat care va lumina dorința și voința pentru a le orienta spre „ceea ce este cu adevărat”.

Un text din *Contre Eunome* arată etapele pe care le traversează Avraam spre Real și schimbările pe care le suferă dorința sa. Mai întâi, Avraam observă ceea ce îl înconjoară, mișcările hoardelor, gelozia femeilor, alternanța zilelor și a nopților, stelele cu mult mai numeroase decât nisipul deșertului.

„Apoi, depășindu-și înțelepciunea nativă, și prin asta vreau să spun filosofia caldeiană care se oprește la aparențe, Avraam se ridică mai presus de tot ceea ce este cunoscut prin simțuri (noaptea simțurilor).

Dar, tot așa cum armonia minunilor celeste (obiectul filosofiei caldeiene) îi stărnise dorința de a vedea frumusețea fără formă,

tot așa, toate lucrurile pe care le cunoscuse în această a doua etapă: putere, bunătate, aseitate, infinitate (obiecte ale filosofiei simboliste), le-a transformat în tot atâtea eșaloane pentru a merge înainte.

Purificându-și complet spiritul de orice reprezentare a naturii divine (noaptea inteligenței) și dobândind o credință clară și pură, lua drept semn al inteligenței infailibile a divinității credința sa că aceasta este superioară oricărui semn dat (obiect al filosofiei apofatice¹).

Recunoaștem aici trei tipuri de realitate pe care, urmându-l pe Avraam, s-ar putea baza inteligența și dorința noastră:

1. Realitatea fenomenală (aparențele), ceea ce Grigore descrie ca fiind obiectul filosofiei caldeiene, știința a ceea ce am putea percepe prin intermediul simțurilor sau al instrumentelor care le completează. Este vorba deci despre realitatea percepută printr-un tip de cunoaștere științifică; ne aflăm în domeniul observabilului.

2. Realitatea evocată prin armonia, ordinea și frumusețea formelor, obiect al cunoașterii noetice sau simbolice, realitate inteligibilă sau imaginală: ne aflăm aici în domeniul transcendentalului (Ființa, Frumosul, Binele) sau al arhetipurilor. Pentru Grigore, diferitele abordări ale acestor domenii „subtile” ale Realului trebuie considerate ca fiind „atâtea eșaloane pentru a merge înainte”, cu spiritul purificat de orice reprezentare.

3. Realitate pură, despre care nu putem zice și nici nu putem gândi nimic, obiect al cunoașterii apofatice. Am trecut de la domeniul observabilului la domeniul conceptualizabilului; ne aflăm acum în domeniul neconceputului.

¹ Grigore de Nisa, *Contre Eunome*, tradus de autor.

Tema diferitelor niveluri ale Realității, cărora li se acordă diferite tipuri de cunoaștere, va fi reluată de Sfântul Bonaventure în Evul Mediu și, mai recent, de Ken Wilber. Ei vorbesc despre „cei trei ochi ai cunoașterii”: ochiul științei, ochiul filosofiei și ochiul contemplării.

Fiecare ochi își dezvoltă propriul mod de percepere a Realului, precum și metodologia proprie. Nu este vorba despre a confunda sau de a opune, ci de a ține la un loc diversele obiecte ale dorinței noastre, ordonându-le și respectând specificitatea ordinii lor.

Nu ajungem dintr-odată la Realul absolut, există un anumit număr de „tregeri”, de transformări, prin care trebuie să treacă spiritul și dorința. Grigore vorbea despre Avraam, el se va inspira de asemenea din Moise și din urcarea sa spre tenebrele „supraluminoase” ale Sinaiului.

Moise sau etapele unei antropologii în devenire

„Dumnezeu se manifestă în fața lui Moise mai întâi prin lumină (*dia photos*). Apoi, i-a vorbit din nori (*dia nepheles*). În cele din urmă, Moise, devenit perfect, îl contemplă pe Dumnezeu în tenebre (*engnopho*)¹.”

În același fel în care există o ignoranță ce constă în uitare sau lene și o „ignoranță doctă”, care se situează pe culmile cunoașterii, există o tenebră care reprezintă absența luminii și o tenebră care reprezintă excesul de lumină. În această tenebră pătrunde Moise pe vârful Muntelui Sinai.

Este interesant de notat la Grigore această dimensiune „nocturnă” a trezirii care va fi reluată și de Sfântul Ioan al

¹ Grigore de Nisa, *Homélies sur le Cantique des cantiques*, XI, tradus de autor.

Crucii: „Fața Mea însă nu vei putea s-o vezi, că nu poate vedea omul fața Mea și să trăiască.”

„Vederea soarelui ne orbește ochii de bufniță”, mai spunea Aristotel.

„Trecerea de la tenebre (*skotos*) la lumină reprezintă primul moment de separare (*anakoresis*) de ideile false sau eronate asupra lui Dumnezeu (Realul absolut). Inteligența pătrunzătoare a lucrurilor ascunse ce conduce sufletul prin lucrurile vizibile la realitatea invizibilă este asemănătoare unui nor gros (*nephele*) care obscurizează sensibilul și obișnuiește sufletul cu contemplarea a ceea ce este ascuns. La final, sufletul care a mers pe aceste căi, spre lucrurile de sus, părăsind lucrurile terestre, atât cât este posibil pentru natura umană, pătrunde în sanctuarele teognoziei înconjurate din toate părțile de tenebrele divine¹.”

Așadar, este vorba ca omul, al cărui arhetip este Moise, să trăiască aceste trei etape: să treacă dinspre tenebrele ignoranței spre lumină, apoi, dincolo de lumină, să pătrundă norul, iar în acest nor să se lase ghidat spre „tenebra supraluminoasă”.

Aceste trei etape corespund celor trei căi deja trasate de către Origene și dezvoltate mai apoi de tradiția creștină: calea purgativă, noaptea simțurilor, trecerea de la cantitativ la calitativ; calea iluminativă, *gnosis* sau noaptea spiritului, trecerea de la calitativ la non-calificabil; calea unitivă, *agapè*, non-dualitate, uniunea cu Viul.

Cum se articulează aceste trei etape la Grigore de Nisa? Să observăm deja că el nu s-a despărțit niciodată de atitudinea sa analitică. Chiar această analiză a

¹ Grigore de Nisa, *Vie de Moise*, op. cit.

nepermanenței și a inconsistenței primului nivel al realității îl va conduce la această „liniște de neurnit a sufletului”, care îl va face capabil să iubească inteligent, așa cum Iisus a iubit.

Pânză de păianjen, vis, joc de nisip

„Pânza de păianjen are, aparent, consistență, dar dacă o atingi, se desface și dispare. Tot așa și viața omului implicat în griji futele asemănătoare firelor suspendate în aer țes în van pânza inconsistentă. Dacă o atingem cu o judecată fermă, grija neîntemeiată evadează și dispare.

Astfel, tot ceea ce urmărim în această viață nu există decât în opinie, și nu în realitate: onoarea, demnitatea, gloria și orice altceva la care se aplică păianjenii vieții...

Cei care merg spre înălțimi scapă cu un fâlfâit de aripi de intrigile păianjenilor lumii, dar aceia care, asemenea muștelor, sunt grei și lipsiți de energie rămân prinși în capcanele vieții, sunt prinși și legați de onorurile, plăcerile, laudele și dorințele multiple, devenind astfel prada Bestiei care încearcă să-i prindă¹.”

Grigore de Nisa încă mai compară viața mondenă cu un vis, o magie, un sortilegiu, un fel de „fascinație” care ne face să luăm drept real ceea ce de fapt nu este.

Frapantă este și imaginea dunei de nisip care se năruiește pe măsură ce acela care vrea să o urce înaintează:

„Tot zelul oamenilor, ocupați cu lucrurile lumești, nu este decât un joc de copii pe nisip. De fapt, chiar în momentul în care încetează să mai scadă, nisipul care se năruiește nu mai lasă nici o urmă a eforturilor făcute².”

¹ După Grigore de Nisa, în traducerea și adaptarea autorului.

² *Ibid.*

Grigore de Nisa se situează în acest fel în descendența Ecleziasului: „Vanitate a vanităților, totul este vanitate.”

Această atitudine de analiză a caracterului nepermanent și tranzitoriu al realității percepute de către sensuri ar putea conduce la o depreciere sau la un dispreț față de aceasta, atitudine împărtășită de anumiți filosofi greci. Însă nu este și cazul lui Grigore de Nisa. Pentru el, cel mai rău e să consideri Realitate absolută realitatea relativă, adică idolatria.

Această realitate relativă are o funcție: ea trebuie să ne facă să pătrundem în realitatea simbolică înainte de a trezi în noi dorința Realului pur.

„Nimeni să nu vadă în cuvintele mele o condamnare a creației. De altfel, reproșul l-ar atinge pe cel care a făcut totul... Activitatea simțurilor este dată naturii umane pentru ca această cunoaștere a fenomenelor să conducă sufletul la inteligența realităților invizibile¹.”

Pe alocuri, Grigore de Nisa se apropie și mai mult de Platon:

„Cel al cărui spirit este prea puțin dezvoltat, atunci când vede un lucru învăluit în aparența frumuseții, tinde să creadă că acest lucru este frumos prin el însuși... Însă cel care și-a purificat ochiul sufletului și care este capabil să vadă lucrurile frumoase lasă la o parte materia ce susține forma frumoasă și se servește de vizibil pentru a se ridica la contemplarea inteligibilului².”

¹ Grigore de Nisa, *Commentaire sur l'Ecclésiaste*, traducerea autorului.

² Grigore de Nisa, *De origine*, traducerea autorului.

Însă inteligibilul nu este ultima etapă a urcării. Trebuie să depășești inteligibilul pentru a pătrunde Realitatea spirituală. Ceea ce inteligența poate cunoaște sunt atributele, energiile, arhetipurile, manifestările Realului, nu este însuși Realul.

Iar Grigore, impulsionat de infinitatea dorinței sale, vrea să ne facă să pătrundem, pe urmele lui Moise, în Incognoscibil. Aceasta nu este însă ușor pentru ființa umană proporționată după realități finite. Intelectul nu poate cunoaște decât spațio-temporalul, iar acest intelect știe în același timp că acesta este neant, iluzie, miraj. Din acest paradox se naște experiența apofatică; conștiința nu mai are nici un obiect de proiectat, intră în „vacanță”, se menține deschisă.

Întrebarea filosofului este: „De ce există ceva mai degrabă decât nimic?” Întrebarea misticului ajuns în această etapă este mai degrabă: „De ce nu există nimic mai degrabă decât ceva?”

De ce nu mai este nici o ființă acolo unde ne așteptam să întâlnim Ființa supremă? Este o întrebare care nu rămâne fără ecou la fizicianul și filosoful contemporan: inima luminii este neagră.

„Tot ceea ce există în lumea creată este direct proporțional cu ceea ce este în acord cu natura sa și nimic nu poate subzista în ființa care își părăsește natura... Însă sufletul rămâne mereu în el însuși, iar ceea ce vede va fi întotdeauna exact ceea ce doar el însuși vede.¹

Astfel, el poate parcurge prin spirit toate lucrurile cognoscibile, însă eternitatea nu poate să o parcurgă... Simte că s-ar afla pe un

¹ A se vedea Edgar Morin, care scrie: „Avem impresia că descriem un obiect exterior și, fără a o ști, ne descriem pe noi înșine.”

promontoriu. Să ne imaginăm de fapt o stâncă abruptă și ascuțită, a cărei margine dă spre o prăpastie amețitoare ce se întinde pe o suprafață infinită. Să ne imaginăm apoi ce ar simți cineva care atinge marginea ce dă în prăpastie și nu ar mai găsi nici un sprijin pentru picior sau vreo priză pentru mână. Asta simte sufletul care a depășit ceea ce este spațial când caută realitatea ce nu aparține nici timpului și nici spațiului: nu mai găsește nimic ce poate să îmbrățișeze, nici loc, nici timp, nici măsură, nici nimic altceva de acest gen care să poată oferi suport spiritului. Va aluneca fără a putea să se agațe în nici un fel de vreo realitate sesizabilă, amețit și fără nici un ajutor¹.”

Citind acest pasaj, Jean Daniélou spunea că pentru Grigore de Nisa, la fel ca și pentru Kierkegaard, debutul filosofiei veritabile nu este curiozitatea, ci deznădejdea (*anelpistia*). Să ne pierdem nădejdea în mijloacele noastre de cunoaștere, în cunoașterea obiectivă sau subiectivă, să pătrundem dincolo de subiect și obiect nu este dramatic, ci apofatic.

„Moise pătrunse întunericul în care Dumnezeu se afla, adică în gândurile secrete și invizibile asupra Ființei. În timp ce sufletul, prieten al lui Dumnezeu, caută să afle ceea ce este Ființa în esență, începe o căutare diformă și invizibilă, iar din această căutare se alege cu cel mai mare bine, acela de a înțelege că Dumnezeu este complet incomprehensibil și invizibil”,

spunea Filon². Grigore de Nisa adaugă:

„Ce semnifică pătrunderea lui Moise în întuneric? Cuvântul ne învață că, cu cât mai mult spiritul se apropie de contemplare,

¹ Grigore de Nisa, *Vie de Moise*, op. cit.

² Filon din Alexandria, *De posteritate Caini*, tradus de autor.

cu atât mai mult vede că natura divină este invizibilă. Adevărata cunoaștere a aceluia care caută rezidă, de fapt, în a înțelege că a vedea constă în a nu vedea¹.”

„Cei care spun „eu văd” sunt cei care nu văd”, mai spune Evanghelia.

Din acest vertij al necunoașterii (*illiggi*) pe care îl descrie Grigore din Nisa, omul poate ieși doar mergând dincolo de *gnosis*, în *agape*. Demersul episcopului din Nisa este unul extatic: să-ți pătrunzi sinele pentru a ieși din sine, spre Celălalt.

Este vorba despre a merge mereu mai departe, din realitate în realitate, din sensibil spre inteligibil, din inteligibil spre Ființă, dinspre Ființă spre Deschidere.

„Din început în început spre începuturi care nu se sfârșesc niciodată”, participarea la viața divină este ceea ce ne umple și ceea ce ne adâncește în același timp dorința.

„Contribuția binelui divin îl face mai mare și mai capabil pe cel în care se realizează, oferind o creștere de forță și grandoare celui care o primește, astfel încât, în așa fel hrănit, acesta crește și nu se mai oprește niciodată din creștere.

De fapt, sursa binelui curgând neîncetat, natura participantului devine mereu mai doritoare de mai bine și în același timp mai spațioasă, cele două intersectându-se una pe cealaltă. Să găsești mereu în ceea ce s-a realizat un nou elan pentru a zbura și mai sus.

Doar activitatea spirituală are această proprietate de a-și hrăni forța cheltuiind-o și de a nu pierde, ci de a-și crește vigoarea prin exercițiu²”.

¹ Grigore de Nisa, *Vie de Moise*, op. cit.

² *Ibid.*

Omul va fi nefericit și nesatisfăcut atât timp cât nu va accepta că natura însăși a obiectului dorinței sale face ca acesta să-i scape mereu. Pe Dumnezeu nu îl putem avea, El nu este un obiect, un lucru pe care l-am putea poseda; să-l iubești înseamnă, în mod paradoxal, să nu încetezi să tinzi spre El și să renunți la a-l avea... Nu este propriu dragostei să nu îl reduci pe celălalt la obiectele cunoașterii sale, fie această cunoaștere sensibilă, afectivă sau inteligibilă, să nu îl reduci niciodată la același, adică la sine?

Pentru Grigore de Nisa, dorința este ceea ce îl ține pe om în viață și îi revelează în același timp adevărata sa natură. Omul este o ființă a dorinței, însă această dorință nu poate fi împlinită cu nimic de dorit; dincolo de același, îl vizează pe Celălalt în Alteritatea sa radicală, de care uităm scăldați în grijile noastre de securitate și preferăm idoli „hrănitori” – idolul omoară dorința sub pretextul că o satisface, moartea dorinței devine moartea a ceea ce este mai uman în om, această scobitură în inimă, această foame de Celălalt.

Însă ne-am putea imagina o „ființă care dorește”, un om incomplet, senin și calm? Spre acest paradox ne conduce Grigore de Nisa: trebuie să ni-l imaginăm pe Moise, ființă a dorinței, calm și fericit.

O ființă a dorinței

Întrebarea pe care și-o adresează de fapt Grigore de Nisa este următoarea: „Cum să faci, după ce ai găsit, să rămâi mereu în căutare?”

„Cum se face că omul căruia atâtea teofanii i l-au arătat clar pe Dumnezeu, conform mărturiei Bibliei, când se vorbește despre „față în față, așa cum un prieten îi vorbește unui prieten”, fiind ajuns acolo, ca și cum nu ar fi obținut încă ceea ce noi credem despre credința Bibliei pe care el o găsisese deja, îi cere el lui Dumnezeu să i se manifeste, ca și cum Cel care nu încetează să se arate nu i se arătase încă? Și Vocea din ceruri accede la dorința formulată prin cererea sa și nu îi refuză nici această grație; însă Ea îl conduce din noi la deznădejde, în timp ce îi explică faptul că ceea ce el caută depășește capacitatea naturii umane. Totuși, Dumnezeu spune că există „un loc aproape de el” și în acest loc există o „stâncă” și în această stâncă există o „scobitură”... iar în această scobitură îi cere Dumnezeu lui Moise să rămână. Înțelepciunea și pacea înseamnă să accepți această scobitură știind că Dumnezeu o acoperă scobind-o și mai mult. Spiritul creat îi seamănă lui Dumnezeu prin faptul că este infinit și diferă, fiind un infinit în mișcare. Esența sufletului este astfel o „participare” mereu în creștere, însă niciodată desăvârșită în Dumnezeu. Această „scobitură” în om este însuși spațiul libertății sale, prin care el poate accepta să crească, să își lărgască potențialul vieții.

(...) Ființa divină fiind stimulativă prin esență, și, pe de altă parte, caracterul distinctiv al naturii divine fiind acela de a fi mai presus de orice determinare, cel care crede că Dumnezeu este ceva ce poate fi determinat trece de partea aceluia care este Ființa prin esență, pentru a înțelege ceea ce activitatea subiectivă a spiritului ia drept ființă și nu are Viață. Pentru că Viața veritabilă este Acela care este prin esență. Or, această Ființă este inaccesibilă cunoașterii. Dacă Natura stimulativă transcende cunoașterea, ceea ce spiritul sesizează nu este Viața. Or, ceea ce nu este viață, nu este apt să comunice Viață. Așadar, ceea ce Moise dorește se îndeplinește prin aceea că dorința sa rămâne neîmplinită¹.”

¹ Ibid.

Dumnezeu fiind infinit, iar cunoașterea umană fiind finită, este o iluzie să îl identificăm pe Dumnezeu cu ceea ce putem înțelege. El este mereu dincolo de aceasta. Omul este infinit doar în dorința sa și să rămână în infinitatea acestei dorințe îl apropie de Dumnezeul infinit. Să îl cunoști pe Dumnezeu înseamnă să progresezi fără încetare în cunoaștere. Sursa de Apă vie potolește setea, dar în aceeași măsură poate să și facă sete. Ca în *Marele Albastru*, plonjarea în apele profunde cheamă spre profunzimi și mai mari, spre acest fond fără fond în care dispare eroul.

Epectaza

Omul este o scobitură în opacitatea materiei, iar prezentul acestei scobituri din om se numește dorință; mai precis, în limbajul lui Grigore de Nisa, se numește „epectază”. Termenul trimite la un text al Sfântului Paul adesea citat de către Grigore:

„Nu este vorba că am dobândit deja premiul sau că am atins perfecțiunea, dar îmi continui cursa pentru a încerca să îl obțin... uitând ceea ce este în spatele meu și uitându-mă cu toată ființa (*epecteinomenos*) spre înainte, merg drept spre scop¹.”

Imaginea este aceea a alergătorului care se îndreaptă spre țintă. Descrie atitudinea interioară a omului dorinței, mereu în „progres” (*prokope*). Progresul înseamnă depășire continuă, toate măririle de grație fiind puncte de plecare pentru grații noi. La fel ca Moise, omul nu trebuie să se oprească niciodată asupra a ceea ce a dobândit deja, ci

¹ Philippiens III, 12, 14,

trebuie să fie mereu încordat (în epectază) spre ceea ce se află dincolo de aceasta.

O astfel de atitudine reprezintă pentru Grigore perfecțiunea însăși, reprezintă prin esență un progres:

„Cum spune apostolul, prin tensiunea (*epectaseos*) spre ceea ce este înainte, lucrurile care păreau înainte a fi perfecte cad pradă uitării. Realitatea mereu mai mare și care se manifestă ca fiind un bine superior atrage spre ea dispozițiile participanților și le interzice să privească spre trecut, înlăturând amintirea binelui inferior prin bucuria binelui eminent¹.”

Ne eliberăm de o dragoste prin intermediul altei dragoste și mai mari. Singurul pericol din cadrul vieții spirituale este oprirea sau impresia că ai ajuns. În acel moment viața îngheață, fluviul încetează să mai curgă.

Dacă omul este un infinit în devenire, creația ar trebui să ia pentru el forma unei creșteri, fără de care ar fi pur și simplu finită, determinată, caracteristică a lumii materiale (și a omului în momentul identificării cu dimensiunea sa materială).

Înregistrarea grației în om (adică a gratuității într-o ființă care numără, măsoară, calculează și pentru care nimic nu este gratuit) reprezintă epectaza ca o capacitate care menține omul deschis spre ceva mai mare decât el, deschis spre Celălalt. Mai precis și având consecințe din punct de vedere antropologic, epectaza este ceea ce face corpul deschis și sensibil la mișcările sufletului, este ceea ce face sufletul (*psyche*) deschis și sensibil la mișcările spiritului (*noûs*). Dar epectaza mai este și ceea ce face spiritul omului (*noûs* sau vârful fin al lui *psyche*) să fie deschis

¹ Grigore de Nisa, *Vie de Moise*, op. cit.

la Spiritul Sfânt sau Pneuma, Lumină și Suflu a ceea ce este viu.

„Dacă cei care cunosc Binele aspiră la a contribui la acesta, cum acesta este infinit, în mod necesar cel care vrea să participe va deveni coextensiv la infinit și nu va cunoaște repausul. Așadar, este absolut imposibil să atingi perfecțiunea... doar dacă dispoziția care constă în a tinde mereu spre un bine mai mare nu e perfecțiunea însăși a naturii umane¹.”

Dacă ar fi nevoie să căutăm o explicație teologică, am găsi-o câteva secole mai târziu la un discipol atonit al lui Grigore de Nisa, Grigore Palamas, care distinge în Dumnezeu esența și energia. Esența rămâne necunoscută, inaccesibilă, imparticipabilă; îl cunoaștem pe Dumnezeu doar prin energiile sale, prin darurile pe care ni le face și prin care se face participabil².

Astfel, după Jean Daniélou:

„Lumina și întunericul, repausul și mișcarea, trezia și beția sunt mai puțin două momente succesive și mai mult două aspecte complementare; una, lumina, repausul, corespund realității participării, iar cealaltă corespunde transcendenței infinite a esenței. Starea mistică, în realitatea sa inefabilă, este în mod precis sinteza acestor două elemente aparent neconciliabile. (...) Este ceea ce Grigore de Nisa a descris prin termenul epectază... Acest cuvânt, prin însăși compoziția sa, se pretează la exprimarea dublului element. Pe de o parte, este «posesie», *epi*, sechestrarea reală a unui obiect și interioritatea lui Dumnezeu în suflet, pe de altă parte este *ek*, «ieșire» din sine, ireductibilitatea infinită a lui Dumnezeu la sufletul care își smulge mereu sufletul

¹ *Ibid.*

² Despre Sfântul Grigore Palamas, cf. operelor lui Jean Meyendorff, Editions du Seuil.

sieși în extazul dragostei. Astfel se depășește și antagonismul dintre *theoria* și *agape*. Prin inteligență, Dumnezeu pătrunde în interiorul sufletului și rămâne acolo, însă prin dragoste, sufletul este aruncat din el însuși spre Dumnezeu. Astfel, «Dumnezeu vine în suflet și sufletul emigrează în Dumnezeu». «Ieșirea din sine» și «intrarea în sine» sunt două aspecte indiscernabile ale unei realități unice¹.”

Dacă epectaza este încontinuu deschidere și tensiune spre Celălalt niciodată posedat, ea este, de asemenea, și liniște, așezare fermă a ființei create în relația sa cu Increatul, altfel această deschidere putându-se transforma în dispersare, disipare; autenticitatea deschiderii se verifică prin calitatea înrădăcinării.

„Ce vrea să spună aceasta? Cu cât cineva rămâne mai inflexibil și mai ferm ancorat în virtute, cu atât avansează pe calea binelui. De fapt, cel care alunecă și care este oprit de obstacole în mersul său interior, pentru că nu are o fixare fermă în cadrul binelui, cum va reuși el să se cațere pe culmile virtuții? Cei care încearcă să escaladeze o dună de nisip vor face în zadar pași mari, pentru că nisipul, prăbușindu-se, îi va duce mereu jos: există mișcare consumată, dar fără pic de progres. Dacă cineva, dimpotrivă, conform cuvântului psalmistului, și-a scos picioarele din adâncul prăpastiei și le-a fixat pe Rocă – Roca, aici, fiind Iisus –, drumul este cu atât mai rapid, el fiind mai ferm și mai imperturbabil în bine. Stabilitatea sa (*stasis*) este pentru el ca o aripă și, în călătoria sa spre înălțimi, sufletul său e ca și înaripat².”

Astfel, calitatea dorinței constă în așezarea sa; fără această înrădăcinare, dorința nu este decât o tensiune vană

¹ Jean Daniélou, *Platonisme et théologie mystique*, Aubier, 1944.

² Grigore de Nisa, *Vie de Moïse*, op. cit.

spre un viitor van, timpului i se va adăuga doar timp. Grigore se îngrijorează mai puțin de viitor decât de eternitate, căutarea sa reprezintă o deschidere a timpului spre o eternitate (un non-timp) pe care timpul nu poate să o conțină. Dorința nu este aici expresia unei lipse în sensul privativ al termenului, ci expresia unei plenitudini care nu ar ști să se autosatisfacă prin ceea ce posedă. Știu ceea ce știu, știu chiar mai bine ceea ce nu știu. Sunt mai puțin beat din pricina alcoolului ce mi-a fost dat să-l beau și mai beat din cauza vinurilor dulci pe care încă nu le-am băut...

Astfel există pentru psyche o așezare, care înseamnă participare la Ființă și o mișcare ce reprezintă distanța mereu infinită dintre ceea ce el cunoaște despre această ființă și ceea ce această ființă este cu adevărat. Această distanță reprezintă spațiul dorinței sale și al dansului său, în timp ce dansatorul rămâne imobil și centrat în sufletul mișcării.

„Unul dintre cele mai paradoxale lucruri este că stabilitatea (*stasis*) și mișcarea (*kinesis*) să fie același lucru. De fapt, în mod normal, cel care înaintază nu este oprit iar cel care se oprește nu înaintază.

Aici avansează prin însăși așezarea sa¹.”

Grigore de Nisa, urmându-l pe Moise, pare să ilustreze aici răspunsul pe care l-a dat Iisus discipolilor săi:

„Dacă veți fi întrebați:

Care este semnul Tatălui care este în voi?

să le spuneți:

Este o mișcare și un repaus².”

¹ Ibid.

² Jean-Yves Leloup, *L'Évangile de Thomas*, agrafonul 50, op. cit.

5.

*Lectio Divina*sau meditația ca și scară propice
nemișcării și mișcării

Pentru Filon din Alexandria și pentru terapeuții al căror lăudător s-a făcut, meditația este o scară care se sprijină nu doar pe contemplarea naturii, ci și pe aceea a Sfintei Scripturi. Să înveți să descifrezi scrierile sfinte și nivelurile diferite de sens și de interpretare înseamnă să devii capabil să înțelegi Realul, în diferitele sale manifestări: naturale, patologice sau onirice, deoarece pentru Filon, cheia Scripturii este de asemenea și cheia viselor, pentru că și unele și altele vorbesc limbajul inconștientului și al arhetipurilor.

Terapeutul este un hermeneut: să interpretezi un vis, un simptom, o scriere, un eveniment este una și aceeași artă, aceea a discernământului și a recunoașterii Imaginației creatoare a operei în aceste diferite limbaje și expresii. Revelația înseamnă revelația Imaginației creatoare, în special a operei după mărturia sfinților, a înțelepților și a profeților care constituie Scriptura. Să acorzi atenție

inspirației lor înseamnă într-un fel să participi la Suflul care îi animă și să te simți luminat și vindecat.

Urmându-l pe Filon, vor mai fi mulți interpreți și hermeneuți ai Scripturii. La fel ca Origene, toți vor insista pe necesitatea unei transformări a inteligenței prin Spirit (*Pneuma*) pentru a-i înțelege profunzimile, pentru că, în funcție de nivelul de inteligență al fiecăruia, Scriptura are răspunsuri diferite.

„Pe măsură ce prin meditația asupra Scripturii spiritul ni se reînnoiește, puterea Scripturii începe ea însăși să se reînnoiască, iar frumusețea unei semnificații din ce în ce mai sacră începe să crească pe măsura progresului nostru¹.”

Tradiția creștină medievală va reveni adesea asupra acestei deschideri progresive a inteligenței în intensitatea Simțurilor. Ea va distinge patru niveluri de interpretare a Scripturii: istoric, alegoric, tropologic sau moral și anagogic. În acest fel, *Evanghelia după Ioan* poate fi citită ca o povestire istorică ce ne vorbește despre istoria admirabilă a unui bărbat numit Iisus din Nazaret. Putem, de asemenea, să o mai citim ca pe o relatare simbolică în care actele și vorbele lui Iisus au importanță în primul rând pentru conținutul lor teologic. O mai putem citi ca pe o învățătură morală, actele și vorbele lui Iisus arătându-ne și învățându-ne „ceea ce trebuie făcut”, maniera corectă de a trăi².

¹ Cf. Jean Cassien, *Collations*, 14, CII, prezentate de Jean-Yves Leloup, Albin Michel, Colecția „Spiritualités chrétiennes”, 1992.

² Cf. Henri de Lubac, *Exégèse médiévale*, Aubier, vol. 4.

Aceste niveluri de interpretare nu se exclud unul pe celălalt, în același fel în care în Iisus, corpul, sufletul, gândul și divinitatea nu se exclud nici ele.

Metoda celor „patru simțuri” ne amintește și de căile de interpretare midrasică din ceea ce se numește *pardes*¹.

„Pornim de la textul gol pentru a observa sensul despre care avem impresia că ne este la îndemână. Semnificația evidentă «se află în text». Este vorba despre *pshat*: sensul simplu, literal, pe care contextul îl conține în mod explicit. Ajunge doar să-l dezbraci pentru a-l observa.

Este ceea ce sugerează rădăcina cuvântului *pshat*. Sensul evident se poate extinde, amplifica (*hitpashoute*), întinde, rămânând totuși la același nivel.

Dar, așa cum textul poate vorbi prin «cuvinte acoperite», precum poate arăta sau disimula, intervine apoi aluzia, *remèze*. Printr-un tip de clipire semaforică, textul va sugera un nou strat de sens. Această sugestie ne poate rătăci sau ne poate conduce spre o semnificație secundară implicită, însă ea mai poate să și întărească semnificația primară, fundamentală.

Apoi urmează *drash*, rădăcina din care s-a format *midrash*. Este intenția profundă a textului, solicitată pornind de la context, cu o experiență personală, sentimentul inexprimabilului, al debordării conținutului. Inexprimabilul, el însuși, este *sod* – secretul – care, circuitul fiind buclat, ar trebui restituit în *pshat*².

Ne putem gândi și la cele patru etape ale *lectio divina*, de la călugări: lectură, meditație, contemplare, asimilare; sau chiar la cele patru *Existenzialen*³ ale lui Karl Barth,

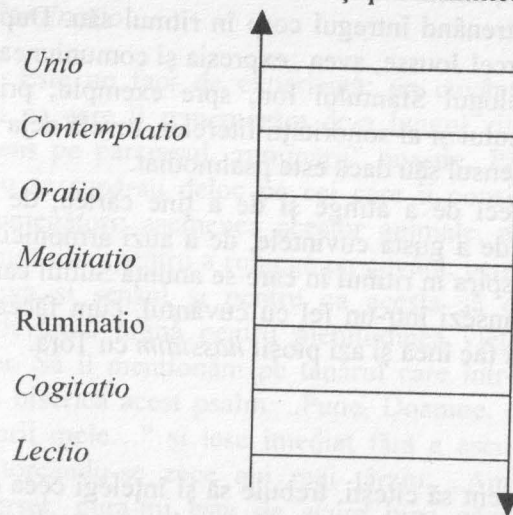
¹ Alcătuit din literele *pé-resch-dalet-samekh* care vor servi drept inițiale pentru cuvintele ce urmează: *pshat* (semnificație evidentă), *remèze* (semnificație aluzivă), *drash* (semnificație „smulsă”, căutată, solicitată) și *sod* (semnificație secretă).

² David Banon, *La lecture infinie*, Le Seuil, 1987.

³ Karl Barth, *Introduction à la théologie évangélique*, Labor et Fides, 1962.

atitudini fundamentale pentru orice tip de ocupație teologică: mirare, emoție, angajare, credință, acești patru termeni fiind considerați într-o dialectică ascendentă, dar și descendentă, pentru că „nu am învățat noi de la Platon că dialectica ascendentă este cea mai ușoară și că pe traseul dialecticii descendente se declară adevăratul filosof¹?”

Să dăm un exemplu al acestei ascensiuni și al acestei coborâri propunând o metodă de meditație care se inspiră atât de la Filon din Alexandria, cât și de la călugării cartusieni și din faimoasa „scară a călugărilor” a lui Guigues de Chartreux. Este o practică ce se poate exersa la fel de bine în nemișcare, cât și în mișcare. Ea poate oferi atât uneia, cât și celeilalte verticalitatea și profunzimea.

¹ Paul Ricoeur, „La tâche de l'herméneutique”, în *Du Texte à l'action. Essais d'herméneutique II*, Le Seuil, 1986

Cele șapte bare sau etape ale acestei scări pot fi considerate ca fiind șapte daruri ale Sfântului Duh, daruri ale efortului sau ale grației în funcție de cum ne considerăm pe o cale ascendentă (*eros*) sau descendentă (*agape*), fiind clar înțeles că atât *erosul* cât și *agape* sunt considerate a fi daruri ale Sfântului Duh.

Lectio

Să acorzi timp citirii unui pasaj din Scriptură, unui singur rând, unui capitol sau doar unui nume sau unui cuvânt. Această lectură era la origine un act la întregului corp și al tuturor simțurilor, textul fiind citit cu voce tare, psalmodiat sau cântat și antrenând întregul corp în ritmul său. După cum spunea Marcel Jousse, avea „expresia și comuniunea” Cuvântului. Prologul Sfântului Ion, spre exemplu, prin intermediul ritmului și al sonorității literelor, revelă deja o mare parte din sensul său dacă este psalmodiat.

Este vorba deci de a atinge și de a ține cartea, de a deschide ochii, de a gusta cuvintele, de a auzi armonicile textului, de a respira în ritmul în care se anunță Suflul care îl inspiră. Să dansezi într-un fel cu cuvântul, cum făceau altădată și o mai fac încă și azi pioșii *hassidim* cu Tora.

Cogitatio

Nu este suficient să citești, trebuie să și înțelegi ceea ce citești: sensul cuvintelor, contextul, istoria..., este lucrul exegezei propriu-zise. Chiar fără a fi specialist, cred că nu trebuie să facem economie de acest *cogitatio*, de această nevoie de a înțelege care onorează ființa umană, iar aceasta nu se opune deloc afectivității sau dragostei menite să

ne așeze pe drumul Sensului. Cu cât iubesc mai mult, cu atât mai mult încerc să cunosc ceea ce iubesc; cu cât mai mult cunosc, cu atât mai mult iubesc ceea ce cunosc. Cunoașterea și dragostea se unesc pentru a conduce spre „adevărata gnoză” care este uniunea cunoscătorului și a cunoscutului.

Anumiți cititori, savanți sau exegeți se pot opri la această bară a scării: înțelegerea exactă a cuvintelor, structura textului, diferitele straturi sau deplasări semantice, frumusețea sa literară, rezonanțele filosofice le sunt de-ajuns... Însă pentru cel care meditează și pentru pelerin aceasta este abia cea de-a doua etapă a drumului.

Ruminatio

Este un fapt de experiență: un cuvânt citit dimineața și pe care îl rememorăm de-a lungul zilei va căpăta alt sens pe parcursul „ruminării” noastre. Părinții deșertului nu se supărau deloc pe cei care îi considerau a fi niște rumegători; asemenea acestor animale, aveau nevoie de mult timp pentru a rumega un cuvânt, pentru a-i descoperi seva și sensul și pentru ca acesta să devină în astfel adevărată hrană pentru plenitudinea vieții și a sănătății lor. Să îl menționăm pe tânărul care într-o bună zi aude la biserică acest psalm: „Pune, Doamne, o strajă înaintea gurii mele...” și iese imediat fără a asculta continuarea, întorcându-se zece ani mai târziu: „Am asimilat acest verset, gura-mi este de acum bine păzită, am grijă la vorbele mele... pot asculta acum continuarea psalmului.”

Ruminarea celor vechi va deveni rememorarea sau evocarea neîncetată a unui pasaj al Scripturii la isihăști, această rememorare reducându-se sau intensificându-se

prin simpla invocare a Numelui. Această practică isihastă va fi transmisă și tradițiilor sufiste, în islam, sub numele de *dhikr* (care înseamnă „rememorare”). Am putea la fel să cităm *Japa Yoga* sau *Nembutsu*¹ pentru a aminti de dimensiunea universală a acestei practici adaptate în mod particular, conform tradițiilor, timpurilor actuale și condiției noastre de pelerini pe pământ.

Meditatio

În mod normal, *ruminatio* trebuie să ne conducă într-o stare de *meditatio*, „meditație” având aici sensul unei intuiții profunde a realității evocate sau invocate, prin textul sau numele cu care am ales să mergem.

Această intuiție este mai mult decât înțelegerea analitică a lui *cogitatio*. Este exercițiul unei facultăți sau al unei funcții umane fondate pe folosirea simțurilor (*lectio*), a rațiunii (*cogitatio*) și a memoriei (*ruminatio*), dar care trece dincolo de aceasta.

Există un moment de participare, fugace fără îndoială, la Realitatea pe care încercăm să o cunoaștem și care începe să ni se reveleze. Unii vor vorbi despre o „intuiție a Ființei”, despre o „clipă suverană”, despre un moment de deoalare sau despre o prezență reală a ceea ce noi considerăm a fi infinit dezirabil.

Această meditație se poate aprofunda, să rămână precum o muzică sau o liniște de fond ce ne însoțește pe tot parcursul așezării sau al mersului nostru.

¹ Cf. Jean-Yves Leleup, *Écrits sur l'hésychasme*, Albin Michel, 1990, cap. al VII-lea.

Oratio

„Care este diferența dintre meditație și rugăciune? Între *meditatio* și *oratio*?” Este o întrebare care apare adesea și la care eu voi răspunde: „Rugăciunea este o meditație care are un suflet.” Dincolo de intuiția Ființei, care este o relație intelectuală sau noetică cu Realul suveran, există o relație afectivă cu această aceeași Realitate și iată cum, deodată, această Realitate este ca și „cineva”. Nimic nu s-a schimbat, însă nu mai văd doar o realitate obiectivă, observată de rațiune, memorie sau intuiție, ci o realitate „prezențială”, o epifanie a Ființei, care se oferă afectivității mele profunde, „suflet” al umanității mele.

Nu este doar prezența magnifică a unei lumini clare și vaste care mă învăluie, această lumină este locuită de tandrețe și de compasiune. Experiența și conștiința de a fi și de a fi iubit, au devenit una și pot răspunde acestei experiențe prin laude și grațitudine. În acest fel, nemișcarea și mișcarea pătrund într-un „alt climat”.

Contemplatio

Acest alt climat este acela al templului. A con-templa, de fapt, înseamnă să „fii în templu”. Nu mă mai aflu în exteriorul a ceva a cărei intuiție iubitoare o am, ci sunt înăuntru. Nu mai spunei „Dumnezeu este în sufletul meu”, ci „Eu sunt în sufletul lui Dumnezeu”. Realul suveran nu este o realitate exterioară, ci dimpotrivă, trăiesc, respir, iubesc și cunosc în interiorul acestei Realități înseși. Nu mai pot conține nimic, sunt în întregime conținut. Viața nu este ceva ce aș putea avea (deci și ce nu aș mai putea avea), eu sunt Viața. Intrarea în Templu sau în starea de contemplare este trecerea de la viața pe care o avem la Viața care suntem, de la conștiința

pe care o avem la Conștiința care suntem, de la libertatea pe care o avem la Libertatea care suntem, de la dragostea pe care o avem la Dragostea care suntem.

Trebuie să mergem mai departe?

Este trecerea de la Dumnezeu pe care îl avem la Dumnezeu care suntem, adică să ieșim din religia pe care o avem pentru a deveni religiosul care suntem, „relația” pură (*religio*) care rămâne între tot ceea ce este. Relaționarea care permite a tot ceea ce există să existe.

Unio

Contemplarea ar trebui să ne conducă în acea stare dincolo de orice stare, în acea experiență dincolo de orice experiență pe care am putea-o numi uniunea unității – credincioșii vor prefera cuvântul „uniune”, gnosticii vor prefera cuvântul „unitate”.

Acolo nu mai există nici credincioși, nici gnostici pentru a mai vorbi de omogenitate sau eterogenitate a Ființei, nu mai există decât liniște pură, calm și compasiune, libertate infinită, însă acestea sunt în continuare doar cuvinte. Unul este infinitul, unde începe Dumnezeu, unde încetează omul în acest infinit? Început și sfârșit sunt cuvinte care se află de partea finitudinii.

De cealaltă parte (dar chiar asta este, că nu există cealaltă parte), se află Liniștea și toate sunetele, toate țipetele, toate hohotele de plâns, toate bucuriile, toate muzicile sunt în El. Nu există nimic dincolo de Tot, nu mai există nici înăuntru, nici în afară...

Am evocat aceste diferite bare ale scării meditative ca pe tot atâtea etape ascendente, deschise și iubitoare dintr-o dorință (*eros*) de participare și de unitate cu Realul suveran.

Unii se vor recunoaște mai degrabă într-un drum care pornește de sus, de la o coborâre din grație sau de la Sfântul Duh, unde vom recunoaște procesul a ceea ce am numit „misterul Încarnării”, în însăși persoana lui Iisus din Nazaret, însă și în toți cei care, urmându-L, acceptă să fie numiți „fii ai lui Dumnezeu”, pentru că, așa cum ne spune Sfântul Paul, „Căci pe cei pe care i-a cunoscut mai înainte, mai înainte i-a și hotărât să fie asemenea chipului Fiului Său, ca El să fie întâi născut între mulți frați”.

Condiția divină sau experiența unității (*unio*) ni se poate revela într-un moment în care ne așteptăm cel mai puțin, de aici ne apare această experiență ca fiind o grație, precum și din faptul că nu poate fi anticipată, nu poate fi concepută dinainte (finitul nu poate concepe infinitul) pentru a coborî mai apoi în templul manifestării. După această experiență putem rămâne, pentru un moment îndelungat, dacă nu pentru totdeauna, în această stare contemplativă, în această simțire a unei Prezențe suverane: „El în mine, eu în El” (*contemplatio*). Acest prezent sau această prezență luminează și încălzește sufletul (*oratio*), răspunde intuiției noastre cele mai profunde (*meditatio*), rămâne neîncetat în memoria noastră (*ruminatio*) și ne face inteligenți – *intelligere*, „a citi înăuntru” – (*cogitatio*), capabili de a citi cu toate simțurile noastre cărțile Scripturii, cartea naturii și toate ecourile marii cărți a Vieții (*lectio*); ca și cum ar exista în Real o dorință de a fi cunoscut (un principiu antropic), o dorință de a fi citit. A spune că Logosul devine carne înseamnă a spune că Spiritul se încarnează în literă, se face lectură pentru ca noi să devenim cititorii.

În nemișcare sau în mișcare, totul poate deveni *lectio divina*.

6. Scara Numelui

În tradiția creștin ortodoxă, Numele lui Iisus, fie că e vorba de nemișcare sau de mișcare, este cel ce dă sens și verticalitate statului și mersului. Numele lui Iisus reprezintă scara pe care cel care meditează, precum și pelerinul, trebuie să o parcurgă pentru a uni în ei pământul cu cerul, materia cu spiritul, lumea cu Regatul, umanul cu divinul. Iisus este el însuși scara, Anthropolul, Arhetipul Sintezei, „plenitudinea (*pleroma*) Aceluia care împlinește totul în noi”.

De asemenea, pentru creștinul ortodox nu există decât o singură durere, o singură teamă, aceea de a fi separat de El. Ceea ce, evident, este imposibil, deoarece Întregul (*pleroma*) este mereu acolo, însă se poate întâmpla să nu îl mai conștientizăm (prin uitare, neglijență, refuz, disperare...), putem să nu îi mai simțim Prezența, să fim în afara spațiului-templu, străin și exilat pe pământ. La această „perversiune” a mentalului sau a mințitului care ne face să credem că ne aflăm în afara Anthropolului, în afara Întregului, separați de Realul suveran care are aici imaginea lui Iisus, este vorba să opunem „conversia”,

care, printr-o anamneză neîncetată ne readuce la Real, ne reamintește că Acesta este acolo, că nu ne abandonează niciodată, că dragostea sa, viața, conștiința sunt însăși fundamentele existenței noastre: „fără El, nimic”.

De unde și importanța de a ne reaminti Numele Său, „în orice moment, în orice loc”. Să negăm realitatea arhetipală a lui Hristos în fiecare om înseamnă să fim lipsiți de umanitate și de divinitate, să nu mai avem control asupra celor două capete ale scării, să nu mai poposim în Întreg (în Arhetipul Sintezei). Descoperirea și realizarea Arhetipului Sintezei este scopul așezării și al drumului, înseamnă să urci și să cobori scara meditației.

Lectio

Mai întâi trebuie citit Numele: „Iisus” este traducerea grecească ebraicului *Iisus*. Pentru că este vorba despre un substantiv propriu, este fără îndoială preferabil să nu se traducă, pentru că a-l traduce ar însemna să-l și privezi de toate rezonanțele pe care acest substantiv le are în ebraică. Regăsim în literele care îl alcătuiesc un ecou al Numelui de nepronunțat YHWH (*yod-he-vav-he*), „Ființa care este ceea ce El este”, „Cel care a fost, care este și care va veni”. Apocalipsa după Ioan va vede în Iisus unul dintre Numele Inefabilului. Iisus este „Numele celui fără de Nume” tot așa cum El este „vizibilul Invizibilului”, palpabilul intangibilului, chipul celui fără chip, manifestarea sau încarnarea Ființei increate. Simpla citire a Numelui lui Iisus ar putea să ne scufunde departe, în profunzimile „Numelui de dincolo de toate Numele”.

Literalmente, Iisus înseamnă „YHWH salvează”. „Eu sunt” înseamnă vindecare, salvare, eliberare (sensul

cuvântului *soteria* în greacă), ne face să respirăm adânc (sensul cuvântului „salut”, în ebraică *iesha*). Invocarea numelui lui Iisus înseamnă să respiri infinit, să invoci și să recunoști prezența lui „Eu sunt” și a Suflului său din noi. Această Prezență ne salvează, ne vindecă, ne eliberează; noi inspirăm din infinit, expirația ni se întoarce în infinit, între aceste două infinituri este locul nostru. Numele lui Iisus este mai mult decât varianta unei Tetragrame, este dezvoltarea ei, revelația că fondul Ființei este Dar, YHWH este Iisus, Salvare pentru cei care îl invocă.

„«Eu sunt» m-a trimis către voi”, spunea Moise. „Eu sunt” de această dată este „printre noi”, „înăuntrul nostru”, El este „Emmanuel” (Dumnezeu cu noi), El este Iisus, Suflul infinit al celui ce va fi întotdeauna Viu.

Să știm că și corpul nostru și corpul Universului sunt un suflu în Suflul său, ar trebui să ne facă mai ușori.

Cogitatio

Când știm numele cuiva, vrem fără îndoială să știm și cine este acest cineva. Apropo de Iisus, ancheta este infinită, studiile istorice nu lipsesc nici ele, la fel și exegezele evanghelice menite să ne transmită vorbele sale. Rezumând toate aceste studii într-o manieră incompletă, aş putea recunoaște cel puțin douăsprezece fațete ale acestui „Om nenumărat”, douăsprezece fațete care nu vor fi niciodată diamantul complet, ci doar una dintre sclipirile lui.

Conform mărturiilor evangheliilor, este vorba despre:

- O ființă umană despre al cărei fizic se cunosc prea puține, însă „nimeni nu a mai vorbit ca acest om”, spune un centurion roman. Se poate remarca faptul că

este un „om liber”, care nu acceptă etichetele atribuite persoanelor, frecventează prostituatele, prietenii banilor (publicanii), precum și fariseii cu care discută adesea; este un bărbat evreu care își practică religia, care participă la oficiile sinagogii și merge împreună cu părinții săi în pelerinaj la Ierusalim.

- Este un învățător, adică un rabin. Discipolii săi îl numesc *rabbi*, Maria Magdalena *rabbouni*, ceea ce presupune o intimitate mai profundă cu unii dintre discipolii săi. Faptul că printre discipolii săi se aflau și femei era un lucru șocant la vremea respectivă. Felul în care interpreta Tora era în același timp tradițional și nou, ceea ce provoca adesea polemici.
- Acest învățător era, de asemenea, și un profet care anunța distrugerea Templului și, la fel ca toți profeții invita la convertire, la întoarcerea la YHWH, la Prezența sa în Suflul (*pneuma*) lui „Eu sunt”.
- Acest profet era și un taumaturg, un vindecător. Din acest motiv majoritatea oamenilor îl urmau, pentru a fi vindecați fizic și psihic. Un terapeut excepțional, era în stare să învie morții (vezi Lazăr) și de a restabili informația pierdută într-un organism bolnav.
- Acest bărbat, rabin, profet, terapeut, era de asemenea și înțelept. Nu se mulțumea cu a vorbi și a face: el era. Spre deosebire de farisei, el era, el făcea ceea ce spunea, încarna Tora, iar simpla sa prezență sau liniște îi afecta pe cei care îl înconjurau.
- Pentru unii, tot conform mărturiilor evangheliilor, acest bărbat era mai mult decât un înțelept și un profet, era acela despre care vorbeau înțelepții și profeții. Iisus era *Messiah* așteptat de întregul Israel, cel care

împlinea în corpul și comportamentul său Tora lui Moise și învățăturile înțelepților și ale profeților.

- Mai mult chiar, pentru unii, asemenea lui Ioan Evanghelistul, el era Logosul încarnat, YHWH însuși într-un corp de om. Imaginația sau Informația creatoare pe care Ioan o vedea lucrând în natură, precum și în cuvintele și gesturile maestrului și prietenului său.
- Pe aceste baze „evangelice” (și ar mai trebui citate câteva), vor fi elaborate numeroase teologii, insistând pe una sau pe alta din nenumăratele fațete ale diamantului pur. Va fi comparat și cu diferitele manifestări sau încarnări ale Ființei sau ale Realului suveran din diferitele tradiții spirituale ale umanității. Unii vor recunoaște în Iisus Arhetipul Sintezzei, Acela care adună în El ceea ce Imaginația creatoare a produs mai uman și mai divin de-a lungul timpului. „Arhetip” și în sensul în care Iisus nu ar fi doar o ființă istorică, „exterioară”, ci structura internă a oricărei ființe umane în devenirea sa – Anthroposul – „cu adevărat Dumnezeu și cu adevărat om, fără confuzie, fără separare”; împlinire și recapitulare (*apocatastasis*) a tot ceea ce trăiește și respiră.

Studiul, *cogitatio* este fără final, înțelegem că această a doua bară a scării ar putea ocupa o viață întreagă și am putea face o meserie din acest studiu, însă, din nou, pentru pelerin și pentru cel care meditează este doar una dintre etapele drumului. Iisus va fi mereu mai mult decât ceea ce vom putea ști sau înțelege. Va rămâne mereu necunoscut pentru cei care Îl cunosc cel mai bine, va rămâne mereu un

pământ ferm, dar și un vertij pentru cei care au vreun fel de intimitate cu El.

Ruminatio

Ruminarea, sau rememorarea Numelui lui Iisus, conduce spre un alt mod de relaționare cu El, nu mai este vorba despre o anchetă intelectuală, ci de căutarea unei intimități. „Noaptea voi pomeni Numele tău”, spunea psalmistul; numele unei persoane este un pic din parfumul acesteia și din prezența sa, care devin sensibile. Oricât de mare ar fi depărtarea sau noaptea, „eu voi pomeni Numele tău” și voi fi mai puțin singur sau, dimpotrivă, voi pomeni Numele tău și mă voi regăsi departe de Tine, într-un exil insuportabil: „Unde ești tu, lumina mea?”

Numele este câteodată un cântec, câteodată un țipăt, câteodată o recunoștință, câteodată un apel. Invocarea Numelui va învălui toate climatele emoționale sau psihice ale aceluia care le invocă.

În practica isihasmului, Numele se va armoniza cu Suflul, „Io”... la inspirație,... „sua” la expirație (același ritm ca „Yah”... la inspirație,... „hou” la expirație, din Tetragramă).

În acest fel, rememorarea Numelui ne face să revenim la Conștiința Suflului care îl poartă, în prezența lui „Eu sunt” care respiră în noi, în tot, în toți.

Meditatio

Pătrundem atunci în meditația propriu-zisă, în această intuiție a Ființei mereu și peste tot prezentă. Suflul Numelui său este firul care ține toate lucrurile unite; nu este vorba

despre o cunoaștere teoretică, ci despre o experiență care se aprofundează. Heraclit vorbea despre Logosul care este „legătura care ține toate lucrurile la un loc”, alți filosofi și oameni de știință din Orient și Occident au insistat pe această „interrelaționare” sau „interconexiune” care ar fi Realitatea însăși. Pentru cel care meditează și respiră Numele Iisus, aceasta are savoarea unei evidențe.

Oratio

Această salvare poate căpăta o conotație afectivă: Iisus, Logosul a cărui intuiție am putea-o avea, se poate revela ca fiind Prea-Iubitul. Atunci, important este să iubești și să fii iubit, Iisus devine dragostea de viață, o dragoste care ne eliberează de orice alte dragoste sau ne face capabili să le trăim la adevărata valoare, fără idolatrie și fără dispreț. Nu este vorba despre o debordare afectivă sau sentimentală, proiectare asupra unei ființe ideale a Dragostei la care visăm sau care ne lipsește, este mai degrabă descoperirea unei dragoste infinite pentru care toate dragostele noastre reprezintă o participare și o reflectare.

După deschiderea inteligenței urmează deschiderea inimii, accesul la o nouă viziune sau profunzime a Realului. „Eu sunt” nu este doar Acela care este, El este Acela care iubește. „Dumnezeu este Agape”, spunea Sfântul Ioan.

Iisus este revelația că această dragoste nu este un vis, El s-a încarnat, a fost și va fi întotdeauna refuzat, crucificat, trimis la moarte și totuși nu încetează să rămână viu, să reînvie continuu în inima acelor care Îl primesc și care cred în El.

„Unde îți este, moarte, biruința ta? Unde îți este, moarte, boldul tău?”

În Numele lui Iisus, „forța invincibilă a umilei Dragoste” începe să se arate în timpul lui *oratio*, ne lărgește „spațiul cortului”, inima ne devine „fereastră”...

Contemplatio

„Și nu eu mai trăiesc, ci Hristos (Iisus, *Messiah*) trăiește în mine”, spunea Paul din Tars. Duhul său este cel care ne animă de acum înainte. Iisus nu mai este un subiect de studiu, El nu mai există doar în memoria mea intuitivă sau afectivă, El este Viața vieții mele, Sângele sângelui meu, Suflul suflului meu, Conștiința conștiinței mele, Dragostea dragostei mele, Ființa ființei mele, „Eu sunt”-ul care sunt.

Nicolas Cabasilas vorbea despre viața *întru* Hristos (stimulată și hrănită prin sacramele). Este vorba despre *contemplatio*, de a te afla *în* templu, iar templul este însăși Prezența lui Iisus, oriunde am merge, orice am face.

Să Îl lăsăm să fie, să Îl lăsăm să iubească devine marele nostru exercițiu, unica noastră disciplină; toate cuvintele noastre, toate actele, își înfig în El rădăcinile. Iisus nu mai este un model ce trebuie imitat din exterior, este o sursă de Viață care trebuie lăsată să trăiască și să țâșnească din exterior.

Unio

Până unde ne poate duce meditația asupra Numelui lui Iisus? Putem merge mai departe de această contemplare pe care tocmai am evocat-o? „Și unde Mă duc Eu, voi știți și știți și calea”, spunea Iisus în Evanghelia după Ioan.

„Unde locuiești?”, au întrebat discipolii pe marginea Lacului Galileei. Unde este locul lui „Eu sunt”? Într-acolo

ne conduce Numele lui Iisus, în inima Ființei care înseamnă relație.

„«Eu sunt» este Tatăl și Tatăl este în mine.”

„Precum m-a iubit pe mine Tatăl, așa v-am iubit și eu pe voi.”

„Rămâneți întru iubirea mea.”

„Dacă păziți poruncile mele, veți rămâne întru iubirea mea după cum și eu am păzit poruncile Tatălui meu și rămân întru iubirea Lui...”

Stranii cuvinte redade de către Ioan teologul, a căror amploare simbolică și ontologică este încă greu, dacă nu imposibil de înțeles. Pentru că este vorba despre o revoluție în istoria filosofiei și a religiilor. Ființa, Unul, apare nu ca o substanță indivizibilă, ci ca o relație. Un „Eu sunt cel care este”, un „Eu sunt cel care iubește” nu ar putea subzista dacă nu ar exista un altul pe care să-l iubească.

Abisul de liniște spre care ne conduce Iisus – „Eu sunt” – este un abis de comuniune.

Tot așa cum Trei-ul din Trinitate nu reprezintă o cifră (o cantitate), cuvântul „relație”, aici, la acest nivel al ființei și al conștiinței, are un cu totul alt sens decât acela pe care i-l atribuim în mod obișnuit. Când spunem că uniunea spre care ne conduce meditarea asupra Numelui lui Iisus este o relație de nedescris, „viața trinitară”, spun teologii (ca și cum ar ști despre ce gen de viață este vorba), înseamnă doar că nu este vorba despre o disoluție în Unul, de o dispariție în Unicul, de o aneantizare a Ființei.

Despre ce este vorba?

„Despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă”, scria filosoful Ludwig Wittgenstein – atunci de ce încă mai încercăm să spunem? Teologii și misticii să fie ei mai

puțin înțelepți decât filosofi din acest punct de vedere? Dacă așezarea noastră este cu adevărat silențioasă, cel puțin să lăsăm în partea cea mai înaltă precum și în partea cea mai joasă a scării liniștea lor, aceea din care vine și se întoarce Numele – acest spațiu din care provine și în care se întoarce Suflul...

7.

Maestrul Eckhart, un itinerar al eliberării interioare

Jean Klein îmi ceruse un text despre Maestrul Eckhart pentru revista sa, *Être*. La puțin timp după apariție, am primit o scrisoare care m-a atins foarte tare, provenea de la un om evident instruit și de vârstă matură: „Domnule, tocmai mi-am vândut biblioteca, era imensă, am păstrat doar aceste câteva pagini pe care le-ați scris despre Maestrul Eckhart. Acestea îmi vor fi de-ajuns pentru tot restul vieții mele, sper că voi atinge această libertate la care ne invită Maestrul Eckhart...”

Iată aici acele câteva pagini.

Un maestru autentic nu își va atașa niciodată discipolii de el, mai degrabă îi va conduce spre acea libertate esențială pe care fiecare o poartă în el, spre acest centru interior de unde țâșnesc din ce în ce mai spontan cuvântul, liniștea, actul just.

Maestrul Eckhart se adresează unor persoane suficient de angajate pe calea spirituală pentru a nu mai fi nevoie să le

amintească regulile elementare ale eticii, ale rugăciunii și ale ascezei; le propune mai degrabă un itinerar de eliberare interioară: a lăsa să fie, a trăi fără de ce, a umple vidul, a fi Fiul. Acestea sunt etapele majore ale acestui itinerar.

Atașarea, fie ea de lucruri sau de persoane, de idei sau de reprezentări, reprezintă pentru maestrul Eckhart primul obstacol pe drumul spre libertatea noastră fundamentală; chiar atașamentul de propria sănătate, de realizarea atât de necesară primelor momente ale vieții spirituale poate deveni un obstacol.

„Domnul nostru spune: «Și oricine a lăsat case sau frați, sau surori, sau tată, sau mamă, sau femeie, sau copii, sau țarine, pentru numele Meu, înmulțit va lua înapoi și va moșteni viața veșnică» (Matei 19:29).

Însă dacă vei renunța la toate acestea pentru a lua înapoi înmulțit și pentru a moșteni viața veșnică, înseamnă că nu ai renunțat la nimic; și chiar dacă vei renunța la ele pentru o recompensă de o mie de ori mai mare, tot nu ai renunțat la nimic. Trebuie să renunți la tine însuși și total, doar atunci vei fi renunțat cu adevărat. Într-o zi, un om a venit să-mi spună că abandonase nenumărate bunuri, pământuri și bogății pentru a-și păstra sufletul. Ah! mi-am spus atunci, atunci nu ai lăsat mare lucru! Nu ești decât orb și nebun, atât timp cât te mai gândești la puținul pe care l-ai lăsat; omul care s-a abandonat pe sine se simte atât de eliberat, că lumea nu îl mai poate face să sufere. Cu cât este mai aproape de dreptate, cu atât este mai aproape și de libertate. El este libertatea însăși¹.”

Pe scurt, abandonează-te ție însuși și vei fi liber. „Grația constă în a uita”, spunea Bernanos.

¹ Maître Eckhart, „Je vous ai choisis du monde”, în *Sermons*, trad. Jeanne Ancelet-Hustache, Le Seuil. Colecția Points, 2003.

Cel care a renunțat la sine însuși nu mai are nimic care să îl lege de lucruri, iar această detașare totală este însăși condiția care ne va permite să vedem lumea, lucrurile, persoanele așa cum sunt ele, în „etalarea lor esențială”, după expresia lui Heidegger.

Maestrul Eckhart ne invită să ne mișcăm altfel în mijlocul a ceea ce ne înconjoară, fără vreo voință de putere sau posesiune: fără ego. Să lăsăm să treacă, să lăsăm să fie ceea ce este, așa cum este, nu e o atitudine pasivă sau indiferentă în sensul obișnuit, ci înseamnă să refuzi să transformi totul într-un „a avea”, într-un obiect. Înseamnă să redăm lumii libertatea esențială și să ne deschidem posibilității de a „fi cu”, fără a domina, fără a poseda. Privirea eliberată de dorințe și interpretări devine vizionară; percepe ființele în identitatea lor supremă și pasageră. Lasă-l pe celălalt să fie celălalt, nu îl mai copleși cu dorințe sau sfaturi, ci dă ascultare uniunii și diferenței.

Lasă pasărea să fie pasăre: nu îi mai lua zborul.

Lasă trandafirul să fie trandafir: să îl privești cu ochii tufei de trandafiri.

A trăi fără a întreba „de ce”

Așa cum există în noi dorința de a poseda, o căutare legitimă a siguranței psihice, există de asemenea și o dorință a sensului, o nevoie de a explica lumea, de a ști de unde venim, unde ne aflăm, încotro mergem, căutare la fel de legitimă a siguranței psihice și intelectuale. Eckhart, maestru în teologie, a răspuns adesea într-o manieră pozitivă și liniștitoare elevilor săi, însă i se întâmpla să le spună celor ce se arătau mai interesați sau celor care

erau suficient de pregătiți pentru a înțelege: „Universul nu întreabă «de ce».”

„Când nu mai întrebăm de ce, Fiul se naște în noi!”

Trei secole mai târziu, Angelus Silesius va relua aceeași temă în al său *Pèlerin chérubinique*, o culegere de aforisme în care se transformă în versificatorul doctrinei lui Eckhart:

„Trandafirul nu întreabă «de ce», el înflorește pentru că înflorește.”

În anumite clipe ale existenței noastre, motivele pentru care credem că merită să trăim par să se prăbușească. Să acceptăm lipsa de sens, absurditatea anumitor situații sau a condiției umane în general înseamnă să accedem la un sens mai înalt, inaccesibil logicii noastre ordinare, înseamnă să ne eliberăm de nevoia de a justifica existența printr-o anumită ideologie, fie ea chiar generoasă. Motivele noastre de a trăi își au originea în aventurile egoului.

Să trăiești fără a întreba de ce ne conduce la un alt fundament: lumea ar putea să nu existe, ea atârnă de un act de libertate esențială, al cărui mister nimeni nu a reușit să-l deslușească vreodată.

Să trăiești fără a întreba de ce, înseamnă să devii una cu existența însăși, să aderi la Inteligența creatoare care informează realitățile psihofizice și le permite să fie ceea ce sunt. Explicațiile și reprezentările noastre riscă să se substituie Realului. Să trăiești fără de ce ne permite să-l percepem în ceea ce este inefabil în el; înseamnă să practicăm ignoranța doctă, „eu știu că nu știu nimic” de

¹ Maestrul Eckhart, „Heureux ceux qui ont faim et soif de justice”, *ibid.*

care vorbea Socrate; înseamnă să ne eliberăm de schemele și de amintirile în care mentalul se obscurizează și închide lumea.

Înseamnă să trăiești în mirare și să „accepti această mirare ca pe un sejur”.

Realizarea vidului

În momentul în care nu mai suntem atașați de nimic, când nu mai căutăm sensul lucrurilor sau evenimentelor lumii, ceea ce ne înconjoară și ceea ce ni se întâmplă pare să-și piardă consistența, ca și cum substanța ființelor ar depinde de intensitatea tensiunilor noastre afective și raționale.

Să lași lucrurile în voia lor și să trăiești fără să întrebi de ce ne conduce spre realizarea vidului:

„Toate creaturile sunt un neant pur, prin asta nu vreau să spun că sunt mici sau că nu contează, ci sunt un neant pur¹.”

Eckhart este aici fidel învățăturii prologului Sfântului Ioan: toate lucrurile există întru Logos, iar fără Logos nu există nimic; creaturile nu au existență independentă, ci doar subiectivă. Atunci când această subiectivitate a fost purificată prin detașarea și inacțiunea mentalului, mai rămâne doar evidența, obiectivitatea fulgerătoare a neantului nostru. Omul capabil să îndure această străfulgerare este eliberat de iluzia și dorința de a trăi, atinge „ceva” în el care este dincolo de spațiu și timp. Sălașul său este dincolo de moarte. Să accepți neantul

¹ Maestrul Eckhart, „Tout don est excellent”, *ibid.*

înseamnă, de fapt, să te alături Sursei increate ce face posibilă orice manifestare.

„Există «ceva» în suflet care este increat și de necreat. Dacă inima întreagă ar fi fost așa, ar fi fost increată și de necreat¹.”

Atunci când acest „fond” a fost atins, nu mai poți vorbi despre Dumnezeu în aceeași manieră, nu îl mai poți idolatriza sub forma unui concept sau a unei prezențe maleabile după bunul plac al capriciului uman; El devine această „zeitate” despre care vorbea Eckhart, caracterizată doar prin termeni negativi.

Nici una dintre analogiile împrumutate spațiului și timpului nu convin atunci când este vorba despre Dumnezeu. El este Imuabilul, Negânditul; ar fi mai bine să spunem că „nu există”, că este „neantul pur”, decât să-l îngrădim în concepte; atunci spiritul intră într-o vacanță esențială și, dincolo de orice reprezentare, se unește cu Necunoscutul care îl va aprofunda până în adâncuri.

Această experiență a vidului, deși este dureroasă pentru ființa creată, nu este o experiență patologică, o incapacitate de a trăi, ci este însăși condiția necesară unei noi nașteri: viața Increatului în noi.

Să fii fiu

„Am spus-o deja adesea, există o forță în inimă care nu are legătură nici cu timpul, nici cu carnea; emană din spirit și rămâne în spirit și este complet spirituală. În această putere, Dumnezeu înverzește și înfloarește total, în toată bucuria și toată onoarea; acolo domnește o bucurie suverană și o fericire atât de mare, că

¹ Sermon XIII, *ibid.*

nimeni nu ar ști să vorbească despre ele pe îndelete. Pentru că, în această forță, «Tatăl etern își creează fără răgaz Fiul etern»¹.”

Să lași lucrurile în voia lor, să trăiești fără să întrebi de ce, să realizezi vidul, în mod paradoxal toate acestea ne conduc spre a fi fiul, pentru că în acest vid Tatăl îl creează pe Cel care este Dragoste, Libertate esențială.

Am crezut că itinerarul eckhartian ne va conduce în afara creștinismului; dimpotrivă ne conduce spre ceea ce acesta are mai universal în el. Viața creștină nu este altceva decât Viața Fiului în noi, Lumina, Viața care luminează orice om care vine pe această lume. Dumnezeu nu poate altceva decât să se încarneze în vidul care tocmai s-a deschis în fața Lui sau care tocmai i s-a oferit; omul pătrunde atunci în momentul prezent al Inefabilului. Este prezent total, este liber total.

„Priviți! Acest om împărtășește aceeași lumină cu Dumnezeu: din acest motiv, nu există în el nici suferință, nici succesiune, ci o eternitate egală. În realitate, pe acest om nimic nu îl mai poate surprinde și toate lucrurile rămân esențialmente în el. Astfel, nu mai primește nimic din lucrurile care vin sau din hazard; el va fi mereu într-un prezent care, în toate timpurile și fără răgaz, va fi nou².”

„El trece pe pământ făcând bine.”

¹ Maestrul Eckhart, „Jésus entra”, *ibid.*

² *Ibid.*

8.

Înger, *nous*, sindereză: steaua noastră

„Când va merge înaintea ta îngerul Meu!” Cine este acest înger, această stea care ne ghidează pașii?

„Evanghelia după Maria”² și teologii din secolul I îl numeau *nous*; teologii din Evul Mediu – „sindereză”. Această Lumină necreată, dincolo de facultățile umane obișnuite de analiză și cogniție, face legătura, înlăuntrul nostru, între Realitatea supremă și realitățile de zi cu zi, este „nobila limpezime”. Hadewijch din Anvers, beghină și mistică din secolul al XIII-lea, o descrie admirabil:

„O limpezime nobilă strălucește blând înlăuntrul nostru și se cere primită pe îndelete, fidelă, scânteia pură, steaua, viața a vieții sufletului nostru ce nu se desparte de Sursa dumnezeiască, unde Dumnezeu face să strălucească lumina Sa eternă. Revelație a interiorului nostru cel mai tainic, ce nu poate fi cuprinsă nici cu rațiunea și nici cu simțurile, ci numai prin dragostea unică;

¹ *Ieșirea*, Capitolul 23, 23, <http://www.bibliaortodoxa.ro/carte.php?id=32&cap=23>.

² Jean-Yves Leloup, „Evanghelia după Maria”, *op. cit.*

cei care o primesc pe cale supranaturală sunt transformați, de la scânteia intimă la o cunoaștere divină simplă¹.”

Să fie această stea, scânteie, o facultate pierdută? O modalitate de cunoaștere care ne permitea să accesăm Sursa tuturor tipurilor de lumină? Lumina care ne ajută să vedem lumina?

„Dacă ajungem la această limpezime impresionați de forța sa, disponibili și liberi de orice obiceiuri, de tot ceea ce se învață, se povestește sau se compune în hăul fără fund, vom vedea lumina în lumina sa.”

Maestrul Eckhart va dezvolta tema „intelecției” care cunoaște „ceea ce este” prin identificare efectivă cu „ceea ce este”; această identificare este posibilă doar în cazul în care Ființa este identică în esență cu intuiția. Aceasta cunoaște „ceea ce este” fiindcă este „ceea ce cunoaște” (este ea însăși „subiectul” cunoașterii). Această intelcție nu poate fi însușită, ea este dată omului când acesta se află în „mare disponibilitate”, fără așteptări, fără intenții, fără concepte, imagini sau reprezentări, pustiu pur.

„Ne-am vindeca de orice infirmitate dacă am trăi înălțați și împăcați, uniți și detașați, căci în scânteia superioară, unde primim limpezimea divină, nu există separare de Dumnezeu și nici vreun intermediar².”

¹ Hadewijch din Anvers, *Poèmes des Béguines*, traducere de J.-B. Porion, Le Seuil, 1954.

² Maestrul Eckhart, *Sermons*, op. cit., Predica XVIII.

Orice nume i-am da, „Buddha”, *nous*, „sindereză”, „stea”, „scânteie”, „înger”..., este vorba despre regăsirea „organului conștiinței Totului”, „ceea ce, odată cunoscut, face ca totul să fie cunoscut”, „ceea ce nu pierde după ce totul va fi pierit”, dar acest „organ” rămâne „necreat și increabil”.

„Greșiți profund

încercând să găsiți fragmente de lumină în afară, căci ea se află întreagă înlăuntrul vostru și vă eliberează total. Ca să deveniți maeștri ai acestei filosofii, nu vă afirmați: lăsați toate lucrurile în voi înșivă.

Ah, Doamne, cât de nobil

este acest vid liber

unde dragostea abandonează tot restul cu dragoste

și nu caută nimic în afara sa

fiindcă în Unitatea sa pură

închide eternitatea fericită¹.”

Recunoaștem în acest poem al lui Hadewijch ecoul lui „Mergi!” din Evanghelia. Hadewijch scrie:

„Mergi! Gol! Verticală, cu steaua, îngerul, lumina drept călăuză (...) din această lumină vine lumina în care te preschimbi (...)”².”

Steaua este semnul unei experiențe reale, a unei participări la un mod de cunoaștere suprarational, care ne luminează pașii, ni-i ghidează, îi precede... Să fie steaua o interiorizare a îngerului?

¹ Hadewijch din Anvers, *Poèmes des Béguines*, op. cit.

² Ibid.

Ce este un pelerin?

PARTEA A TREIA

Pelerinajul

Orice călător are nevoie de o stea călăuzitoare care să-i ghideze pașii. Acesta ar putea fi sensul profund al drumului până la Compostella. În această mișcare de abandon total, de renunțare de sine, pelerinii descopereau steaua care țâșnea: „Compost-stella”, steaua care țâșnește din pământ. Cu toții trebuie să ne descoperim steaua din miezul ființei noastre muritoare. Drumurile pe jos, meditațiile sunt și ele pelerinaje.

În Evul Mediu, pelerinajul era de multe ori o formă de penitență. Preoții le cereau credincioșilor să meargă la Sfântul Iacob de Compostella, la Ierusalim sau în alte locuri considerate sfinte. Pelerinajul nu însemna doar să mergi într-un loc anume, ci să îți regăsești și drumul propriei inimi, să îți regăsești axa, orientarea, adevărata natură.

Pelerinajul este cel care ne permite în același timp să călătorim dintr-un punct în altul și să regăsim acel punct central, acea busolă interioară care se găsește înlăuntrul nostru și care ne menține centrați.

PARTEA A TREIA Pelerinajul

Orice călător are nevoie de o sursă caldă și sigură care să-l ghidze pe drum. Acesta ar putea fi seninul profund al drumului până la Compostela. În această mișcare de abandon total, de renunțare la sine, pelerinii descoperă starea care este: „Compost-stella”, starea care înseamnă din păcate, că toți trebuie să se descopere starea din interiorul lor. În starea muritoare. Dincolo de jos, meditațiile sunt și ele pelerinaje.

În Evul Mediu, pelerinajul era de multe ori o formă de penitență. Pelerinii se căutau credincioși să meargă la sfântul loc de Compostela. În Ierusalim sau în alte locuri considerate sfinte, pelerinajul nu însemna doar să meargă într-un loc anume, ci să îți regăsești în drumul propriu timp să îți regăsești așa, orientarea, adică starea.

Pelerinajul este cel care ne permite în același timp să căutăm dintr-un punct în altul și să regăsim acel punct central, așa cum în interiorul care ne găsește în drumul nostru și care ne menține centrat.

1.

Ce este un pelerin?

Există tot soiul de pelerini; dintre animale, șoimul pelerin, asupra căruia prada are efect de magnet, rechinul pelerin, care migrează regulat în Atlanticul de Nord, greierii pelerini care, în lungi procesiuni aeriene, se îndreaptă spre culturile cele mai hrănitoare. Șoimul, rechinul și greierele au fost numiți, fără îndoială, „pelerini” deoarece instinctul le spune exact unde trebuie să meargă: apetitul este un ghid important, animalul pelerin este în totalitate orientat către ceea ce îl poate umple, obiectul dorinței sale este scopul său, fiind, în același timp, totul pentru el. Intensitatea și viteza „mersului” său sunt proporționale cu spațiul lipsei sale... Să fie la fel și la omul pelerin?

La rândul său, omul este un animal care nu se poate împiedica să nu caute ceea ce l-ar putea împlini și hrăni, și nu doar la nivel material (atunci n-ar fi decât un vânător, fără a fi încă pelerin). Omul cunoaște tipuri de foame afectivă și spirituală, nu trăiește doar cu pâine, ci și cu prietenie, relații, frumusețe, poezie...

Nu există și o nevoie de adevăr, de armonie? Și, dincolo de peisaje, o dorință de spațiu pur? Dincolo de cuvinte, o dorință de tăcere? Dincolo de ceea ce conștiința poate

cuprinde și înțelege, o dorință de conștiință pură? Un „dincolo” – de orice înțelegere, de orice obiect ce se lasă prins sau cuprins?

Ce dorință îl diferențiază pe omul care merge pe fața pământului de șoim, rechin sau greiere? Mai mult decât vânător, turist sau drumeț?

Vânătorul urmărește prada, un obiect ce poate fi prins și folosit ca hrană pentru el și cei din jurul său; nu ar suporta să se întoarcă cu mâna goală din călătorie, valizele trebuie să fie pline de amintiri și, în cazul vânătorilor de imagini, de suporturi ajutătoare, fotografii și filme video, să dea pe dinafară de impresii sonore și colorate. Dacă nu aducem nimic înapoi, la ce ne folosește să călătorim? Cunoștințele pe care le-am adunat astfel rămân însă în exterior; amintiri care nu schimbă nici trupul, nici sufletul... Turistul ar putea fi considerat un fel de vânător dacă tot ce caută el este strictul necesar și „hrănitor”, dar ceea ce îl neliniștește și îl incită cel mai mult este noul, și nu neapărat superfluul: noi ținuturi, noi chipuri, noi mașinării, noi impresii, noi senzații... Nu este aceasta un mod inteligent de a-ți îmbogăți sensibilitatea, viața emoțională și afectivă?

Suntem întotdeauna mai mult sau mai puțin rechini, șoimi și greieri; consumatori mai mult sau mai puțin vorace de tot ceea ce întâlnim în drumurile noastre... Astfel, trecem de la un obiect la altul, dorința odihnindu-se o clipă în satisfacția care îi este oferită, dar odată noul obiect „digerat”, foamea se întetește și mai tare, cursa se accelerează și, dacă am avea mijloacele financiare necesare, nu s-ar termina niciodată.

Turistul nu merge pe pământ, el aleargă, îl calcă în picioare, nu are timpul să contemple, nu are timp decât

să caute un nou obiect pentru dorința sa; abia sosit, el întreabă: „Unde mergem mâine?”. Nici o voce, nici un ghid care să îl întrebe: „Unde alergi așa? Ce cauți?”, atât de evident este totul, instinctul îl conduce: caută plăcere după plăcere... N-a plătit el oare prețul pentru asta?

Drumețul este cu siguranță mai „avansat” decât turistul; spre deosebire de turist, drumețul nu caută o plăcere între altele, un lucru, un obiect pe care să îl apuce și să îl consume (fie ele monumente, peisaje, trupuri tropicale sau bucătării exotice), el caută plăcerea, iar plăcerea sa este să meargă și să respire, să fie într-un loc nou pe care îl descoperă, într-un ținut ale cărui câmpuri le cutreieră și ai cărui locuitori îi descoperă... Fără să se gândească la ce ar putea lua ca amintire, drumețul merge din plăcerea de a merge, privește din plăcerea de a privi, își întâlnește seamănul pentru plăcerea întâlnirii; scopul său nu mai este obiectul, ci locul de trecere, se simte mai împlinit decât dacă ar încerca să-l posede...

Scopul drumețului sau al călătorului luminat nu este un loc sacru, exotic ori nemaivăzut sau altul, deși locurile respective există și îi stimulează mersul, ci mersul în sine; acesta nu rămâne la suprafața lumilor pe care le parcurge, ci le ascultă seva.

Pelerinul este fără nici o îndoială, cel puțin la început, vânător, turist, drumeț sau călător luminat, dar nimic din toate acestea nu constituie esența pelerinului. Să fie faptul că se îndreaptă spre locuri sfinte sau sacre?

Putem foarte bine căuta locurile sfinte și pe cele sacre în felul vânătorilor, apetitul spiritual este foarte dezvoltat la anumiți oameni. Aceștia caută obiecte care să le producă extazul, adică satisfacția... și, din emoții în emoții, din experiențe puternice și numinoase în experiențe puternice

și numinoase, ni se pare că ne apropiem de cer sau de mântuirea dorită. Putem foarte bine fi consumatori de lucruri spirituale, la fel ca și de lucruri lumești.

Drumețul spiritual sau călătorul luminat știe că nu există loc sfânt sau sacru; felul nostru de a merge pe pământ face un ținut sacru sau o regiune profană și, dacă iubesc locurile sfinte și sacre cunoscute și renumite ca destinații importante de pelerinaj, o fac pentru a călca pe urmele celor dinaintea lor care, datorită modului atent, respectuos și celebrator de a merge către ele, au recunoscut „Prezența”.

Ținta pelerinajului se regăsește în fiecare pas din drum, este Prezența care ne dă puterea să mergem, este Duhul care în anumite momente ne inspiră și ne ușurează pasul. Obiectul dorinței noastre se află cu siguranță la capătul călătoriei, dar ne însoțește încă de pe drum; nu mai este un obiect exterior, este forța vie care ne ține în picioare și ne face inima să bată, nu mai este un obiect care ne lipsește, este mișcarea Vieții însăși care ni se dă.

Pelerinul nu se deplasează din obiect al dorinței în obiect al dorinței (sacru sau nu), din loc în loc (sfânt sau nu), ci merge fără încetare către sine însuși... către „mai mult decât mine însumi și cu totul diferit de mine însumi”.

Turistul merge către ceva care pune capăt mersului său.

Drumețul merge către „mers” și plăcerea pe care acesta i-o oferă.

Pelerinul merge către cel care merge.

Fiecare pelerin se apropie de sine însuși, eliberat de toate falsele identități și toate valizele care îl îngreunează. Scopul său nu este un obiect al dorinței, ci Subiectul doritor, cunoașterea a ceea ce îl face să meargă, însuși principiul vieții sale.

Scopul este să facă dovada faptului că el este cel ce dorește, cel care trăiește prin mers. În acest moment, intrăm în *peregrinatio perennis*, care nu este o cursă epuizantă fără sfârșit ce ne conduce din obiect al dorinței în obiect al dorinței, ci mersul conștient al unei dorințe lipsite de obiect, care lasă să fie ceea ce este...

Lăsând să fie ceea ce este se revelează „Eu Sunt”, Cel pe care îl căutăm și care suntem deja. „Cel care este”, „cel care merge”, alfa și omega... Cel care exista la începutul pelerinajului nostru pe pământ, Cel care va exista și la sfârșitul pelerinajului nostru în timp. Prezența Sa este mai mult decât satisfacția și altceva decât lipsa, Ea ne împlinește și ne golește în același timp: „este mișcare și este repaus”, spune Evanghelia după Toma.

Pelerinul solitar merge pentru sine, către sine, ca să descopere neîndoios ceva mai mare decât sine...

„Pelerinul pentru pace” merge alături de ceilalți, pentru ceilalți, pentru pacea tuturor popoarelor pe unde îl poartă drumul său; dar mesajul lui de pace nu rămâne decât un discurs dacă pe drum nu se împacă cu sine și cu toți cei pe care îi poartă în amintire; o mulțime imensă a istoriei noastre personale, locuită de istoria familiei noastre, transgenerațională, colectivă și cosmică...

Scopul drumului este să ne împăcăm cu noi înșine pentru a ne împăca cu ceilalți, de aceea primii pași ai drumului ne poartă către sine.

Din punctul meu de vedere, Siegfried a fost „pelerinul scandinav”. Într-o noapte, Dumnezeu i-a vorbit: „Siegfried, inimă vitează, scoală-te! Cavaler-pelerin, salvează lumea! Adu-i pacea!...” Siegfried s-a trezit și, ca un pelerin-călător tot timpul pregătit, i-a răspuns: „Iată-mă-s, pune stăpânire pe mintea mea, inima mea, vintrele și picioarele mele,

condu-mă oriunde vei vrea, voi salva lumea, îi voi apăra comorile, îi voi aduce pacea..." Apoi, după ce a reflectat puțin:

„Dar lumea e mare, de unde să încep?

Cu țara mea, desigur, dar țara mea e mare, de unde să încep?

Cu orașul meu, bineînțeles, dar orașul meu e mare, de unde să încep?

Cu clădirea în care locuiesc, desigur, dar clădirea e mare, stau câteva familii în ea, de unde să încep?

Cu familia mea, desigur, dar cu cine din familia mea să încep?..."

Astfel, Siegfried, cavalerul-pelerin pentru pace, a ajuns la el însuși, dar și atunci s-a întrebat: „De unde să încep? Cu corpul, să mă împac cu propriile pulsuni? Cu inima, să mă împac cu emoțiile, fricile, așteptările, sentimentele mele? Cu mintea, să mă împac cu gândurile mele? Drumul este lung, dar cu siguranță de aici trebuie început..."

„Salvează lumea" înseamnă, de fapt, „scoală-te, îndreaptă-te spre tine însuși, caută și găsește pacea în tine, iar pe lângă tine se vor salva o mulțime"... Cum nu îi putem iubi pe ceilalți dacă nu ne iubim pe noi, nu putem aduce pacea în lume dacă nu suntem împăcați cu noi.

Este atât de evident că, la fel ca Siegfried, pelerinii pentru pace visează zi și noapte; mergând împreună îi aduce tot timpul cu picioarele *pe pământ*, vorbesc despre pace, dar nu sunt împăcați. Asta îi ajută să nu judece națiunile prin care trec.

Pelerinul nu este perfect, ci perfectibil, și de aceea merge.

E nevoie de atât haos pentru a face o stea...

2.

Ce fel de pelerinaj?

Ierusalimul este, poate, înainte de orice numire și definire, un important loc de pelerinaj. „Pelerinaj", în sensul obișnuit al cuvântului: călătorie a credincioșilor către un loc consacrat printr-o manifestare divină sau activitate a unui maestru religios (în prezent sau în trecut), pentru a-și prezenta rugămințile sau ofrandele, într-un spațiu sau context propice sau pregătit în acest scop (natural sau făcut de om).

Vizita la locul sfânt ca destinație finală este precedată de rituri de purificare (mersul fiind ritul privilegiat al acestei purificări), aceasta se săvârșește într-o comunitate în care pelerinii se pot recunoaște ca împărtășind aceeași credință, în prezența aceluiași Dumnezeu. Dificultatea, provocarea sau frumusețea Ierusalimului este că include mai multe locuri sfinte și, prin urmare, diferite destinații de pelerinaj și comunități diferite care nu par deloc să aibă aceeași credință, în ciuda faptului că fiecare dintre ele mărturisește că „nu există alt Dumnezeu decât Dumnezeu".

Până să se „recentreze” pe Ierusalim, Biblia ne povestește despre multe locuri de pelerinaj: Sichem, unde YHWH i s-a arătat lui Avraam, Betel, unde Iacob s-a luptat cu îngerul, Silo, unde s-a aflat la început Chivotul Legământului înainte de a fi mutat de către David pe dealul iebușilor sau Muntele Moriah. Când Solom i-a construit un templu, Ierusalimul a devenit locul de pelerinaj al întregului Israel, fiind o datorie ca fiecare israelit să urce aici de trei ori pe an ca să sărbătorească în Prezența lui YHWH care și-a făcut casă din Ierusalim.

„De trei ori în an să-Mi prăznuiești. Să ții sărbătoarea azimelor. Șapte zile să mănânci azime în timpul lunii lui Aviv cum ți-am poruncit, căci în acea lună ai ieșit din Egipt; să nu te înfățișezi înaintea Mea cu mâna goală. Să ții apoi sărbătoarea secerișului și a străngerii celor dintâi roade ale tale, pe care le-ai semănat în țarina ta, și sărbătoarea străngerii roadelor toamna, când aduni de pe câmp munca ta. De trei ori pe an să se înfățișeze înaintea Domnului Dumnezeului tău toți cei ai tăi de parte bărbătească¹.”

Armand Abécassis comentează acest text astfel:

„Adevăratul înțeles al pelerinajului este înfățișarea înaintea lui YHWH. Evreul trebuia să meargă la Ierusalim pentru a vedea și a fi văzut, pentru a se arăta lui Dumnezeu și pentru a i se înfățișa cu mâinile pline. Pelerinul urma să se facă recunoscut recunoscând, căci numai de către Dumnezeu se voia recunoscut și salutat. A se înfățișa lui Dumnezeu cu primele roade ale muncii sale însemna recunoașterea faptului că, în principiu, pământul îi aparținea și

¹ *Ieșirea* 23, 14-19.

că doar această recunoaștere – și cu sensul de „recunoștință” – îi dădea dreptul și posibilitatea de a folosi Pământul Făgăduinței¹.”

După distrugerea templului, Ierusalimul a rămas locul către care s-au întors toate rugăciunile și unde orice credincios își dorea să se întoarcă, marele pelerinaj către pământul strămoșilor, la Ierusalim, acolo unde Dumnezeuul său nu încetează să locuiască și să îl aștepte.

„Dumnezeu, ca Tată, Rege și Soț, acestea sunt manifestările divine la care aspiră iudeul, evreul și misticul și acestea și sunt funcțiile pelerinajului în tradiția biblică, talmudică și mistică. Pelerinul îl întâlnește astfel pe Dumnezeu ca Tată care promite și își salvează fiul; ca Rege care dictează constituția poporului său alcătuit din supuși; ca Soț al comunității evreiești ce îi devine rudă prin dragoste. Se remarcă faptul că, în familia patriarhală, experiența lui Dumnezeu ca Tată este cea care dă naștere, promite și revelează Legea primordială. În vremea așezării evreilor pe Pământul Făgăduinței și în jurul Templului este centrală experiența lui Dumnezeu ca Rege. Societatea ebraică trebuia, de fapt, să se protejeze de puterea politică și statul regal; profeții, ca și unii preoți, le-au reamintit acest lucru constant regilor și poporului. În final, aflați în exil, evreii răspândiți reiau simbolismul conjugal drag profeților, insistând să unească simultan toate cele trei manifestări divine. Tată, Rege, Soț și, în consecință, familie, societate și comunitate².”

„Cântarea treptelor” (Psalmii 120-134) exprimă rugăciunea și sentimentele pelerinilor, Iisus recitându-i când, conform Legii, urca de trei ori pe an la Ierusalim.

¹ Cf. Armand Abécassis, „Les pèlerins de l'Orient et les vagabonds de l'Occident”, *Cahiers de l'université Saint-Jean de Jérusalem*, nr. 4, Ed. Berg International.

² *Ibid.*

Dar Iisus anunță distrugerea templului, transformându-și trupul și trupul uman în adevărat Templu în care locuiește Dumnezeu; începând cu acel moment, pelerinajul nu mai are ca destinație nici acel munte și nici Ierusalimul. „Dumnezeu este Duh și în Duh și veghe” trebuie să îl preamărim și să îl găsim.

Pelerinajul în cadrul noii alianțe ale cărei baze le pune Iisus trebuie trăit în interior, către acel loc lăuntric unde își au originea Duhul și Conștiința, acolo și nicăieri altundeva se află „Tatăl nostru, Regele nostru, Soțul nostru”. Știm că pentru aceste cuvinte a plătit cu viața, căci în ochii contemporanilor săi era o blasfemie să afirmi că trupul fragil și muritor al omului poate fi casa sfântă a Eternului, Necreatului, Inaccesibilului...

Și cu toate acestea, unde să îl cauți în altă parte pe cel pe care îl căutam dacă nu în cel care îl caută? Nu i-a spus YHWH lui Avraam: „Mergi către tine însuși”? Iisus a fost răstignit, ucis, îngropat; mulți „martori” spun că „a treia zi a înviat din morți”. Pelerinajul său pământean a pășit peste pragul morții, El a mers până la capătul ființei Sale, descoperind, în profunzimile vieții sale muritoare, Viața fără de moarte...

Această „descoperire” a fost din nou „acoperită” într-un mormânt care mai târziu se va numi „Sfântul Mormânt”, care devine loc sfânt pentru întreaga creștinătate, locul său de pelerinaj... Mulți pelerini înarmați sau fără arme au murit pentru a apăra acest loc sfânt. Cu toate acestea, vocea care se aude din mormânt rămâne neauzită și azi: „Pentru ce-l căutați pe Cel viu printre morți? Nu e aici, a înviat”.

Să fie acesta unul dintre secretele pelerinajului creștin la Ierusalim: să te apropii cât mai mult de ceea ce este mort sau muritor pentru a auzi îndemnul de a „ieși de acolo” și de a te ridica în picioare (a învia) în perspectiva a ceea ce rămâne veșnic viu?

În tradiția islamică, pelerinajul este și el important. Tânăra comunitate musulmană care a emigrat la Medina în 622 adoptase la început ritualurile tradiției biblice, cum ar fi rugăciunea și pelerinajul la Ierusalim sau postul în a zecea zi a primei luni a anului, amintind de sărbătoarea Yom Kippur.

Abia spre anul 624, în urma disensiunilor dintre Mohammed și evreii care nu voiau să îl recunoască drept profet, la fel cum refuzaseră să-l recunoască pe Iisus ca Mesia, s-a dat ordin ca rugăciunea să se facă în direcția Kaabei din Mecca și ca pelerinajul să se facă tot la Mecca. Tot atunci s-a instituit și postul lunii de Ramadan. Tot atâtea moduri de a declara independența Islamului proaspăt născut față de ritualurile și pelerinajele anterioare.

Cu toate acestea, se spune că la sfârșitul timpului *qibla*, direcția în care se face rugăciunea va fi din nou Ierusalimul, la fel și pelerinajul, iar prin judecata lui Iisus vor fi recunoscuți „drept credincioși”... de unde și importanța „eschatologică” a Ierusalimului pentru musulmani. Dar în prezent, Mecca este direcția și, mai ales în timpul marelui pelerinaj (*hadj*) când își regăsesc, dincolo de diferențele etnice dintre ei, identitatea comună, în timpul pelerinajului *umma*, comunitatea (de musulmani) se recunoaște ca atare. Pelerinajul constituie unul dintre cei cinci stâlpi ai Islamului, fiind obligatoriu pentru fiecare musulman care are capacitatea fizică și pe cea financiară necesară (Coran III, 97). Înțelegem atunci de ce au fost

condamnați cei care au relativizat importanța pelerinajului la Mecca, reducându-l la un simbol exterior al pelerinajului interior pe care orice om trebuie să-l facă spre Kaaba, piatra neagră, în templul inimii.

Misticul Al-Hallâj ar fi avut aceeași soartă ca și Iisus după ce a afirmat: „Distrugeți Kaaba ca să o reconstruiți vie și în rugăciune printre îngeri”. Scopul pelerinajului nu este un loc exterior, o piatră neagră sau o prezență numinoasă, ci este Dumnezeu însuși care trăiește în inima omului purificat, circumambulația ritualică făcându-se în jurul Lui, axa sa în noi. Nu spune un *hadis* celebru că: „Cerul și Pământul nu Mă pot încapa, dar inima dreptcredinciosului Mă cuprinde”?

Pelerinajul vieții umane se rotește în jurul acestei axe fie că e simbolizată de Kaaba, de Muntele Moriah, sau de templul din Ierusalim; cu fiecare pas și cu fiecare rotație ne apropiem de Centru sau de Sursă: „În preajma Dumnezeului meu îmi fac rondul acestui antic turn, mă rotesc odată cu veacurile...”, scrie Rilke ca un ecou al mulțimii imense de pelerini, indiferent de tradiție, și cu filosofii care nu încetează „să se învârtescă în jurul problemei” al principiul sau originii, Sursei vieții, creatoare a tuturor năzuințelor noastre și drumurilor trasate de dorința de neostoit:

„Precum corul în jurul corifeului său, ne învârtim veșnic în jurul Principiului tuturor lucrurilor... și când îl contemplăm, ajungem la capătul dorințelor noastre și ne odihnim. Atunci nu mai suntem în dezacord, formăm în jurul său un dans în care sufletul contemplă Sursa vieții, Sursa inteligenței, Principiul ființei, cauza binelui, rădăcina sufletului¹.”

¹ Plotin, *Ennéades*, VI, 9.

Astfel, pe lângă pelerinajele religioase către aceste locuri considerate sfinte sau sacre, locuri de cult sau sărbătoare, există pelerinajul interior. Calea de parcurs este spațiul care ne desparte de Dumnezeu pe care îl căutăm cât mai departe pe pământ sau cât mai sus în ceruri sau noi înșine. Este timpul de care avem nevoie pentru a se absorbi proiecția; Cel pe care îl căutăm și proiectăm în afară există înăuntrul nostru. Este timpul unei euharistii; Cel pe care îl căutăm suntem noi...

Atunci de ce să mergem? Nu trebuie să faci eforturi ca să fii tu însuși, nu poți să fii altceva decât cine ești, nici să fii în altă parte decât unde ești! Toată lumea o spune sau pretinde că o știe... cu toate acestea, doar mergând simți asta cu adevărat; de aceea nu trebuie să opunem pelerinajul exterior celui interior. Ceea ce unește cele două tipuri de pelerinaj e chiar pelerinul, trup și spirit fără putință de a le despărți, vis și greutate...

Mersul nu este doar o cale de a-ți unifica eul (corp-inimă-suflet) – mintea își amintește în sfârșit că are picioare –, ci și de unitate cu Sursa și Principiul nostru fondator.

Liturghia din dimineața zilei de Paște ne spune: „Nu Îl mai căutați afară pe Cel ce este viu, El este înăuntrul vostru”. Când auzim aceste cuvinte, nu trebuie să ne oprim din mers, ci să căutăm așezarea.

De acum înainte, nu mai mergem spre cineva, ci mergem cu El, în El.

Pelerinajul își atinge scopul când ne face să intrăm în mișcarea Vieții care se oferă...

Atunci pelerinul devine „Cel care merge”: „motorul imobil”, cel care, reluând imaginea lui Dante și Aristotel, „face să se învârtască pământul, inima omului și alte stele...”

3.

Care este direcția?

Se spunea despre sfântul Bernard că avea chipul cuiva „întors către Ierusalim”. Locul de rugăciune nu este un loc, ci o direcție. *Mihrab*, unul dintre primele elemente constitutive ale moscheii, este o adâncitură în zid care marchează direcția exactă.

Cuvântul *qibla* în arabă are aceeași origine ca și *kabbalah* în ebraică. Rădăcina comună a acestora, *qabbala*, înseamnă „a se afla înaintea, în față”, „a primi”, „a transmite” și „a muta”. Gestul decisiv prin care se marchează îmbrățișarea credinței este „întoarcerea (sau orientarea) chipului”, vechi rit al deșertului. Avraam și-a „întors chipul” în acest fel, renegând idolii tribului și refugiindu-se în Unic. „Orientarea chipului înseamnă să îți dedici partea cea mai personală... interioritatea și, în același timp, toate accidentele de pe drum, evenimentele care ni se întâmplă, tot ceea ce ne cizelează chipul și ne șlefuieste trăsăturile¹.”

Poate tocmai pentru că este înaintea de toate o direcție pentru rugăciune, un loc de adunare și de pelerinaj,

¹ Nadjm oud-Dine Bammate, *Cités d'Islam*, Arthaud, 1987.

„o casă de adus laudă pentru toate popoarele”, Ierusalimul nu poate fi o capitală? Un „centru al lumii”, o axă de referință pentru toți credincioșii, cum ar putea fi el un simplu centru administrativ al statului?

Funcția Ierusalimului este una transcendentă, amintind tuturor națiilor că nu există așezări stabile sau siguranță în lumea aceasta – singura noastră sursă de forță și pace este puterea orientării noastre care nu este un altundeva spațial, ci un Altul mereu prezent, care transformă fiecare pas al nostru într-un loc de Prezență, o sărbătoare în Templu.

Dincolo de îndreptarea rugăciunii către Mecca sau Ierusalim, se pune întrebarea orientării noastre interioare, a *qiblei* noastre intime.

Orientarea către occident, soare apune, lumina care descrește simbolizează orientarea vieții către moarte, ceea ce le apare multora drept singurul sfârșit al omului și „destinul Occidentului”.

Orientarea către orient, soare răsare, lumina care crește simbolizează orientarea vieții și a modului de a privi către originea luminii, locul din care se naște soarele. O viață „orientată” este o viață care nu a pierdut gustul pentru orientul său și care veghează zi după zi la nașterea soarelui său. Unii consideră că diferența dintre filosofia „orientală” și cea „occidentală” ar fi bazată pe orientarea diferită a gândirii față de lumina originară, respectiv față de lumina în descreștere. „A trăi pentru lumină” sau „a trăi pentru moarte”, iată alegerea care ne ghidează destinele¹.

O altă orientare pare posibilă, simbolizată de nord; o lumină care nu vine nici de la soare răsare, nici de la soare

¹ Sau „a trăi pentru infinit”, ceea ce presupune acceptarea și depășirea propriilor limite.

apune, dincolo de creștere sau descreștere, dincolo de ceea ce numim naștere și moarte (remarcând că cele două sunt de neseplat). Orientarea către nord simbolizează lumina de sus, lumina polară care este dincolo de contrarii: „soarele de la miezul nopții” sau „noaptea de lumină”.

Această orientare pare să se fi pierdut, omul contemporan „și-a pierdut nordul” și nici nostalgiile orientale și nici „luciditățile” occidentale nu par să îl mai satisfacă. Mai multe legende, din diverse surse, ne amintesc că în vârful Templului se află o scară, scara lui Iacob și a lui Mohamed de când s-au urcat la cer. Scara amintește de această orientare a vieții umane către un alt tip de lumină care nu e nici din spate, nici din față, fără început și fără sfârșit. Este orientarea Ierusalimului terestru către Ierusalimul ceresc.

Dacă această orientare s-a pierdut, dacă Ierusalimul „și-a pierdut nordul”, sensul istoriei sale rămâne orizontal, cel al unei nostalgii și al unui destin ineluctabil, amestec al celor două; căci Ierusalimul este exact acest amestec de Orient și Occident, de speranță nebunească și angoasă pură.

Dacă Ierusalimul „își regăsește nordul” odată cu cei care sunt întorși spre el, sensul istoriei redevine vertical. Sensul vieții omenești este înălțarea care, bine înrădăcinată în materie și timp, se deschide altor dimensiuni ale Realității și care, din nivel de realitate în nivel de realitate, din lumină în lumină, se apropie de Lumina unică și esențială.

Sensul vieții omenești ca aprofundare sau înălțare către această Lumină pură a nordului, „soarele de la miezul nopții”, cheamă omul către o umanitate ce înseamnă maturitate, eliberare, atât de vastă, încât cuprinde și depășește dilemele Ierusalimului și lumilor pământene, rupte între extremele lor: Orientul și Occidentul¹.

¹ Cf. Jean-Yves Leleup, *Dictionnaire amoureux de Jérusalem*, Plon, 2010.

4.

Calea pelerinului

Dintre toate poveștile despre pelerinaje, „Pelerinul rus” este una dintre cele mai emoționante. În spatele acestui text aparent naiv, publicat în 1884 de un autor anonim, se ghicește învățătura adevărată care transmite într-un mod simplu tradiția isihastă...

Și noi, la fel ca acest țaran rus, suntem pelerini în mers, pe drum; dar către ce fel de trezire? În trecere pe acest pământ, trebuie să descoperim sensul acestui drum și al oboselii care uneori ne asaltează. Poate că și noi, ca și el, suntem dezamăgiți de cuvintele care ne flutură în fața ochilor o comoară la îndemâna noastră, dar pe care nu o putem atinge. Pelerinul merge din biserică în biserică, din predică în predică, din conferință în conferință. I se spune clar că Dumnezeu este Lumină limpede și pură și că a-l cunoaște pe Dumnezeu este să te trezești față de această Lumină „care luminează pe orice om venit pe această lume”. De acord! Dar cum nu vedem clar, sufletul ne este confuz, mintea agitată, cum să cunoaștem adevărata Lumină?

Ni se repetă că Dumnezeu este Iubire, Treime, Relație între persoane, fără confuzie sau separare și că „cine

rămâne în iubire rămâne în Dumnezeu, iar Dumnezeu rămâne în el”. Superb! E de-ajuns să iubim... Dar cum să iubim?

Chiar dacă avem cuvântul „iubire” pe buze, nu înseamnă că avem și gustul în inimă; nu ne suportăm semenii, îi iubim pe cei care ne iubesc, fără îndoială, dar cei care ne vorbesc de rău? Cei care nu ne acordă nici o atenție? Să-ți iubești dușmanii, da! Să fii iubire la fel cum smaraldul este verde, să faci „să strălucească soarele său peste cei buni și peste cei răi”, da! Dar cum?

Se mai spune și că „Dumnezeu este Viața, marele Duh care insuflă viață întregului Univers, prin El există și fără El nimic nu există”. Nu este doar această viață muritoare supusă în orice zi legilor entropiei, nu, El este Viața veșnică, Viața necreată care nu se trece.

Pelerinul se minunează, dar corpul îl doare, se simte fragil, ar fi de-ajuns un nimic ca să alunece și să dispară odată cu el toate ideile mari și frumoase despre nenăscut, necreat, cel ce nici nu se naște și nici nu moare. Dumnezeu este Viața veșnică, fie! Dar cum să știm asta trăind în timp? Cum să ne eliberăm de teamă, de angoasă? Cum să fim siguri că nu e doar vis, că puterea învierii lucrează deja în adâncul nostru? Cum să fim siguri de viața veșnică?

În apropierea călugărilor, pelerinul aude despre scopul vieții omului: *theosis* sau „îndumnezeirea”; i se repetă că „Dumnezeu s-a făcut om ca omul să se facă Dumnezeu”... Dumnezeu s-a făcut sarcofor (purător de trup) ca omul să devină pneumatofor (purător de duh).

Din nou, se minunează. I se spune clar că Dumnezeu, inaccesibil în esența Sa, poate fi totuși cunoscut prin energiile Sale, iar îndumnezeirea înseamnă participarea

la aceste energii încreate pe care discipolii le-au văzut izvorând din trupul pământesc al lui Iisus în timpul Schimbării la față. Scopul vieții omului este să cunoască acestea: „a lua parte la natura divină”, după cum spune Sfântul Petru. Dar „cum?”

Trebuie să primești Duhul Sfânt, căci Duhul Sfânt este Cel care ne face asemenea Fiului și în Fiu devenim una cu Tatăl. I s-a citat din Sfântul Irineu: „Dumnezeu Tatăl ne plăsmuiește cu ambele mâini, Fiul și Duhul Sfânt, și prin ei se lasă cunoscut.” Pelerinul este dispus să-l creadă, însă ar dori „să vadă”, „să simtă”, „să guste” pentru ca această participare să nu fie doar o imensă nostalgie.

Atunci i se spune: „Trebuie să te rogi, să te rogi neîncetat” și vei înțelege:

„Am auzit frumoase predici despre rugăciune. Dar nu erau decât învățături despre rugăciune în general: ce este rugăciunea, cât este de necesar să ne rugăm, care sunt roadele rugăciunii; însă despre felul cum se poate propăși în rugăciune nu vorbea nimeni. Am auzit și o predică despre rugăciunea făcută în Duh și despre rugăciunea neîncetată, dar cum se poate ajunge la o asemenea rugăciune nu se spunea. Astfel, ascultarea predicilor nu m-a luminat după cum doream. Rămânând nelămurit despre felul în care te poți ruga neîncetat, am renunțat la predicile de obște, hotărându-mă să caut cu ajutorul lui Dumnezeu un povățuitor încercat și cunoscător, care să-mi tâlcuiască ce înseamnă rugăciunea neîncetată¹.”

Astfel, timpul discursurilor și conferințelor a trecut, iar acum are nevoie de un om „încercat și cunoscător”: nu doar un cunoscător, acestuia lipsindu-i forța mărturisirii și

¹ *Pelerinul rus*, traducere din limba rusă de Arhimandrit Paulin Lecca, 1998.

transmiterii energiei; nu doar încercat, acesta putând să-l închidă în propria experiență, lipsindu-i discernământul să îl sfătuiască în diferitele etape ale drumului. Din unirea cunoașterii cu experiența se naște „starețul”, adică „maestrul” sau „părintele spiritual”.

Vine un moment în viață când nu ne mai putem mulțumi cu idei generale, avem nevoie să fim ghidați concret, supravegheați în desfășurarea experiențelor noastre.

În tradiția isihastă, la fel ca în toate marile tradiții, se insistă asupra acestei transmiteri de la persoană la persoană, „de la inima mea la inima ta”. Oglinda în care putem discerne calitatea sau iluzia acțiunilor noastre nu este o lege sau o regulă, ci o persoană. Inteligența și iubirea de Dumnezeu sunt mediate de privirea starețului a cărui cunoaștere ne luminează, iar experiența ne reconfortează.

Așadar, pelerinul își caută un ghid, un părinte spiritual, pentru a se descoperi ca Fiu unic întors în Spirit către „Singurul care este Tată”... Îl va întâlni în una dintre acele mănăstiri care prosperă în Rusia sfârșitului de secol XIX, cum ar fi Optimo unde s-au dus printre alți laici în căutare de îndrumare spirituală și Gogol, Dostoievski, Khorniakov, Soloviev, Tolstoi...

„Senatorul, țăranul sărac, studentul erau în mod egal pacienți în ochii Bătrânului, necesitând îngrijire spirituală... Unii îl întrebau: să-și căsătorească fiica sau fiul? Să accepte un post, să se mute în căutarea unei slujbe?... O țărană i-a cerut sfatul despre cum să își hrănească curcanii... și el a primit-o. La uimirea celor din jurul său, starețul a răspuns: întreaga ei viață stă în curcanii săi!”

¹ Jean Meyendorff, *Saint Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Le Seuil, col. Points, 2002.

Întreaga viață a pelerinului stă în următoarea întrebare: „Cum să mă rog neîncetat?” Starețul nu îi oferă discursuri lungi: după ce îi amintește că înțelepciunea și știința omului nu sunt de-ajuns pentru a primi darul lui Dumnezeu, că mai degrabă cu blândețea și umilința inimii îl primim, îl invită la practică. Această practică, deși a experimentat-o, nu a inventat-o el ci i-a fost transmisă. Metoda pe care o oferă îi este atribuită lui Simeon Noul Teolog în cartea în care sunt consemnate subtilitățile acestei „arte a artelor” care este rugăciunea, și anume, „Filocalia”. Trebuie remarcat în trecere că pentru cei vechi, rugăciunea este mai mult o artă decât o tehnică, adică este o „meditație cu inimă”.

„Filocalia” înseamnă literalmente „dragoste de frumusețe”; rugăciunea este arta prin care ne unim cu Frumusețea ultimă, ale cărei reflexe sunt natura, trupurile sau chipurile. Să te rogi înseamnă să mergi de la reflex la lumină sau să revii de la lumină venerând-o în reflexele sale. Dacă am dori să rezumăm în câteva cuvinte metoda pe care starețul o predă pelerinului, am putea spune: „Așază-te, taci, rămâi singur, respiră mai încet, coboară-ți inteligența în inimă, în timpul respirației invocă Numele, lasă-ți gândurile, fii răbdător și repetă des acest exercițiu”.

Regăsim elementele esențiale ale metodei isihaste: așezarea, tăcerea, singurătatea, respirația, centrul inimii, invocația, repetiția.

„Așază-te liniștit în singurătate, apleacă-ți capul, închide ochii, respiră mai încet, coboară-ți închipuirea înăuntrul inimii, adâncește-ți mintea, adică gândul, din cap în inimă. În timpul respirației spune: Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă. Încet,

cu gura sau numai cu mintea. Silește-te să alungi toate gândurile, fii liniștit, fii răbdător și repetă cât mai des această lucrare¹.”

După moartea starețului, pelerinul va descoperi prezența acestuia înăuntrul său; când va avea probleme, îi va cere sfatul la apusul soarelui, iar starețul va veni să îl învețe în vis. Prezența sa va continua să îl îndrume, devenind parte din înconștientul pelerinului ca arhetip al bătrânului înțelept căruia îi putem cere sfatul când ne apasă o trebuință sau o dorință mare.

Biblia și Filocalia pe care le cita neîncetat starețul rămân astfel singurele însoțitoare ale pelerinului, acesta continuând să verifice autenticitatea experiențelor sale în oglinda tradiției.

Pas cu pas, rugăciunea își croiește în el drumul, precum Avraam pelerinul „merge în prezența lui Dumnezeu”, iar faptul de a rămâne în Prezența sa, de a reveni la el neîncetat prin invocare, îl transformă și îl duce pe calea spre împlinire. Creștinul nu este mai bun decât alți oameni, nici mai inteligent, nici mai iubitor, atâta doar că merge alături de Cineva, rămâne în Prezența acestuia. Această Prezență, mai mult decât propriile eforturi, îl transformă.

În cuplu, se spune că bărbatul și femeia seamănă din ce în ce mai tare pe măsură ce îmbătrânesc. Trăind în rugăciune, în apropierea lui Dumnezeu, ajungem să îi semănăm: devenim ceea ce iubim.

„De atunci călătoresc săvârșind neîncetat rugăciunea lui Iisus, lucrul cel mai de preț și mai mângâietor din tot ceea ce am pe lume. Uneori merg până la șaptezeci de verste pe zi, dar

¹ *Pelerinul rus, op. cit.*

nu simt că merg, ci simt numai rugăciunea. Când mă pătrunde frigul puternic, spun mai cu stăruință rugăciunea și degrabă mă încălzesc. Dacă mă biruie foamea, chem mai des Numele lui Iisus Hristos și nu mai am nevoie să mănânc. Când mă îmbolnăvesc sau mă dor picioarele sau spatele, iau aminte la rugăciune și nu mai simt durerea.

Dacă mă supără cineva, e destul să-mi aduc aminte de mângâierea rugăciunii lui Iisus, pentru ca jignirea și supărarea să treacă și toate să fie uitate. Am devenit parcă un alt om, nu mă îngrijesc de nimic, nu mă preocupă nimic, n-aș privi la nimic din cele lumești și aș vrea să fiu mereu singur. Am o singură dorință, căpătată prin deprindere: să spun mereu rugăciunea și, când încep să mă ocup cu aceasta, devin foarte vesel. Dumnezeu știe ce se petrece cu mine.

Desigur, acestea sunt numai impresii sau, precum spunea duhovnicul meu, efectul naturii și al deprinderii; dar nu îndrăznesc încă să mă ocup de rugăciunea duhovnicească, cea dinăuntrul inimii...”¹

Citind această relatare, unii ar putea crede că rugăciunea este un soi de auto-hipnoză sau un drog psihic care te face să nu mai simți foamea, setea, durerea și jignirile. Nu spune chiar pelerinul că „a devenit parcă alt om”? Cu discernământ, el evidențiază cum toate aceste efecte puțin magice și miraculoase sunt rezultatul unei bune concentrări: „Efectul naturii și al deprinderii”. Nu există nimic supranatural practic în experiența grației în acest context. Pelerinul notează că nu este încă pregătit pentru „rugăciunea dinăuntrul inimii”.

Toate aceste efecte nu sunt căutate ca scop în sine, ele apar și, ca orice apare, vor și dispărea. Fără să te atașezi de ele, trebuie parcurse, fără a le respinge însă, fără teama de

¹ Ibid.

a deveni „alt om” și de a te simți „în această lume, dar nu din această lume”. Această trezire la o nouă conștiință și relativizarea lumii spațio-temporale în care ne-am obișnuit să trăim cu simțurile și cu rațiunea se dezvăluie în astfel de momente ca o lume între altele, un plan sau nivel între alte planuri și niveluri ale Realității unice.

Pe lângă aceste fenomene mai mult sau mai puțin extraordinare, rugăciunea inimii produce și un număr de efecte pe care practicantul trebuie să fie în stare să le recunoască fără să se îngrijoreze: o „anumită durere în inimă” – în cazul în care nu sunt primele semne ale unui infarct – poate fi un semn că inima începe să se deschidă, să devină permeabilă la „orice altă iubire”, și aceasta nu se poate fără o „anumită rană” despre care vorbesc și misticii occidentali, mai ales Sfântul Ioan al Crucii în *Văpaia vie a iubirii*:

„O, văpaie de iubire
vie, ce duios rănești
străfundul miez al sufletului meu...
O, tămadă arzătoare!
O, blagoslovită rană!
O, mână care blând le mângâi toate,
veșniciei știutoare...”

Atingere substanțială a lui Dumnezeu în substanța sufletului. „O, mână care blând le mângâi toate”. Limbajul pelerinului este mai puțin ales, dar experiența sa rezonază cu cea a lui Ioan al Crucii. Și el pomenește că după durere urmează o „căldură plăcută” și „un sentiment de alinare și pace”. Dumnezeu rănește și vindecă în același timp, El coboară și ridică, El înnegurează și iluminează.

Călătoria pelerinului este mai ales interioară, acesta își trece în revistă toate emoțiile, experiențele pe care le poate trăi o ființă umană, de la cele mai agreabile la cele mai dezagreabile, „nimic din ce este omenesc nu îi este străin”, și cu toate acestea rămâne un „trecător” prin toate. Nu se oprește în extaz, nu se complăce în suferință, aceasta este calea: „Fiți trecători!”.

Căldură, fierbere, ușurință, bucurie, lacrimi, tot atâtea manifestări sensibile care atestă „Prezența de nenumit” a Viului în el, dar mai importante decât aceste manifestări sunt „înțelegerea Scripturilor” și experiența Schimbării la față.

„În această vreme citeam, de asemenea, și din Biblia mea și simțeam că încep s-o înțeleg mai lămurit acum. Cu dreptate spun Sfinții Părinți că Filocalia este cheia care ne deschide tainele Sfintei Scripturi. Prin povățuirea ei, am început să înțeleg în parte sensul tainic al cuvântului lui Dumnezeu, a început să mi se descopere ce este omul lăuntric, omul tainic, al inimii, ce înseamnă adevărata rugăciune, ce este închinarea în duh, ce înseamnă «împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru», ce este negrăita mijlocire a Duhului Sfânt care suspină împreună cu noi, ce înseamnă «fiți întru Mine», ce înseamnă «dă-Mi inima ta», ce înseamnă «să te îmbraci în Hristos», ce înseamnă logodna Duhului în inima noastră, ce înseamnă cuvântul pornit din inimă: «Avva, Părinte» și altele, și altele.

Când am început să mă rog cu inima, tot ce mă înconjura mi se arăta într-un chip fermecător: pomii, pământul, văzduhul, lumina, toate parcă îmi vorbeau, zicând că ele pentru om există, mărturisind dragostea lui Dumnezeu față de om; am înțeles că toate se roagă, că toate dau slavă lui Dumnezeu. Am înțeles din toate acestea ceea ce Filocalia numește «cunoașterea graiurilor făpturilor» și am văzut mijlocul prin care se poate vorbi cu făpturile lui Dumnezeu¹.”

¹ Ibid.

Experiența Schimbării la față, alături de experiența Iubirii umile, este una dintre caracteristicile fundamentale ale vieții isihaste. La Muntele Athos, pe urmele lui Grigorie Palamas, se insistă mult pe realismul acestei experiențe care este garanția învierii noastre și participării la Lumina increată.

Kazantzakis remarca că avem tendința de „a-l umaniza pe Dumnezeu când, de fapt, ar trebui să deificăm omul” și să deificăm toți oamenii. Un exemplu din istoria artei ne poate arăta ce înseamnă „pierderea teologiei energiilor divine în lumea occidentală”. Corpul lui Hristos și cele ale sfinților erau altădată reprezentate înconjurat de lumină. Această lumină s-a transformat mai târziu în aureola din jurul chipului și a ajuns apoi o farfurioară deasupra capetelor lui Hristos și ale sfinților, ca și cum grația s-ar fi retras din trupul omului, nemaimanifestându-se în corp, ci planând ca o mică nebuloasă deasupra capului.

Pelerinul vede lumea transfigurată, adică i se revelează „flacăra lucrurilor”: lumea nu s-a schimbat, ochii săi s-au deschis prin rugăciune, devenind capabili să vadă gloria lui YHWH în trupul lumii.

Slava lui Dumnezeu în gândirea iudeo-creștină evocă experiența unei greutăți, a unei densități luminoase. Pentru noi, de multe ori slava, gloria nu înseamnă decât renume, traducere a cuvântului latin *dignitas*, puterea unei „aparențe”, pe când gloria unei ființe este pentru un semit realitatea sa fundamentală.

„Cerurile spun slava lui Dumnezeu¹”. Adică Inceatul este prezent prin energiile sale. Am pierdut viziunea „trupului energetic” al Pământului, nu mai vedem decât

¹ Psalmii 18, 2.

trupul său material. Pelerinul, prin vibrația inimii sale trezite de invocare, are din nou acces la această viziune asemenea celei a lui Moise privind rugul aprins: „Văd flacăra în rug” și în flacăra vocea Celui alt care-i spune: „Eu sunt”.

Rugul, flacăra, „Eu sunt”, nu este aceasta trăirea într-o singură privire a naturii, energiei și esenței transcendente manifestării sale? Nu este aceasta și trăirea discipolilor în ziua Schimbării la față?

Liturghia bizantină ne spune că ochii lor au început să îl vadă „așa cum este El”: cu corpul său fizic, cu corpul de lumină, în relația cu Ființa care afirmă „Iată fiul meu” pe care o putem traduce în limbaj metafizic: „Iată manifestarea mea, energia”. Apostolii contemplă „cele văzute și cele nevăzute”, aud „numele Celui de nenumit”, ating sau mai degrabă sunt atinși de „Cel care rămâne într-o lumină inaccesibilă”.

După puterea sa, pelerinul rus are această trăire a Schimbării la față care este scopul meditației isihaste. Este în sfârșit fericit și ceva din fericirea lui ajunge până la noi:

„Nu numai că simțeam acest lucru înăuntrul sufletului meu, dar și toate cele din afară mi se înfățișau într-o formă încântătoare și toate mă îndemnau să-L iubesc și să-L mulțumesc lui Dumnezeu. Oamenii, arborii, plantele, animalele, toate mi se păreau înrudite, în toate găseam icoana numelui lui Iisus Hristos.

Mă simțeam uneori atât de ușor, încât mi se părea că nu am trup și parcă nu umblam, ci pluteam plin de bucurie prin văzduh. Uneori intram cu totul în mine însumi și vedeam limpede toate cele dinăuntrul meu, minunându-mă de alcătuirea prea înțeleaptă a trupului omenesc¹.”

¹ *Pelerinul rus, op.cit.*

Ne găsim aici în prezența unei spiritualități care nu respinge încarnarea și a cărei problemă nu este cum să părăsească lumea pământească și corpul muritor, ci cum să permită pogorârea flăcării Rusaliilor asupra tuturor elementelor universului nostru vremelnic, cum să grăbească Schimbarea la față a lumii.

Rugăciunea inimii amintește mai ales cele două mari Energii sau Manifestări ale Tatălui unic: „Vino, Doamne, pogoară Duhul tău, să se înnoiască fața pământului!”

Calea pelerinului nu se opune preocupărilor sociale și dorinței de justiție a omului contemporan, ea ne amintește doar că schimbarea societății fără schimbarea inimii omului este pe termen mai lung sau mai scurt menită eșecului.

Inima omului nu poate să se schimbe decât dacă se simte măcar o dată iubit, iubit fără margini și dacă se supune acestei Iubiri care îl poate scăpa de vanitate și dorințele de putere. Pentru că și-a găsit greutatea de lumină, rază de energie în materie, se știe legat odată cu ceilalți la un „Soare Unic”.

Nu rămâne decât să mergem în continuare, să rămânem pelerini și „să aducem în opacitatea nopții elanul zilei”.

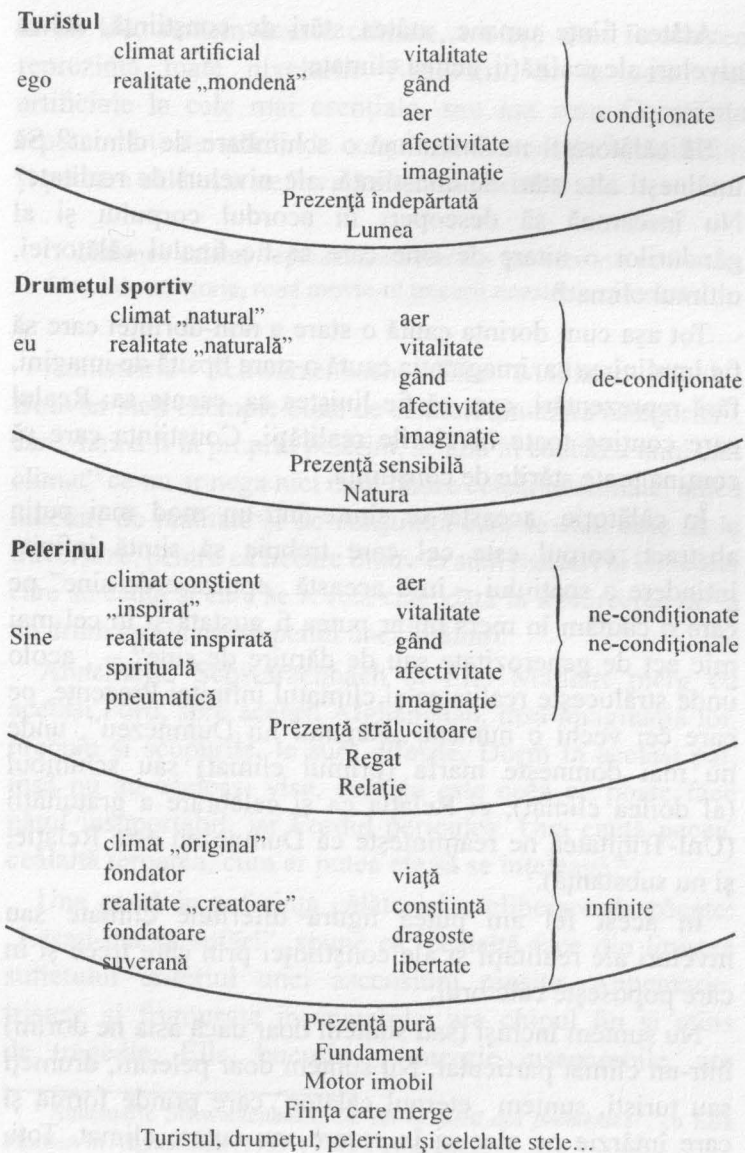
5. Orice călătorie reprezintă un climat ce trebuie traversat

Înainte de a vorbi despre orice ar fi, trebuie să precizăm despre ce vorbim, din ce realitate. Însă a pune această întrebare înseamnă să pui o întrebare esențială și fără răspuns: ce este realitatea?

Am putea răspunde prin câteva evidențe, adică prin câteva atenții sau experiențe care nu cer un efort considerabil pentru a fi înțelese sau dovedite.

Realitatea este conștiința în care trăim și în care ne aflăm. Realitatea este starea sau nivelul nostru de conștiință: climatul nostru. Climatele se schimbă neîncetat, conștiința este cea care rămâne, martor al acestor schimbări.

Fiecare lume sau fiecare nivel al realității este determinat de starea noastră de conștiință sau climat. Elefantul sau libarca „văd” sau „creează” lumea în funcție de nivelul de conștiință în care se găsesc... Atunci ar trebui să ne întrebăm: în ce lume trăiesc vegetalele, animalele, oamenii și, printre oameni, elefanții, adulții, bătrânii, bolnavii, perversii, filosofi, înțelepți, sfinți și călătorii...?

Atâtea ființe umane, atâtea stări de conștiință, atâtea niveluri ale realității, atâtea climate.

Să călătorești nu înseamnă o schimbare de climat? Să întâlnești alte stări de conștiință, ale niveluri de realitate? Nu înseamnă să descoperi în acordul corpului și al gândurilor o uitare de sine care să fie finalul călătoriei, ultimul climat?

Tot așa cum dorința caută o stare a non-dorinței care să fie împlinirea sa, imaginația caută o stare lipsită de imagini, fără reprezentări, care să fie liniștea sa, esența sa: Realul care conține toate nivelurile realității, Conștiința care să conțină toate stările de conștiință.

În călătorie, aceasta se simte într-un mod mai puțin abstract, corpul este cel care trebuie să simtă infinita întindere a spațiului – însă această „epuizare de sine” pe care o căutăm în mers nu ar putea fi gustată și în cel mai mic act de generozitate sau de dăruire de sine? – , acolo unde strălucește realitatea și climatul infinitei Prezențe, pe care cei vechi o numeau „Regatul lui Dumnezeu”, unde nu mai domnește marfa (primul climat) sau schimbul (al doilea climat), ci Relația ca și celebrare a gratuității (Uni-Trinitatea ne reamintește că Dumnezeu este Relație, și nu substanță).

În acest fel am putea figura diferitele climate sau niveluri ale realității și ale conștiinței prin care trece și în care poposește călătorul:

Nu suntem închiși (sau suntem doar dacă asta ne dorim) într-un climat particular. Nu suntem doar pelerini, drumeți sau turiști, suntem „eternul călător” care prinde formă și care întârzie pe alocuri în cutare sau cutare climat. Toți,

la un loc, suntem aceste climate, tot așa cum Realitatea reprezintă toate nivelurile Realității, de la cele mai artificiale la cele mai esențiale, sau așa cum Conștiința reprezintă toate stările de conștiință cu care ne identificăm și pe care călătoria ne învață să le traversăm.

„Eternul călător reprezintă «Ecranul» pe care ne proiectăm filmul de călătorie, road movie-ul trecerii noastre pe pământ¹.”

Annemarie Schwarzenbach, Ella Maillart, Nicolas Bouvier sunt exemple bune de călători „în afara categoriei”, care, fără a fi la propriu pelerini, se află în căutarea unui „alt climat” ce nu ar nega nici unul dintre celelalte climate, adică niveluri de realitate și de conștiință care le sunt date să le traverseze, pentru că fiecare dintre ei sunt martori ai Unicului care se caută și care se revelă câteodată la întoarcerea de la un drum sau în neașteptatul unei întâlniri.

Annemarie Schwarzenbach și Ella Maillart merg cu același Ford, spre același Afghanistan, însă imaginația lor, precum și scopurile, le sunt diferite. Dorm în același pat, însă nu au aceleași vise, aceasta este ceea ce poate face patul insuportabil, iar Fordul periculos. Una caută pacea, cealaltă teroarea, cum ar putea ele să se înțeleagă?

Una caută în suferința călătoriei o eliberare de păcate: „Lăsați-mă să sufăr!”, spune ea; cealaltă face din liniștea sufletului criteriul unei ascensiuni reușite. Annemarie, tristețe și frumusețe inseparabile, are chipul fin și atins de tragedie; Ella, bucurie și energie inseparabile, are

¹ Annemarie Schwarzenbach, *Où est la terre des promesses?*, cu Ella Maillart în Afghanistan (1939-1940). Payot, 2002.

chipul ferm și răbdător al omului care acordă mai multă importanță portului decât drumului.

Pe ea am avut bucuria de-a o cunoaște cu câțiva ani înainte să moară; în timp ce îmi scria o dedicație pe cartea sa *Ti-puss*¹ (pisica sa care îl „cunoscuse” pe marele înțelept indian Râmana Maharshi), îmi povesti întâlnirea sa de la Zurich cu Carl Gustav Jung. „De ce călătoriți?”, a întrebat-o acesta. „Pentru a-i întâlni pe aceia care încă mai știu să trăiască în pace”, răspunse ea fără să stea pe gânduri. După un lung moment de tăcere, Jung îi spuse: „Este periculos. Însă cel care vrea să cunoască trebuie să-și asume riscul de a deveni nebun.”

Ea își asumă adesea acest risc fără a-și pierde însă „așezarea”. Îi plăcea să îl citeze pe Emerson: „Eroul este acela care este imuabil centrat.”

Călătoria nu are alt scop decât acela de a-ți căuta sinele profund, pacea interioară, echilibrul, centrul, așa cum spunea Novalis: „Drumul cel mai misterios duce spre interior.”

„Călătoria”, mai spunea ea, „și chinurile sale inevitabile m-au învățat să-mi devin mie «spectatoare», conștiința martoră la tot ceea ce va fi, orice ar fi... Am fost, sunt, voi fi această conștiință, ieri, azi, întotdeauna”, spunea ea asemenea unui ecou al înțelepților pe care îi întâlneau și al Scripturilor sfinte asupra cărora meditase.

Să fie această conștiință sau acest recul ceea ce îi lipsește Annemariei Schwarzenbach? Sau ceea ce caută ea este un alt tip de conștiință – o conștiință mai puțin distantă, mai „participativă” –, conștiința care naște teama?

¹ Ella Maillart, *Ti-puss*, Payot, 2002.

În *La Mort en Perse*¹, scrie: „Ceea ce cititorul nu va ierta niciodată este că nu se spune nicăieri de ce o ființă umană se lasă purtată într-o țară atât de îndepărtată și de exotică...” Își va răspunde ea însăși în *La Ville heureuse* printr-o frază izbitoare: „Am pornit la drum doar pentru a învăța teama.” Învăț-o deci.

În aceste timpuri, călătoria mai reprezintă încă o școală dură, însă a deveni „conștient prin teamă nu înseamnă să devii Conștiință, ci o va transforma într-o emoție care va pune stăpânire pe noi în loc să ne poarte”, ar putea fără îndoială să îi răspundă prietena sa, Ella, fără să îi înțeleagă gustul obstinat pentru durere și pentru ceea ce distruge (drogul nu este el o altă călătorie care se adaugă călătoriei, făcând-o și mai insuportabilă?).

În proba călătoriei se condensează pentru Annemarie tragicul inerent oricărei vieți omenești: „speranța fără nume sau așa numitul Pământ promis; inevitabilul, neînțelesul flagel al suferinței și curajul adunat în pura părăsire”²:

„Să trăiești înseamnă să fii prins între pasiunea nestinsă, veșnic tânără a sufletului omenesc și durerea secretă a morții iminente și a neîmplinirii”³.

„Și tu, încă epuizată și orbită de suferință, tu trebuie să pleci, să continui să trăiești, și cine îți va fi recunoscător? (...)”

Am învățat să nu mai pun astfel de întrebări. (...)

¹ Annemarie Schwarzenbach, *Le Mort en Perse*, Payot, 2001.

² Cf. Annemarie Schwarzenbach, *Les Quarante Colonnes du souvenir*, prefață de Nicole le Bois, Ed. Esperluète, Belgique, 2008.

³ Annemarie Schwarzenbach, *La Vallée heureuse*, Ed. de l'Aire/Griot, 1991.

Nu am învățat mari lucruri noi, însă am văzut totul, am trăit totul pe pielea mea¹.”

Aceste vorbe, care apar la finalul lui Chehel Sotun, vor avea fără îndoială un ecou în experiența unui alt mare călător, Nicolas Bouvier:

„Eram fericit că această echipă admirabilă ne marcase. Era ca o creștătură pe cuțitul unui asasin. Dacă nu îi lăsăm călătoriei dreptul de a ne distruge un pic, atunci putem rămâne acasă².”

„Aveți impresia că veți face o călătorie, însă, cel mai adesea, călătoria este cea care vă face, sau vă desface³.”

El nu caută aneantizarea de sine, ca și trecere secretă către un climat mai simplu sau către o realitate mai profundă, ci dimpotrivă, momentul întâlnirii este cel care îl va face să guste câteva din aromele Regatului, premise ale Prezenței pure: „Au fost momente în care am avut impresia că mă sufoc de atâta bucurie...”

Aceste momente de „sufocare” sunt, în cea mai mare parte a timpului, momente de prietenie, de ospitalitate:

„Nici nu mă așezasem bine, că șeful hanului îmi aduse o călămară cu cerneală violet și o peniță ruginită. Din când în când se uita pe după umărul meu să vadă dacă avansam (...). Erau pe acolo și niște fermieri musulmani impunători, care sforăiau pe banchete, printre coșurile cu ceapă, camionagii cu fețele

¹ Annemarie Schwarzenbach, *Les Quarante Colonnes du souvenir*, op. cit.

² Nicolas Bouvier, “Les chemins du Halla-sam”, în *Journal d'Aranet d'autres lieux*, *OEuvres*, Gallimard, Colecția „Quarto”, 2004.

³ Nicolas Bouvier, *L'Usage du monde*, *ibid.*

brăzdate, ofițeri care stăteau drepti în fața paharelor cu câte-o scobitoare între dinți și care se ridicau din când în când pentru a vă oferi un foc sau pentru a deschide o conversație¹.”

Mai erau și mesele: „La prânz: o ceapă, un ardei, pâine neagră și brânză de capră...” După cum observă David Le Breton, ceea ce îi place cel mai mult lui Nicolas Bouvier la o masă „nu este felul din farfurie, ci felul în care se savurează prezența celorlalți. Masa, fie doar împărțirea unor tartine, implică faptul de a fi comesean, o celebrare a locului²”, o celebrare în care unii vor recunoaște un ecou al „circumincesiei” (*perichoresis*) care se află în centrul Realului suprem.

Însă nu se întâmplă întotdeauna așa, adesea trebuie să evităm anumite companii și chiar anumite locuri. Prezența răului și a perversului fac parte din categoria inevitabilelor pe care le va întâlni orice călător:

„De două ori mi s-a întâmplat să o iau la fugă fără vreun motiv concret, fără vreo amenințare obiectivă perceptibilă, doar pentru că simțeam anumite unde telurice negative.”

„Călătoria oferă ocazia de mirare, însă nu întotdeauna și libertatea. Mai întâi trebuie să se dovedească un fel de reducere: privat de cadrul său obișnuit, deposedat de obiceiurile sale ca de un ambalaj voluminos, călătorul se găsește redus la proporțiile cele mai umile³.”

Fără îndoială, umilința este cea pe care o căutăm sau simplitatea, fără de care Realul infinit nu s-ar putea

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*

³ Nicolas Bouvier, *Routes et déroutés*, *ibid.*

manifesta. Când eul nu mai este prezent, abia atunci totul este prezent, iar ceea ce se dovedește prin aceasta este că Viața și întreg Universul încap în limitele și conștiința deschise ale ființei umane.

„Călătorind, am trăit momente de iluminare de care nu am reușit niciodată să îmi dau seama. Când spun „călătorind”, nu vreau să spun că aceste momente fulgurante sunt pe tot parcursul stării nomade: ele ar putea apărea la fel de bine și în chilia unui pustnic, și în patul unei femei¹.”

Pentru Ella Maillart, ca și pentru Annemarie Schwarzenbach sau pentru Nicolas Bouvier, toți trei elvețieni și proveniți din medii ușoare, a călători înseamnă a părăsi climatul monden, artificial, stăpânirea virtualului și al mărfii care ne îndepărtează de propriul corp, pentru a pătrunde într-un climat mai natural, mai aproape de Realul suprem din care strălucește Viața.

Fernando Pessoa, acest amator solitar de plimbări pe trotuarele Lisabonei și pe malurile Tajului, călătorește fără să își părăsească orașul și le amintește celorlalți călători că ceea ce este mai important dintr-o aventură se află în imaginația noastră. Nu spune că stăpânirea imaginației sau grația unei eliberări ne conduce spre Necunoscut. El nu crede că „ieșirea din sine” este posibilă, celălalt (țară, bărbat, femeie, eveniment...) este mereu cunoscut și descoperit în sine.

Pe cât de sus vom urca, atât de jos vom coborî, pe cât de departe vom merge, nu vom mai ieși niciodată, dar

¹ Ibid.

nu din senzațiile noastre, cum spunea Condillac¹, ci din imaginația noastră. Nu există senzație în stare brută, orice senzație „conștientă” este imaginată în același timp în care este și simțită. Îmi imaginez că sunt, îmi imaginez că gândesc, îmi imaginez că mor: imaginația este singura noastră cunoaștere, singura noastră știință, iar aceasta ar putea indubitabil deveni înțelepciune sau nebunie, dar cine își imaginează că toate acestea stau chiar așa? Imaginația este martorul creator a tot ceea ce trăiesc, gândesc sau acționez, inventatorul identității, originea lui „eu”.

Imaginația este cea care ne pune în mișcare și care ne face să călătorim; fie că suntem lipiți de camera noastră sau că ne lăsăm purtați de vânt, nemișcați sau în mișcare, imaginația este cea care ne face să avansăm și să creștem.

Imaginația este „concretul” (din *cumcrescere*, „a crește cu”) cel mai evident, deoarece este și partea cea mai ascunsă, intrinsecă a trupului care dorește, iar fără imaginație vitală, unde ar mai fi dorința?

Un astfel de ecou am putea găsi la Pessoa, în a sa „Autobiografie fără evenimente”:

„Ce înseamnă să fii călător și la ce folosește? Soarele care apune este un soare care apune: nu este nevoie să mergi să-l vezi la Constantinopol. Cât despre această senzație de eliberare pe care o dau călătoriile, aș putea să o simt mergând de la Lisabona la Benfica, și chiar într-o manieră mult mai intensă decât mergând de la Lisabona în China, pentru că, dacă această eliberare nu există în mine însumi, atunci nu există niciunde altundeva².”

¹ Étienne Bonnot de Condillac, *Traité des sensations*, 1754.

² Fernando Pessoa, *Le Livre de lintranquillité*, Bourgois, 1999.

Interesul și calitatea călătoriei mele depind de stabilitatea atenției mele, sau mai degrabă de intenția sau imaginația mea? Cel care a cunoscut această stabilitate va descoperi mulțimea și deșertul lumii în chiar grădina sa.

„Nu vom debarca niciodată din noi înșine. Nu vom ajunge niciodată să fim celălalt, poate folosindu-ne imaginația devenită senzație de sine. Peisajele adevărate sunt cele pe care noi le creăm, deoarece, fiindu-le Dumnezei, le vedem așa cum sunt cu adevărat, adică așa cum le creăm...”

Dacă am traversat mările, nu am traversat decât propria monotonie. Am traversat deja mai multe mări decât există pe pământ, am văzut mai mulți munți decât sunt. Am vizitat mai multe orașe decât cele reale, iar vastele fluvii de nicăieri au început să curgă în lume, sub privirea mea contemplativă. Călătorind, nu vedeam decât o copie palidă a ceea ce deja văzusem necălătorind vreodată... Peisaje, case, am văzut totul pentru că eram totul – creat în Dumnezeu cu însăși substanța imaginației mele¹.”

Ce folos să mergi departe dacă îți lipsește conștiința și imaginația pentru „a crea” frontiera, pe celălalt și aventura? Nu facem decât să ne traversăm propria „monotonie”, după cum spunea Pessoa, în mișcare sau în nemișcare. Nu călătorim decât în imaginație. Nimeni nu a ieșit vreodată din ea, iar cei care eu ieșit nu s-au mai întors vreodată ca să ne povestească – au tăcut. În afara imaginației este doar liniștea – să fie oare parusia? Ultimul climat.

¹ Ibid.

6.

Prietenul meu, magnificul amator de plimbări

„Dacă vrei să trăiești mult și fericit, renunță la tot, dar nu renunța niciodată la plimbare.”

Îmi spunea aceasta mergând cu pași mici de la pat la fereastră, avea aproape o sută de ani, era fericit. De la pat la fereastră, deși nu părea, era o adevărată plimbare. Fiecare pas era o aventură, o victorie asupra gravității care voia să-l țină lipit de fotoliu, o bucurie. Fiecare rază de soare reflectată pe dulap reprezenta un luminiș, o pădure de traversat, iar eu stăteam acolo, nemișcat, în fiecare zi, veghind asupra lui. Mă considera un trecător, aproape că mă saluta, fără a se opri de fiecare dată când ni se întâlneau privirile.

„Atunci când mi-am pierdut primul copil”, îmi spuse el, „a trebuit să merg îndelung, a fost mai mult decât o plimbare, iar atunci când m-am oprit, unde era totul? Ce se întâmplase nu mai avea nici un fel de importanță, capul, corpul îmi erau golite de durere și mai ales de furie. Finalul unei plimbări este la fel ca finalul unei dragoste sau al unei uri, ne amintim că s-au întâmplat, însă sunt la câteva zile de mers și nu ne vom mai întoarce niciodată

înapoi. La plecare, copilul meu mort era ca un glonț care mă împiedica să avansez. Însă, tot mergând, a devenit o stea care îmi ghidează pașii și mă conduce spre tărâmurî necunoscute, nu mai este în spatele meu, ci mă precedă, mă așteaptă acolo, la capătul plimbării...

Nu înseamnă să fugi de realitate, mai ales atunci când este una dureroasă, este vorba de-a o face să exerseze, să meargă, să o scoată la capăt, să meargă la plimbare... Se spunea că nimeni nu poate scăpa de destinul său, că este suficient să fugi de el, asemenea lui Oedip, pentru a da de el atunci când te aștepți mai puțin. Aș spune că nu putem scăpa Realului, că acesta trebuie să se îplinească și, de ce nu, să facă din această împlinire o plimbare. Nu mai mergem atunci spre inevitabil, ci spre imprevizibil, nu mai există nici așteptare și nici teamă, doar atenție și mirare.

Nu aș spune precum Macbeth al lui Shakespeare că «viața este o poveste spusă de un idiot, plină de zgomot și furie». Aș spune doar că lucrurile sunt cele care sunt – mai degrabă decât o poveste, o dramă sau o tragedie, aș face o plimbare. Macbeth se aștepta ca viața să fie «altfel» – în asta constă întreaga lui durere. Pentru că nu mă aștept la nimic, nu voi fi niciodată dezamăgit, ci întotdeauna surprins.

În momentul în care soția mea m-a părăsit, am ieșit din casă, dar nu pentru a alerga după ea; pentru o plimbare foarte, foarte lungă prin care, lucru curios, pe măsură ce mergeam, descopeream că eu eram cel care o părăsea. Vedeam peisaje noi, portocali, nisip fin, fete frumoase, mult mai frumoase decât cea pe care o cunoscusem până atunci, așadar, ce aveam de regretat?

Când se apropie primăvara, copacul își lasă în urmă fără regret frunzele uscate. Mergem mereu spre un alt anotimp. Devenim bolnavi atunci când ne pierdem spiritul plimbării.

Ceea ce mi s-a și întâmplat odată și am înțeles că Dumnezeu voia să mă părăsească. Am avut nevoie de mai puțin de jumătate de oră de pași mari pentru a mă repropia de El sau mai degrabă pentru a înțelege că El era încă lângă mine. Nici nu ne putem imagina ce ar însemna jumătate de oră fără Dumnezeu! Este ca o existență fără Existență, ca o viață fără Viață, o conștiință fără Conștiință: o plimbare fără Drum! Mergeam în gol, cădeam, dar, din fericire, nu poți cădea mai jos de pământ! Am înțeles repede că pământul de sub picioarele mele era El, și că nu El era cel care mă părăsea, nu avea cum, doar eu puteam să Îl uit sau să Îl neg, asemenea unui tranzistor dereglat care se consideră autorul muzicii sau un creier complicat care își imaginează că el produce conștiința... În jumătate de oră, cu pași mari, mă realăturasem Lui, îi simțeam din nou Duhul în suflul meu, iar zgomotul sufletului meu era ca un ecou al muzicii care se ridică în sânge și se scurge în seva ferigilor de pe marginea drumului.

Vorbesc aici despre plimbări excepționale, însă cele mai importante sunt cele cotidiene, în care totul este cunoscut dinainte, dar totul pare a fi atât de nou. Lumina nu este niciodată aceeași, iar ritmul pașilor noștri schimbă de fiecare dată peisajul.

Cât timp este nevoie să mergi până când spiritul se calmează? Nu ne mai deplasăm doar cu capul, ci cu întreg corpul, precum un peisaj care avansează în peisaj, un val împotriva altui val. Depinde mai mult de abandonul nostru decât de atenția noastră. Când suntem prea atenți la ceea ce vedem, la tot ceea ce ne înconjoară, nu avansăm... Aceasta însă nu înseamnă că trebuie să mergem fără atenție, fără a deschide ochii, dimpotrivă, trebuie să-i ținem bine deschiși, însă fără fixație, ca și cum ei ar fi mereu mai mari decât ceea ce văd...

Trebuie să ajungem la această conștiință pe care nimic nu o poate umple, suntem asemenea spațiului sau cerului în care peisajul este cel care merge. Bunătatea, precizia, finitudinea, perfecțiunea celui mai mic dintre lucruri ne face să plângem, și cu toate acestea nu ne oprim, altfel ne pierdem într-un fir de iarbă. Drumul pavat cu emoții prea mari se oprește repede...

Să fie oare adevărat că nu lungimea plimbării contează, ci intensitatea sa? Nu, lungimea este importantă; ea ne permite să integrăm intensitatea în timp și ceea ce face timpul favorabil... Dacă vrei să trăiești fericit pentru mult timp, nu renunța niciodată la plimbare, nu renunța niciodată la picioarele tale, la suflul tău, la întregul tău corp care merge fie și pentru doar câțiva pași...

Vreau să mor în picioare", îmi spuse el cu o voce slăbită, sprijinindu-se mai tare pe umărul meu. „Însă a spune «vreau» nu este demn de omul care merge. Ceea ce m-au învățat cele mai lungi plimbări ale mele (se referea fără îndoială la urcușurile pe munții înalți sau la traversările deșertului) este că într-un anumit punct al mersului nu mai știm de unde venim, încotro ne îndreptăm, nu mai știm și nu mai vrem nimic, doar să ne abandonăm Duhului care ne poartă...

Nu am spus încă nimic despre măreția unei opriri fie din cauză de epuizare, oboseală, adesea în fața unei frumuseți, a infinitului asupra cărora vom deschide ultimul nostru pas. Știm foarte bine că nu vom fi ajuns niciodată, însă abia acum o știm cu adevărat. Ne oprim, apoi începem o nouă plimbare."

Eliberându-mi umărul, făcu trei pași spre fereastră, apoi murmură: „A venit momentul să renunț la tot, mai puțin la plimbare..."

În acest fel a plecat, fără să se mai întoarcă, într-o dimineață de iarnă, uscată și rece, prietenul meu, extraordinarul amator de plimbări...

Site-ul pelerinilor

Alături de ordinul terapeuților, inspirat de Filon din Alexandria, am visat adesea să întemeiez „un ordin al pelerinilor” care ar aparține tuturor religiilor, raselor, culturilor, vârstelor sau sexelor etc., a cărui regulă unică să fie rugăciunea continuă din suflet, meditația și mersul (sub formele proprii fiecărei culturi). Traversând toate frontierele și toate climatele, ar aminti omenirii Unitatea și diversitatea (unitate care nu înseamnă amestec sau confuzie, diversitate care nu înseamnă separare sau excludere). Site-ul pelerinilor este primul pas către acest ordin și această frăție universală a bărbaților, a femeilor și a copiilor... „care merg”.

„Să mergem, pălăria, paltonul, mâinile în buzunare, să ieșim. Înainte, la drum!”, spunea Rimbaud, „omul cu tălpile de vânt”, amintindu-le astfel oamenilor „esența lor pelerină”, identitatea de Homo viator: omul este o devenire...

A se naște înseamnă a auzi rezonând în profunzimi strigătul Viului: „Ridică-te și mergi!”, strigătul unei conștiințe mai înalte: „Ieși din pământul tău, din neamul tău și din casa tatălui tău și mergi, mergi spre tine însuși!”

Site-ul universal al pelerinilor se adresează tuturor acelor care au auzit aceste chemări la a fi și la a se pune în

mișcare, de oriunde ar veni și oriunde ar merge... Ceea ce contează este drumul, fiecare „amprentă” pe care o lăsăm pe nisip și în vânt.

„Pelerinajul nu este altceva decât ocazia de a trăi parcursul unei rute solitare și sacre, parabola întregului nostru destin¹...”

Site-ul ar putea reprezenta un tovarăș de drum: își împărtășește adresele bune, impresiile, tradițiile și rugăciunile... Ne primește în această mare frăție a pelerinilor și a „trecătorilor” pe acest pământ.

Atunci când pașii ne obosesc sau se opresc, el ne va șopti la ureche *Utreia*, „încă un pas”... când pașii se grăbesc sau se impacientează, el ne deschide ochii: lumina nu este la capătul drumului, ci ne luminează fiecare pas...

Drum bun și opriri plăcute!

Nu te grăbi, și timpul nu-ți va mai fi dușman... nu-ți va lua decât desaga și încălțările roase, dar niciodată Suflul, Viața eternă care merge...

<http://www.siteuniverseldespelerins.org>

¹ Albert-Marie Besnard, *Le Pèlerinage chrétien*, Le Cerf, 1959.

Oferta de carte ELENA FRANCISC PUBLISHING

COLECȚIA PENTRU PĂRINȚI

SUE PALMER

COPILARIE CURATĂ

Sue Palmer, autoarea acestei cărți de excepție, o profesionistă în domeniul psihologiei infantile și în același timp o cercetătoare a evoluției copilului în societatea modernă își asumă misiunea dificilă de a explica complexitatea factorilor care influențează evoluția unui copil în zilele noastre.

Date tehnice și de apariție: 19 ron; 15.3x22.8 cm, ISBN 978-973-1812-33-5, mai 2010

MICHELE BROMET CAMOU

MILIE, COPIL NENĂSCUT

Milie, copil nenăscut este povestea însoțirii terapeutice a unui copil autist. Acest document excepțional a fost realizat folosind înregistrările și notițele ce relatează schimburile dintre Milie și psihoterapeutul său, Michèle Bromet Camou.

Date tehnice și de apariție: 25 RON, 15.3x22.8 cm, ISBN 978-973-1812-10-6, mai 2008

DR. ROBIN FANCOURT

BEBELUȘI DEȘTEPTI. CUM SĂ FORMĂM ȘI SĂ DEZVOLTĂM INTELIGENȚA COPIILOR NOȘTRI?

În aceasta carte revoluționară, Dr. Robin Fancourt își poartă cititorul într-o călătorie fascinantă, de la concepție până în primii ani de viață, călătorie ce dezvăluie procesul misterios prin care bebelușii învață, înțeleg, stabilesc relații cu ceilalți, capătă încredere în ei înșiși.

Date tehnice și de apariție: 17 ron, 13x20 cm, ISBN: 978-973-1812-00-7, noiembrie 2007